

BOCSKOR ANDREA

***A MAGYAR NÉP TÖRTÉNETÉNEK RÖVID
ÁTTEKINTÉSE 1918-ig***

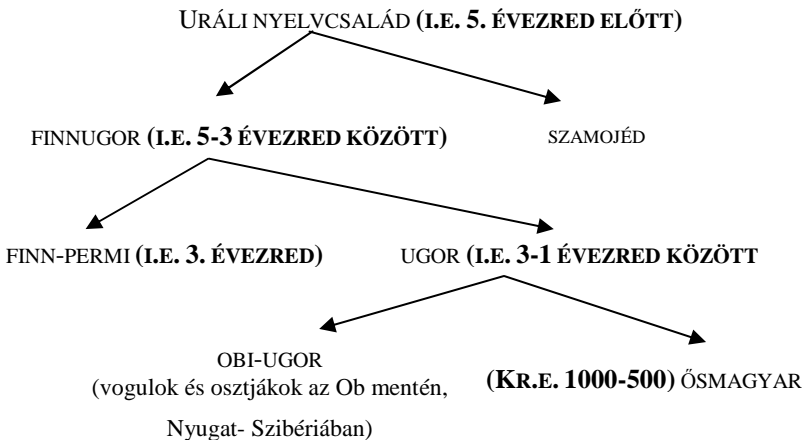
***(VÁZLATOS ELŐADÁSOK A II. RÁKÓCZI FERENC
KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA NEM
TÖRTÉNELEM SZAKOS HALLGATÓI SZÁMÁRA)***

TARTALOM

A MAGYAROK EREDETE ÉS VÁNDORLÁSAIK	5
HONFOGLALÁS	25
KALANDOZÁSOK KORA	35
SZENT ISTVÁN ÉS AZ ÁLLAMALAPÍTÁS	45
SZENT LÁSZLÓ ÉS KÖNYVES KÁLMÁN	65
II ANDRÁS ÉS AZ ARANYBULLA	75
IV BÉLA ÉS A TATÁRJÁRÁS	85
AZ UTOLSÓ ÁRPÁDOK	95
KÁROLY RÓBERT	105
NAGY LAJOS	115
LUXEMBURGI ZSIGMOND	125
HUNYADIAK KORA	135
A JAGELLÓKTÓL MOHÁCSIG	145
MOHÁCS	155
MAGYARORSZÁG KÉT MAJD HÁROM RÉSZRE	
SZAKADÁSA. KETTŐS KIRÁLYVÁLASZTÁS	165
ÚJRAEGGYESÍTÉSI KÍSÉRLETEK	1785
AZ ERDÉLYI FEJEDelemség KIALAKULÁSA	185
REFORMÁCIÓ	195
FDGDSHGH	253

A MAGYAR NÉP EREDETE ÉS VÁNDORLÁSAI

A *magyar nép* – nyelvünk tanúsága szerint – finnugor eredetű. Nincs korabeli írott emlék az őstörténetéről. Ezért csupán a régészeti és nyelvészeti elemzések alapján, a földrajzi és régészeti ismeretekből (18-19. századtól), valamint a középkori krónikákból lehet követni a Kr.u. 600-ig tartó magyar őstörténetet. A magyar nép eredetére és rokoni kapcsolataira leginkább a nyelvtudomány adott választ, mely hosszas és sokrétű munka során bebizonyította, hogy a magyar nyelv az uráli nyelvcsaládba tartozott:

Erre bizonyítékul szolgálnak a közös szókincs: ragok, névutók, magánhangzók illeszkedése. Az uráli őshaza pontos színteréről több elmélet is létezik, a legvalószínűbb, hogy az Urál keleti oldalán, Nyugat-Szibériában, az Ob folyó alsó folyásánál helyezkedett el.

A finnugor közösség felbomlása után az ugorok, még az Urál keleti részén maradtak, állattenyésztéssel foglalkoztak. Az iráni népek hatottak rájuk, sok az átvétel, pl. a fémek megmunkálása. Az állattenyésztés és a

vagyoni viszonyok fejlődése nyomán törzsszövetségi rendszerbe szerveződtek (politikai tömörülés).

Finn-permi ág: 2000 körül átkeltek az Urálon.

Ősmagyarok: (a déli ág, kialakulása az Urál térségében valószínűsíthető).

A magyar nép eredetéről nem csak a nyelvészeti és régészeti kutatások eredményei tudósítanak, hanem léteznek bibliai eredetmondák is.

Bibliai eredet (a középkortól terjedt el):

Noénak volt három fia:

- 1) Sém (arabok, zsidók és sémiták származnak tőle)
- 2) Kám (fia, Nemróth vagy Nimród)
- 3) Jafet → fia, Magóg (a magyarok, hunok és szkíták ősapja).

Magógnak volt két fia: Ügyek és Attila. Ügyek fia Álmos, akinek születéséről *Anonymus 1200 körül* keletkezett *Gesta Hungarorum* című krónikájából értesülhetünk. E szerint Szkítiában éltek (ami nála Dentü-mogyeri), 819-ben Ügyek feleségül veszi Emesét (Őnedbelia vezér lányát), akinek álmában egy turul jelent meg és ekkor fogant az emiatt Álmos névre keresztelt későbbi vezér. Így keletkezett a Turul monda.

Kézai Simon krónikájában (1283, IV. Kun László krónikása) is a Bibliából eredezteti a magyarok őseit, csak a másik ágból: Nemróth (Nimród) Eviláth földjén feleségül vette Enethet. Tőle származik Hunor (a hunok ősatya) és Magor (a magyarok ősatya). A két testvér a Meotis környékére (az ókori Azovi-tenger vidéke, Szkítia) érkeztek egy csodaszarvast üzve és ott telepedtek le. Ennek emlékére a Csodaszarvasról szóló monda örzi.

Mivel korabeli magyar forrás nincs a magyarok őstörténetéről, a kutatók más népek tudósításait is vizsgálták, így a bizánci és arab

forrásokat, melyekben több helyütt is találtak adatokat az ősmagyarokról, életmódjukról és vándorlásaikról.

A nyugat-szibériai őshazát elhagyva, a magyarok ősei átkeltek az Urálon és nyugati irányba indultak. A Kárpát-medencébe érkezésük előtt, vándorlásaik során három szálláshelyük volt.

A három szálláshely:

– **Magna Hungaria (Régi Magyarország):** (a 13. században Juliánusz barát és társai még találtak itt magyarokat, illetve magyarul értő embereket), Kr.e. 500 – Kr.u. 550 között éltek itt az ősmagyarok, a mai Baskíria területén a Volga-Káma és Bjelaja folyók vidékén található. Itt történt a törzsszervezet kialakulása.

– **Levédia:** a Don vidéke (Kr.e. 680 körül). Itt a Kazár Kaganátus fennhatósága alá tartoztak az ősmagyarok, sok mindent átvettek a kazároktól: pl. a rovásírást, a kettős fejedelemség intézményét (van egy szakrális vezető a kende, és egy tényleges-katonai vezető, a gyula), stb.

– **Etelköz** (Bíborban született Konstantin 830): (9. század közepe), a Dnyepertől az Al-Dunáig. Félnomádok, ismerik a földművelést is.

Nyelvi tények:

– a magyar nyelv eredete nem egyértelmű: korábban létezett egy uráli alapnyelvet beszélő közösség, ami egységesen magába foglalta a későbbi finnugorok és szamojédek őseit is.

– A magyar nyelv a finnugor nyelvcsaládba tartozik, de felmerült a hun kapcsolat; a magyar-hun közös ős létezése. A kutatások a 18. században indultak meg. A hun eredetet a török szavak „bizonyítják” ⇒ kitört az „ugor-török háború”! (= az ugor, illetve a török eredetet valló történészek vitája). Mindkét tábor érvelésében nagy szerepet játszik a magyar nyelvben használatos szavak eredetének vizsgálata:

Finnugor szavak:

- Testrészek (fej, szem, fül, száj)
- Család (atya, fiú, meny)
- A természet elemei (ég, villám, világ, csillag, tavasz)
- Állatok (róka, daru, fecske)
- Növénynév (hárs, fűz, fenyő, nyír, hagyma)
- Kő, vas, arany, ezüst, ón
- Ruházat (öv, szíj)
- Számnév
- Eszik, iszik, szomjazik, kapar, úszik
- Tulajdonságok

Török eredetű szavak:

- Állat (bika, tulok, ökör, disznó, sajt)
- Eszközök (sarló, boglya, csákány, ács, szűcs)
- Ruha (csat, ködmön, köpönyeg)
- Bátor, gyáva, buzogány
- Sólyom, karvaly

A Kr.e. V. évezredig laknak együtt az uráli nyelvcsalád lakói. Ekkor a szamojédek leválásával vége az uráli kornak ⇒ a finnugor kor kezdete.

Óshazaelméletek

Meghatározásához – a rokon nyelvekben egyező növény-és állatneveket szembesítik a növények és állatok hajdani elterjedésével és a megnevezett flóra és fauna elterjedési köre rajzolja körül az óshaza területét.

Korábban főleg a tölgy, bizonyos fenyőfélék (luc és cirbolya), a szil, az állatok közül pedig a méh (és terméke, a méz), valamint a sün jutottak nagy szerephez az óshaza helyének meghatározásában. Mivel régen ezek

közül több (a szil, a méh, a sün) főleg Európában (Észak-Európában) volt honos, ezért a kutatók a Volga és a Káma folyók és az Urál-hegység közti vidékre helyezték a finnugor őshazát.

A leginkább elfogadott feltevés:

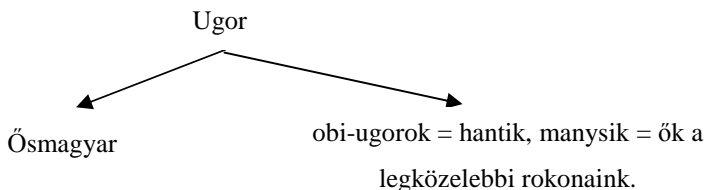
Öt fa fajta uráli, illetve finnugor eredetű nevére alapozva megkísérelték meghatározni az uráli őshaza helyét:

1) luc, 2) cirbolya, 3) jegenye, 4) vörösfenyő, 5) szil – az első négy a tajgán honos fa, csak a szil számít az európai vegyes lomberdő fái közé.

A Würm – glaciálist, a jégkorszak végét követő felmelegedés során a tajga keletről haladt nyugat felé, a vegyes lomberdő pedig nyugatról kelet, és észak felé⇒az uráli őshazának olyan helyen kellett feküdnie, ahol a tajga fái voltak a meghatározóak, s ezek nyugati irányú terjeszkedésük során összetalálkoztak az ellenkező irányból előretörő vegyes lomberdővel.

Az **uráli őshaza** (az uráli alapnyelvet beszélők közös otthona) az Urál-hegység vidékén volt. Kérdés, hogy ez meddig terjed kelet felé Nyugat-Szibériában. Mivel az Urál nem jelent áthághatatlan akadályt, könnyen lehet, hogy az uráli népesség egy része az Urál nyugati oldalán élt. A finnugor korban annyi változás történt, hogy a szamojédek ősei észak-kelet felé mozdultak el.

Kr.e. 1000 körül felbomlik az ugor alapnépesség:

A szétválás okai: élelmiszerhiány, éghajlat (csapadékhiány, a talaj sivatagosodása), törzsi torzsalkodások.

A magyarság sztyeppi szálláshelyei (Magna Hungaria, Levédia, Etelköz)

Igen megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy mikor kerültek át az ősmagyarok az Urál nyugati oldalára.

I. A jelek és a leletek arra utalnak, hogy az első sztyeppi szálláshelye az ősmagyaroknak a már említett **Magna Hungaria**, a Dél-Urál és a Volga-Káma-Bjelaja folyók között van (mai Baskíria).

Juliánusz barát tudósításai:

1232 – IV. Béla útnak indított három szerzetest a tatárok kifürkészésére, Ottó domonkos rendi szerzetes vezetésével. A három közül csak egy tért haza, és elmondta merre járt, mit látott.

1235 – Juliánusz is útnak indult. Visszatérése után elmondta, hogy: „...ennek az országnak a városában egy nőt talált, aki útbaigazította, arra hol találja meg a magyarokat. Még pogányok”.

A magyarság első szálláshelye tehát a Volgai Bolgárország, mai Baskíria területén, a Dél-Urál a Volga-Káma között volt. Ezt Magna Hungariának, azaz Régi Magyarországnak nevezték el.

Kapcsolatok a volgai bolgárokkal

Nyugat-Szibériából, a Dél-Urál vidékéről a magyarság átkerült a Volga és az Urál közzé.

Kr.u. 700 körül – a Volga vidékén török ajkú népek (volgai bolgárok) jelentek meg. Kezdetét vette a Volgától keletre élő magyarok, és a bolgárok egybeolvadási folyamata (erre utal a magyarság nagyszámú bolgár-török jövevényszava). Ismeretlen időpontban (legkorábban 750, legkésőbb 820-830 táján) a baskíriai magyarok két ágra szakadtak. Lehetséges okok:

- 1) túlnépesedés
- 2) katonai események

1) Az ősmagyarság egyik ága helyben maradt, tovább is kapcsolatot tartott fenn a volgai bolgárokkal; nyelvi önállóságukat azonban a török népek tengerében is meg tudták őrizni a keleten maradt magyarok, hiszen amikor Juliánusz 1235-36-ban megtalálta őket a Volgán túli hazájukban, magyarul társalkodott velük. Pogányok voltak és a környező népektől eltérően nem tértek át a mohamedán vallásra. Lótenyésztők maradtak, a ló húsát ették, tejét itták, földet egyáltalán nem műveltek.

2) A baskíriai magyarok másik ága búcsút mondott a Nyugat-Urál vidéknek, s elindult dél-nyugat felé: (feltehető, hogy a dél-nyugat felé indult népcsoport volgai bolgárok törzsi töredéket is vihetett magával).

Levédia (750-830)

Valószínűleg a Don és a Dnyeper között helyezkedett el, de nem is biztos, hogy létezett, mivel a források közül csak Bíborban született Konstantin művében van rá utalás: „Levédiát egy Khidmász nevű folyó öntözte, amit Khingilúsznak is neveznek”. Ezt pedig a kutatók a Déli-Bug jobb-parti mellékfolyójával, az Ingullal azonosítják.” Konstantin szerint Levédiát a magyarok első vajdájáról Levédiről nevezték el.

Az ősmagyarok kapcsolata a kazárokkal:

– a magyarság a Dontól nyugatra nem légières térbe érkezett⇒vegyes népesség élt itt: a Kazár Kaganátus népe (a birodalom alapját a török nyelvű onugor-bolgárok alkották).

– A magyarok a kazárokkal szomszédok voltak, és nagy hatással voltak rájuk a kazárok.

– A bolgárok letelepült vagy a teljes letelepedéshez közeli életmódot folytattak, kör alakú házakban (jurtákban) éltek.

– Kettős fejedelemség volt: 1) volt egy tényleges vezető→hadvezér, 2) és egy szakrális fejedelem → ő tartotta a kapcsolatot

az égiekkel; ha nem volt jó a termés, az idő, ha el kellett költözni, a szakrális fejedelmet a kazárok megölték. → hasonlóan ölték meg a magyarok Álmost a besenyők támadása miatt!

– A török népekkel való érintkezésnek köszönhető a magyarság az idegenek által használt megnevezését, ami különbözik a nyelvekben, különbözik alakjaiban: Hungarian, ungarisch, hongoris, vengerszkij, hungárus – mindezen szavak tövében az onogor szó rejtőzik = vagyis a szomszédok a magyarokat eredetileg onogoroknak tekintették, és azokról nevezték el őket.

– A magyarok rendszeresen segédcsoportokkal támogatták a kazárokat háborúikban: az egyik kazár↔besenyő háborúskodás magyarok↔besenyő háborúba torkollott. Ennek lett a következménye a magyar törzsszövetség veresége→ ez okozta a magyarok kettészakadását:

1) az egyik ág Perzsia vidékén telepedett le, ahol 854 óta szavárdokként szerepelnek.

2) a másik ág nyugatra ment lakni Etelközbe. Ekkor csatlakozott a magyarokhoz az a kazár népesség, amelynek korábban ellentétei voltak a Kazár Kaganátus vezető rétegével, s így ki akartak válni. A kavar (kabar) nevet nyert kazár népesség a magyarokkal együtt telepedett le az Etelközben.

Etelköz

Levédiától nyugatra helyezkedett el, Bíborbanszületett Konstantin is említi: Etelközü – a Dnyeper, Dnyeszter, Bug és Szeret folyók vidéke.

Etelköz – az ősmagyarok utolsó hazája a honfoglalást megelőzően, ahonnan útjuk egyenest a Kárpát-medencébe vezetett.

Etelközben uralom váltásra került sor – Levéditől egy másik előkelő, Árpád vagy Álmos vette át a vezető méltóságot, hogy „a kazárok szokása

szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették”. Nem sokban változott az életmód, kicsit visszaesett a földművelés, és megerősödött az állattartás.

A társadalom terén fontos változások történtek: a) megerősödött a törzsek egysége b) a központi hatalom megszilárdult. A kende uralmát megszüntették, s a maguk választotta gyulának adták a főhatalmat. Az Al-Duna mellett új szomszédokkal találkoztak: bolgárokkal, szlávokkal, normannokkal. Régészeti leletek tanúskodnak a keleti szláv-magyar kapcsolatokról — kijevei kard, palmettás díszítés – 900-1000 körülről.

HONFOGLALÁS (895-899)

Honfoglalás – a magyarok Kárpát-medencébe költözését és végső letelepedését nevezzük így, mely a Kr.u. IX. század végén zajlott.

A magyarok azonban nem ekkor léptek be először a Kárpát-medencébe, 862-től fokozatosan többször is bejártak. A magyarokat hol a frankok, hol a morvák hívták segíteni, mivel folyton háborúskodtak (a magyarok kihasználták ezt a politikai helyzetet).

894 – kitört a bolgár-bizánci háború – a bolgárok Simeon vezetésével több csatában győztek⇒a bizánciak segítséget kértek a magyaroktól, így a bolgárok vesztek. Időközben a bolgárok békét kötöttek Bizánccal és nem akartak több adót fizetni a magyaroknak, mert annak idején ellenük voltak. A bolgárok kapcsolatba léptek a nyugat felé hatoló besenyőkkel (895), és szövetséget kötöttek velük a magyarok ellen. Mivel a besenyők egyre közelebb kerültek, egyre nyilvánvalóbb veszélyt jelentettek.

Itt 2 kérdés vetődik tehát fel a honfoglalással kapcsolatosan: vajon a magyarok tudatosan tervezték, hogy beköltöznek a Kárpát-medencébe, vagy a bolgár-besenyő összefogás következtében lett a honfoglalás? Nehéz egyértelmű választ adni. Valószínű, hogy a kettő keveredett. A

magyaroknak tovább kellett vonulni nyugat felé, és nem volt más lehetőség, mint a Kárpát-medencébe történő behatolás, amit korábbi hadjárataik során már megismertek.

A Kárpát-medencei honfoglalás menete:

– A magyarok főleg a Kárpátok észak-keleti hágóit, az Uzsoki-, a Vereckei-, a Tatár-, a Radnai-, a Borgói-hágót, valamint a Tölgyes- és Békás-szorost vették igénybe.

– Erdélyben megpihentek, egy ideig ott maradtak; a magyar hagyomány szerint Álmost Erdélyben megölték (a katonai kudarcokért, az etelközi haza elvesztéséért büntetésképpen).

Mi vonzotta a magyarokat a Kárpát-medencébe?

- Földrajzi adottságok (a Kárpátok lezárásával ez végvidék volt, tehát jók a védelmi viszonyok).

- Halakban gazdag folyók, vadakban gazdag erdők, földművelésre alkalmas föld, utak, ami kedvezőnek tűnt az élelemszerzés szempontjából.

A honfoglaló magyarság létszámáról is megoszlanak a vélemények, elfogadottnak tekinthető a kb. 400-500 ezer fő. A honfoglalók törzsszövetsége 7 törzsből állt. A hét törzs: Nyék, Megyer, Tarján, Kér, Keszi, Jenő, Kürtgyarmat. A hét vezér: Ond, Kond, Álmos, Előd, Tas, Huba, Töhötöm.

Milyen etnikumú volt Árpád népe?

Nehéz pontos választ adni, mivel:

- 1) a magyar nyelv finnugor,

- 2) a magyar nép viszont török eredetű, Árpád leszármazottaival, amit az alábbi tények bizonyítanak:

- Két törzs kivételével (Nyék, Megyer) minden törzsnév török eredetű

- A kettős fejedelemség megléte, ami szintén a török eredetű népekre jellemző

- A mondabeli turul és ünő török totemállat

A két finnugor eredetű törzs Megyer és Nyék nevének kialakulása:

(a) „Megy” ≈ manysi (vogul) nép nevével vagy manus = ember (indoeurópai – iráni szó). Az „eri” – lehet török is, de a finnugor férfi (eri) is. Nyék= gyepü, sánc vagy kerítés.

5 török törzsnév volt:

Kürtgyarmat ← kürt = hótorlasz

gyarmat= fáradhatatlan

Tarján ← tarkán = török tisztségnév

Jenő ← jenő – török méltóságnév = bizalmas, tanácsadó

Kér ← kér = nagy, óriási, roppant

Keszi ← keszi = töredék

Azonban a honfoglalás idejére már e törzsek magyarok, = „hétmagyar”. A megtelepedés földrajzi névanyaga is arra utal, hogy már a honfoglalás előtt a magyar nyelvet beszélték. (Juliánusz a XIII. században magyarul beszélt a baskíriai „rokonokkal”).

A török eredetű törzsnevek tehát a szoros kapcsolatra utalnak a történelmi népekkel; a törököktől kapták a törzsfőket (ez a szokás), majd a törzset is a vezetőről, vagy annak tisztségéről nevezték el. Török emléket őriznek a magyar nyelvben az úr, úrság, ország szavak= a törzsfőt vagy a törzset jelöli.

A KALANDOZÁSOK KORA

A honfoglalás egyes történészek véleménye szerint 895-900-ig tartott. Két szakaszra osztható:

1) 895-898 között – A Kárpátok hágóin keresztül 3 hónapig tartott a leereszkedés a hegyekből, a mai Erdélyben megpihentek – egy ideig ott maradtak. Álmost, mint szakrális fejedelmet, itt ölték meg a besenyő támadás miatt. Ezután lett a főfejedelelem Árpád. Ebben a szakaszban a Duna-Garam vonaláig jutottak, vagyis a frank Pannónia és Morvaország közvetlenül határos lett a magyarok új szállásterületével. Nincs a magyar honfoglalás részletes lefolyásáról szóló korabeli forrás, csak későbbiek, pl. Anonymus gestájában írt az eseményekről, de 300 év távlatából nyilvánvaló, hogy sok benne a hiba.

A 895 utáni években a magyarok belső problémáikkal vannak elfoglalva → nem avatkoznak be pl. a szomszéd keleti frankok és morvák konfliktusába. 898-899-re már megszilárdították uralmukat a Garam-Duna vonalától keletre eső területen, így kezdetét vette egy újabb terjeszkedési szakasz.

2) 899-900 – a Kárpát-medence nyugati felének birtokba vétele (illetve egy itáliai kalandozó hadjárat).

A Kárpát-medence nyugati felének birtokba vétele, melynek során a morvákkal és bajorokkal (keleti frankokkal) háborúztak. Ennek eredményeképpen elfoglalták:

- a morváktól → a Kárpátok hegykoszorúján belüli területet;
- a bajoroktól → a Dunántúlt és a Dráva-Száva közét, azaz Pannóniát.

A honfoglalás második szakaszának eredményeit a bajorokkal **907. július 4-6.** közötti (mai) Pozsonyi csata véglegesítette.

A honfoglalással jutottunk el a magyarság történetében ahhoz a ponthoz, amelytől kezdve szorosan összekapcsolódik nemcsak közvetlen szomszédai, hanem egész Európa múltjával. Ezért a honfoglalást követő évtizedek talán a leginkább meghatározók abból a szempontból, követi-e a

magyar nép a Kárpát-medence korábbi lakóinak végzetét, azaz eltűnik-e örökre a történelem süllyesztőjében, avagy képes megtalálni tartósan a helyét Európa akkoriban formálódó állam-rendszerében.

Kalandozások

A magyarság európai beilleszkedése nem indult biztatóan. A Kárpát-medencébe való beköltözés után rendszeressé váltak a nyugati területek elleni, addig szórványos zsákmányszerző támadások. Fontos kiemelni, hogy a magyar kalandozások nem a honfoglalást követően, hanem az írott források (görög és latin: ahol „hunok” és „hungárusok”-ként említik) alapján már a 830-as évektől kezdődtek és a honfoglalás sem jelentett törést ebben.

899-900 – még mielőtt befejeződött volna a Dunántúl meghódítása Észak-Itáliába indultak hadjáratra, a Brenta folyó mellett nagy győzelmet arattak Berengár király felett. 900-tól már Németországba is betörték, majd 911-től kezdve a Rajnán-túl, Franciaország keleti tartományaiban is feltűntek. 942-ben már Spanyolország területén voltak. Ezek a hadjáratok évente ismétlődtek.

924-ben a németek már évi adófizetéssel voltak kénytelenek megvenni 8 évre bántatlanságukat; Bizánc szintén adózott. A rendszeres hadjáratok következtében Európában közfélelem alakult ki a magyarokkal szemben, ekkor terjedt el a krónikák szerint „A magyarok nyilaitól ments meg uram, minket!” imádság.

A győzelem okai:

- 1) harcmódor – lovas-nomád technika: gyorsak, váratlanul törtek elő, rövid idő alatt nagy távolságokat tettek meg; sokszor megfutamodást színleltek, reflex (visszacsapó) íjakat használtak.

- 2) Európa megosztott volt, a Karoling-utódállamokat a belviszályok foglalták le, így nem tudtak összefogni. Emiatt majdhogynem ellenállásba sem ütköztek a magyarok.

924-933 között a megvásárolt béke miatt szüneteltek a kalandozások német földre, mely időszak alatt a németek, akik már kiismerték harcmodorukat, felkészültek a magyarok elleni harcra. 932-ben Madarász Henrik király megtagadta az adófizetést, így 933-ban a magyarok útra keltek megbüntetésükre. Ez a szászországi hadjárat 933. március 15-én a Merseburgi vereséggel zárult, mely egy időre megtorpantotta a magyarok magabiztosságát.

955 – az augsburgi csata – Henrik fiát, I. Ottót is adófizetésre akarták kényszeríteni, de elébe ment a támadásnak ⇒ a magyarok óriási vereséget szenvedtek.

955. augusztus 10-én zajlott az ún. Lech-mezei / augsburgi csata, amely után Bulcsú, Lél (Lehel), Súr magyar vezéreket Regensburgban kivégeztek (felakasztottak). A 7 gyászmagyart – 7 megcsonkított hírvivőt küldték haza. Ezzel lezárultak a nyugati irányú kalandozások, de a déli, vagyis Bizánc elleni hadjáratok még egy ideig folytatódtak. 970 – az Arkadiupoliszi vereség Bizánccal szemben ⇒ ezzel végleg lezárultak a kalandozások.

A kalandozások célja: zsákmányszerzés, fogolyszerzés, felderítés. Összesen 47 hadjáratot vezettek: 38 nyugati és 9 déli irányút.

A magyarok alternatívái 970 környékén:

- 1) vagy folytatják a zsákmányszerző hadjáratokat és belehalnak,
- 2) vagy megpróbálnak valami mást, de mit?

Nincs állam, nincs kereszténység, a magyarokat úgy emlegetik, mint a „7 magyar népe”.

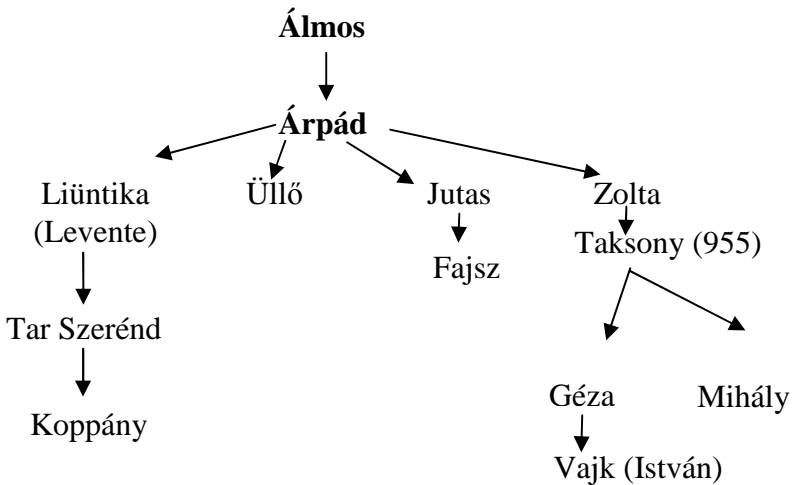
Hogy néz ki Európa?

- A Frank Birodalom különböző államalakulatokra esett szét
 - Itáliában – pápai állam
 - Német-Római császárság
 - Bizánc
 - A bolgár törökök elszlávosodtak, a 12. századig Bizánc befolyása alatt van.
- } terjeszkednek

befolyása alatt van.

Tehát a környéken mindenhol államalakulatok vannak, többnyire keresztények. A hagyományos felfogás Szent Istvánt tekinti a magyar állam megalapítójának, de szélesebb értelemben már jóval korábban beszélhetünk államról ⇒ pontosabban egy *nomádállamról*, amely kb. a 850-es években, a kabarok csatlakozásával és a keleti szlávokra kiterjesztett fennhatósággal jött létre. Az állam Magyar Fejedelemség formájában már Árpád (vagy inkább Álmos) idejében megalakult, kazár mintára, s fejedelemmé tételével történt. Árpád halála után vitatott, hogy milyen volt az öröklési rend, melynek két típusát különböztetjük meg:

Seniorátus – a nemzetség legidősebb férfi tagja öröklésének elve, a hagyományos pogánykori öröklési rend. Azonban 950 után Taksony lett a nagyfejedelem, aki már a keresztény **primogenitúra** (elsőszülöttségi elv) alapján fiát, Gézát nevezte ki, aki 971-997 között volt a magyarok fejedelme.

GÉZA FEJEDELEM ÉS SZENT ISTVÁN KORA

Géza (Gyeicsa)

Árpád vezér dédunokája, Anonymus szerint Árpádot Zolta követte a nagyfejedelemségben, de ez nem elfogadott. A 950-es évek közepétől Falicsi (Fajs) után Zolta fia, Géza apja, Taksony volt a nagyfejedelelem, a 970-es évtized elejéig. Ez a cím az Árpád-nemzetségen belül öröklődött, oly módon, hogy Árpád négy fia (Liüntika-Tarhos, Jeleg-Üllő, Jutas és Zolta) családjában járt körben; mindig a következő ág legidősebb férfi tagja kapta. Fajs bukása az augsburgi vereségnek tudható be.

A német birodalom megerősödése révén fel kellett hagyni a nyugati irányú zsákmányoló hadjáratokkal. A magyar vezetők nyugati összefogással szembeni félelméről tudósítanak Lindprand német püspök, Freisingi Ottó, és Kézai írásai. Felkészültek az esetleges támadásra: megerősítették a magyar-besenyő szövetséget. Tonuzaba vezetésével besenyők költöztek

Magyarországra. Keleten jó kapcsolatot építettek ki az oroszokkal, volgai bolgárokkal és kazárokkal.

960-as évek – kapcsolatfelvétel a pápával, térítő püspökkérés. Ennek nyomán, 963-ban VII. János pápa Zacheus püspököt szentelte fel a magyaroknak, de nem jutott el Magyarországra, mivel I. Ottó emberei Capuaban feltartóztatták.

955 után I. Ottó külpolitikájának középpontja: Itália és a császári korona. Így elmaradt a Magyarország elleni támadás, hanem Észak-Itáliát foglalta el. 962 februárjában Ottó császári koronát nyer a pápától, mivel egész Nyugat-Európa nagyra tartotta a magyarok feletti augsburgi győzelmét.

Taksony egész uralkodása alatt feszült volt a magyar-német viszony. Még a német hűbéres I. Boleszláv cseh fejedelem ellen sem léptek fel, aki 955 után elfoglalta tőlük Észak-Morvaországot. Békés rendezésre törekedtek.

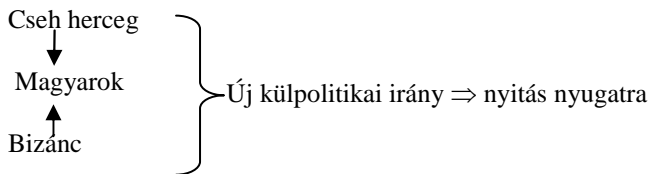
Déli kapcsolatok:

943 óta Bulgária és Bizánc a magyarok adófizetője, amit az augsburgi vereség hírére felmondtak, ezért a magyarok újraindítják a zsákmányszerző hadjáratokat.

959-970 – végigrabolták a Balkán félszigetet. A basileus (bizánci császár) a német császár itáliai akcióira és az arabok hódító háborúira figyelt a Földközi tengeren és a Közel-Keleten. A bolgárok még gyengék ekkor, de 965-ben létrejött egy magyar-bolgár koalíció Bizánc ellen. 969 – a Perejaszlaveczi piacon magyar kereskedők is jártak – ez bizonyítja a jó viszonyt. (ló, ezüst)

968-969-ben létrejött egy magyar-bolgár, besenyő-orosz koalíció Szvjatoszláv (kijevi fejedelem) vezetésével Bizánc ellen. Ennek ellenére 970-ben a magyarok Arkadiopolis-nál vereséget szenvedtek, sőt bizánci

ellentámadásra is sor került. Szvjatoszláv szövetséget kötött Bizánccal, majd egy bizánci-besenyő koalíció is létrejött. Ugyanakkor Bizánc a németekkel is szövetséget kötött 972 áprilisában II. Ottó és Theophanu házassága révén.

972 – Géza, még pajzsra-emeléssel lett nagyfejedelem. A nagyfejedelem erős, mivel Taksony után – a seniorátus öröklődési elve alapján – nem Gézát, hanem Liüntika fiát Tar Szeréndet kellett volna megválasztani, de ő kárpótlásul megkapta a somogyi hercegséget (dukátust), amit majd fia Koppány örökölt.

Külpolitikai irány – békepolitika. A bizánci fenyegetés elhárítására 972 tavaszán Géza követeket küldött I. Ottóhoz, hogy alakítsanak ki jószomszédi viszonyt, illetve segítsen a magyaroknak a kereszténység felvételében. Ottó igent mond és elküldi Magyarországra Bruno Sankt Gallen-i térítőt, a magyarok térítésére, aki megkeresztelte a fejedelmi családot. Géza a keresztségben az István nevet kapta, öccse – Mihály lett. Géza feleségét Saroltot nem keresztelte meg, mivel már bizánci keresztény.

Miért mondott igent Ottó?

- 955 óta Magyarországnak nincsenek háborús szándékai;
- ha Bizánc legyőzi a magyarokat, befurakodik Közép-Európába.

973-74 táján már 5000 jeles származású magyar tért meg (Piligrim leveléből tudjuk, melyet VI. Benedek pápának írt) és elkezdődött a templomépítés is. A 950-es évektől **Hierotheos**, Bizáncból érkezett térítő révén ismert volt Magyarországon a bizánci kereszténység is, de Géza

mégis a nyugatit választotta, ez politikai kérdés volt, ezen múltott az ország nemzetközi helyzete.

973. március 23. – Quedlinburgi nemzetközi találkozó. Résztvevők:

- Kékfogú Harald – dán
- II. Boleszláv – cseh
- Vasfejű Pandulf – beneventói herceg
- Ióannész Tzimiszkész – bizánci
- Vitéz Boleszláv – lengyel herceg
- Bolgárok
- 12 fős magyar küldöttség (Géza azért nem jelenik meg személyesen, mert így is jelezni akarja, hogy nem fogad el semmilyen vazallusi alávetettséget a nagyhatalmak részéről)

} megbízottak

Német-magyar és cseh-magyar kiegyezés történik ⇒ Bizánc helyzete megingott a Balkánon (lázadás Nyugat-Bulgáriában és keleten is (arab háborúk)). Macedónia: lekerül a napirendről a Magyarország elleni támadás.

Dinasztikus kapcsolatok kiépítése veszi kezdetét:

*Magyar-oros*z kapcsolat – Géza öccse, Mihály házassága a 980-as években, ebből született Vászoly (Vazul) és Szár László.

Magyar-lengyel – 987-988 – a piastok sarja, Vitéz Boleszláv feleségül vette Géza fejedelem, talán Judit nevű lányát, azonban 989-ben eltaszította feleségét, aki fiával, Bezprémmel hazajött. Oka: a cseh-lengyel konfliktusban Géza tartózkodott a szomszédos viszályokba való beavatkozásoktól.

Géza külpolitikájának 3 tényezője:

- 1) taktikai jellegű (kibékül a németekkel és másokkal a várható bizánci támadás miatt)

2)stratégiai (a kalandozás leállítás, nehogy összefogjanak a kirabolt népek)

3)életmódváltás (a belső átalakítás és új rend kialakítása)

A zsákmányolásból szerzett termékek elmaradása miatt, most már belső forrásokból kellett megteremteni mindent, ezért a fegyveres közrendű elemeket szolgáltatásokra kellett kényszeríteni. Ez 970 után vett nagy lendületet. Szolgáltatásokat és szolgáltatásokat követeltek:

– kötelező ajándékozás

– rendszeres primitív adók (állat-, prémadó).

–Bizonyos településektől bizonyos árucikk⇒ nőtt a szolgálónépi falvak száma (ötvösök, kovácsok, szakácsok). Rabszolgákat és házicselégeket használtak a törzsfők.

– patriarchális rabszolgák (idegen származású), később a magyarokat is ebbe a helyzetbe akarták süllyeszteni. A servus (szolga) – a XI-XII. században a legnépesebb társadalmi kategória.

A rabszolgák által előállított termékeket külföldi piacokon értékesítették. A luxuscikkeket a piacokon szerezték be. A hazai vámok és révek – a nagyfejedelem bevételeit alkották. Ellenállás a lesüllyesztés ellen csak a közsabadok részéről mutatkozott meg, mert nem minden nemzetség és törzsfő lett az új rend híve. Ők a régi sámánisztikus vallásba kapaszkodtak, mivel ez mindenki egyenlőségét hirdette. Az új rend elfogadása egyenlő volt a kereszténységgel. Ez volt a felzárkózás záloga Nyugat-Európa felé. Rendeltetése volt az úr-szolga, az engedelmesség és az egyenlőtlenségbe való beletörődés. Sok az idegen lovag és egyházi személy Géza udvarában, ők segítettek az ellenszeglők megtörésében. Azonban maga Géza sem meggyőződéses keresztény, egyik neki tulajdonított kijelentés szerint bevallja, hogy több istennek szokott áldozni. Ennek ellenére megalapította a pannonhalmi bencés apátságot, támogatta a térítést

és templomépítést. Az ellenszegülő főemberek tisztségét idegenekkel töltötte be, és vagyonukat is nekik adta. Uralkodása végére hatalma alá vette a Dunántúlt és a Felvidéket (a kabar főúr, Aba Sámuel behódolt és feleségül vette Géza lányát). Megszüntette a törzsi különállást – lerakta a monarchikus hatalom alapjait.

995-96 – István és (IV. Henrik, a bajor herceg testvére) Gizella házassága. 997-ben meghalt Géza fejedelem.

SZENT ISTVÁN ÉS AZ ÁLLAMALAPÍTÁS

Szent István uralkodásának első szakasza. Koppány lázadása

Uralkodása vége felé Gézáé volt a Dunántúl, Balkántól északra fekvő része. Esztergom volt a fejedelem székhelye, Veszprém pedig a fejedelemasszonyé. Délen a Somogyi dukátus – Koppányé volt.

Gizella és István házasságát megelőzte István hivatalos trónörökössé tétele, mivel a két dinasztia számára ez volt a garancia arra, hogy a békés viszony tartós marad. Géza Magyarország főembereit és az utánuk következő rendet összehívta, kijelölte Istvánt utódául és megesketett erre mindenkit. Ezek után úgy tűnhetett a nagyfejedelemnek és híveinek, hogy az előkelő bajor házasság, a magyar nagyurak esküje és a külföldi lovagokkal megerősített nagyfejedelmi katonaság István számára zökkenőmentes hatalomátvételt jelent. De ez nem így történt. Koppány bejelentette igényeit. Pogány volt és a hagyományos öröklési elv alapján követelte az Árpádok törzsének főnöki tisztjét és a nagyfejedelmi széket. A levirátus (sógorházasság) alapján pedig feleségül akarta venni Saroltát, Géza özvegyét és megölni Istvánt. Koppány nem akarta elfogadni, hogy családját a keresztény vallás primogenitúrája alapján kétszer is félreállítsák, ezért fegyvert fogott. Az ország nyugati részén, főleg a Dunántúlon tömegesen csatlakoztak hozzá a közsabadok. Összecsapásra került sor a

régi rend hívei és az új berendezkedés támogatói között. Koppány hívei a törzsi autonómia, az ősi szabadságjogok és a pogány vallás mellett fogtak fegyvert.

Koppány Veszprém felé indult, hogy érvényt szerezzen pogány szokás szerinti jogainak, míg István (akit kardfelövezéssel felruháztak a nagyfejedelmi méltósággal) Esztergomból szállt hadba Koppány ellen. Sok a külföldi vitéz István seregében (pl. Hont és Pázmány – István testőrei), ezért a források gyakran német-magyar összecsapásnak nevezték a polgárháborút.

Vecelin (wasserburgi) – a sereg élén, párbajban legyőzte Koppányt. Négyfelé vágta, majd testrészeit szétküldték elrettentésképpen az ország négy részébe: Esztergomba, Veszprémbe, Győrbe és Erdélybe. Súlyos büntetést szabtak ki a lázadókra, szolgaságba vetették, Koppány dukátusa a nagyfejedelemé lett, amiből birtokokat adott vitézeinek. István megszüntette a somogyi dukátus különállását, megerősítette a törzse feletti hatalmat. A terület népe köteles volt különböző szolgálatokat és szolgáltatásokat teljesíteni, a pannonhalmi apátság számára tizedet (dézsmát) fizetni. Itt is elkezdődött a térítés.

A koronázás

Három kérdés is felvetődik?

- 1) Mikor?
- 2) Milyen koronával?
- 3) Honnan származott a korona?

1) Két vélemény van ennek kapcsán:

- a) 1000. december 25.
- b) 1001. január 1.

Eltérő indoklások:

– A pécsi püspökség alapítólevele szerint István 1009. augusztus 23-án uralkodásának kilencedik évében volt, tehát a koronázás 1000. augusztus 23-a és 1001. augusztus 22-e között zajlott.

– Egy XI-XII. századból származó királylajstrom szerint, amely tartalmazta a magyar királyok uralkodási évének, hónapjának és napjának összegét, a koronázás napja és a halál napja között 37 év 7 hónap és 14 nap telt el. István 1038. augusztus 15-én halt meg ⇒ a koronázás 1001. január 1. kellett, hogy legyen.

– A kutatók többsége mégis az 1000. év karácsonyára teszik. István koronázását Esztergomban, a püspökké szentelés ceremóniája szerint.

2) Sokáig az volt az uralkodó nézet, hogy a ma is meglévő ún. Szent koronát (corona sacra) helyezték István fejére. Sokak szerint az ún. corona Latina (a felső rész, a keresztpántos korona) Szent István számára készült. A legtöbben azonban azon a véleményen vannak, hogy a mai magyar koronát, mely két részből áll, Szent István uralkodása után készítették, s így nem lehetett az ő diadémja. István igazi koronájának képét a koronázási palást őrizte meg, ami 1031-ben készült, s valószínűleg hűen ábrázolja. Itt egy háromszög alakú, nyitott aroncskorona van, amit felül három lilium díszít.

3). Abban az időben három hatalom, illetve annak képviselője adhatott uralkodói jelvényeket (koronát, lándzsát, kardot, zászlót stb.):

➤ A német-római császár

➤ A római pápa

➤ A bizánci császár

Számos forrás, többek között Hartvik püspök István életrajzából megtudhatjuk, hogy az 1000. év őszén a magyar nagyfejedelem követeket küldött a pápához, hogy attól királyi címet és jelvényeket kapjon. A döntés tudatos volt, mivel István tudta, ha a pápa küld koronát, akkor ez csak azzal

jár, hogy a magyar királyság egyházjogilag Rómától lesz függő, de ez semmilyen politikai alávetettséget nem eredményez. Ha a császártól kapja – országa vazallusság formájában politikailag a német birodalom alávetett tartománya lesz.

II. Szilveszter pápa teljesítette a kérést, mivel ezáltal:

1) nő nemzetközi presztízse

2) földrajzilag is nő a római főpap egyházfősége alá tartozó terület.

Ha elutasítja: lehet, hogy a bizánci keresztényekhez csatlakozik István.

Ottó császár is egyetértett a koronaküldéssel, mivel a császár és a pápa politikája összhangban volt, illetve a magyar-német viszony jó volt. Veszély: Bizánc politikai terjeszkedése, ha elutasítják. Ezzel Magyarország belépett az európai keresztény államok közösségébe. Mivel a római pápa Krisztus földi helytartója, így István azt vallotta, hogy királyi hatalma isteni eredetű. Ennek hangot adott okleveleiben és első törvénykönyve bevezetőjében is. Monarchiáját Isten akaratából kormányozza. Az a tény, hogy II. Szilveszter Esztergomot érsekség rangjára emelte, azt jelentette, hogy a magyar királyság önálló egyháztartományként került Róma fennhatósága alá. Ez elejét vette a német érsekségek alávetettségének; az ország a pápához tartozott, nem függött a császártól. A korona volt a fő hatalmi jelvény, függetlenül a királytól ez uralta a földet.

Egyházalapítások, várispánságok és vármegyék szervezése. A belső rend kiépítése

A keresztény térítés előfeltétele a régi bálványok ledöntése és a kultuszhelyek elpusztítása volt. Ezt már Géza elvégezte, így Istvánra már csak a térítés, az egyházépítés és a nép templomba terelése maradt. Először mozgékony térítő püspökségek léteztek, a térítés főleg külföldi papok, szerzetesek és lovagok segítségével történt. Az állandó jellegű magyar egyházszervezet kiépítésének kezdete Gizella nevéhez fűződik, aki

Koppány legyőzése után birtokba vette Veszprémet, s a kíséretéhez tartozó német papok segítségével hozzálátott a veszprémi püspökség megszervezéséhez. Ezután István állított fel püspökséget Esztergomban, Győrben és Egerben.

A korábbi térítő püspökségektől ezek abban különböztek, hogy állandó székhelyük és pontosan meghatározott, földrajzilag jól körülírt egyháztartományaik voltak. Tehát István megkoronázásáig négy egyházmegye jött létre. Mivel nem volt hazai papképzés, így az első főpapok mind külföldiek voltak. A felállított püspökségek a részükre kijelölt egyházmegye lakóitól tized szedését kezdték el. A pannonthalmi apátság építését még Géza kezdte el, patrónusául István Szent Mártont választotta. Az alapítás fő célja: magyarországi térítő papok és szerzetesek felnevelése. Két érsekség is létrejött: esztergomi (a prímás) és kalocsai.

Vármegyék – comitatus (1000-1097 között jöttek létre), melyek élén a comesek (ispánok) álltak. István államának legszilárdabb talpkövei. Eredete és mibenléte régóta vitatott, nincs egykorú forrás. Kb. 48 körülhatárolt vármegye volt, ezekből 24 volt határvármegye István uralkodása idején.

A vármegyék megszervezése = volt az államszervezéssel. Egyes kutatók a belső fejlődés eredményének tekintik, mások pedig külföldi minta átvétele mellett érvelnek. István külföldi tanácsadói meggyőzték őt arról, hogy a belső decentralizáció nélkül irányíthatatlanná válik a nagy állam, illetve az ők ambícióik is valóra válhattak ezzel. Koppány legyőzése után megkezdte a vármegyék és várispánságok kialakítását. A megyeszervezet először Nyugat-Magyarországon és a Felvidéken jött létre, ahol már nem voltak törzsek.

Mi a várispánság?

Csak fejedelmi, illetve királyi birtokokat fogtak össze, amelyek szótlan, egymástól földrajzilag össze nem függő területen helyezkedtek el. Az élére kinevezett ispán (comes) fogta össze a királyi várban és a vár közelében élő várjobbágyokat (katonákat) és az őket kiszolgáló várnépet.

A **vármegye** egyszerre volt megye és várispánság, viszont a megyétől külön megszerveződött várispánság megyeként nem működött, csak várispánság volt. A vármegyék összefüggő területet alkottak és mindenféle típusú (egyházi, magán-, fejedelmi, illetve királyi) birtokot magukba foglaltak, s a megyés ispán rendelkezett felettük közigazgatási jogkörrel. Minden vármegye foglalt magába várispánságot, de nem minden várispánság foglalt magába megyét. A kettőt azért lehet összetéveszteni, mert a latin forrásokban comitatus-nak, élén a comes-szel nevezték mindkettőt.

István belső államéletét is igyekezett nyugati mintára modernizálni:

– A Fejedelmi tanács átalakult Királyi tanácscs (senatus), melyben az egykori törzs- és nemzetségfők foglaltak helyet, valamint magyar és idegen hű emberek, főleg keresztények, de kezdetben pogányok is pl. Tonuzaba, Ajtony.

– Háttérbe szorult a törzsi vezetés a hadseregben is. Az 1020-as évek végére a vezető pozíciókból kiszorultak a pogány vallás hívei.

– Uralkodói pénzverés indult. 2 féle pénzt veretett István: **dénárt** (melyen ez a felirat volt: LANCEA REGIS – REGIA CIVITAS – vagyis A király lándzsája – királyi város), valamint **obulust** (STEPHANUS REX – REGIA CIVITAS – István király – királyi város). Kiváló ezüstből, német szakemberek segítségével, bajor minták után verette.

– Kereskedelmi és adózási bevételei is voltak a kincstárnak: vámok, révek és a szabadok füstadója.

– Fejlődött az írásbeliség: oklevelezés és nemzetközi levélváltás, melyet áttelepült írnokok végeztek, latinul.

Szent István nevéhez fűződik továbbá a szokásjog törvénybe foglalása. 2 törvénykönyvet alkotott. Az I. Törvénykönyve 35 cikkelyből és a prológusból állt. Ebből 12 egyházi, 23 világi vonatkozású törvénycikket tartalmazott. Jellemző vonása a magántulajdon védelme. II. Törvénykönyve uralkodásának vége felé született. Többnyire csak kiegészíti az elsőt. 21 törvénycikk, ebből két fontos egyházi intézkedés:

1) Minden 10 falú építsen egy templomot;

2) És a 18. törvénycikk: az egyházi tized (dézsma) fizetéséről, ami mindenki számára kötelező lett.

Az országosan egységes igazságszolgáltatás kialakulását szolgálta a helyi önkényeskedéssel szemben.

Államszervező harcok

István megkoronázása után csupán formálisan volt egész Magyarország királya, ténylegesen csak Nyugat- és Észak-Magyarországé. Hatalma alá kellett kényszeríteni Kelet-Magyarországot is.

1003 – az első összecsapás az erdélyi Gyulával. Politikai és vallási is. Habár Hierotheosz megkeresztelte, mégis pogány, megtagadta az engedelmességet és független fejedelemség kialakítására törekedett. Szövetségre lépett Keán kagánnal, a bolgárok és szlávok vezetőjével, illetve mindketten a Bizánccal hadban álló Sámuel bolgár cár szövetségesei.

István Bizánc felé orientálódott. 1002-ben szövetségi szerződés István és II. Baszileosz között, melyet Ajtony írt alá István nevében Vidin városában.

1003 – összehangolt katonai támadásra került sor István és Gyula + Keán; valamint Baszileosz ↔ Sámuel cár közt. Ennek eredményeképpen

behódoltak Észak-Erdély: Doboka vármegye, illetve Dél-Erdély: Fehér vármegye. Létrejött az erdélyi püspökség is.

1008-ban István kénytelen hadat indítani a pogány fekete magyarok ellen, akik Dél-Magyarországon, a Szerém vármegyék területén éltek. A talán kabar (kazár) etnikum 1009-ben hódolt és tért meg. Itt a kalocsai érsekséget és a pécsi püspökséget hozták létre.

1010-1020 közt a Körösök vidékén élő Vata törzse is behódolt. István legnagyobb ellenfele így most már csak Ajtony vezér maradt. A Kőrös, a Tisza, az Al-Duna és az erdélyi középhegység által határolt területen egy saját államot alakított ki az államban. Marosvárott székel, sok katonával rendelkezett. 1002-ben bár ő is felvette a bizánci keresztséget, továbbra is pogány volt. Bizánci segítségre számított Istvánnal szemben, de nem így történt. 1028-ban Csanád vitéz győzte le őt. Ezért ezen a területen Csanád megye jött létre, s ő állt az élére, valamint a palotaispán (nádor) is ő lett. 1030-ban a csanádi püspökséget is megszervezték.

István külpolitikája

Folytatja Géza külpolitikáját. Szövetségben áll:

- A német birodalommal
- Bizánccal
- Velencével (1009 – a velencei dózse elvette feleségül

István hűgát).

Jó viszonyban voltak a Pápasággal és az Orosz nagyfejedelemmel (Szar László egy orosz hercegnőt vett feleségül).

Nem csak dinasztikus házasságok, de a fegyverek erejével is megerősítették a Magyar Királyság pozícióit. 1015-ben győzelmet arattak a bolgárok felett (Bizáncot segítve). 1017 – győzelem a magyar területekre behatoló lengyel csapatok felett, akik Gyula megsegítésére jöttek.

Ugyanebben az évben legyőzték a lengyel szövetségben Erdélyre támadó besenyőket.

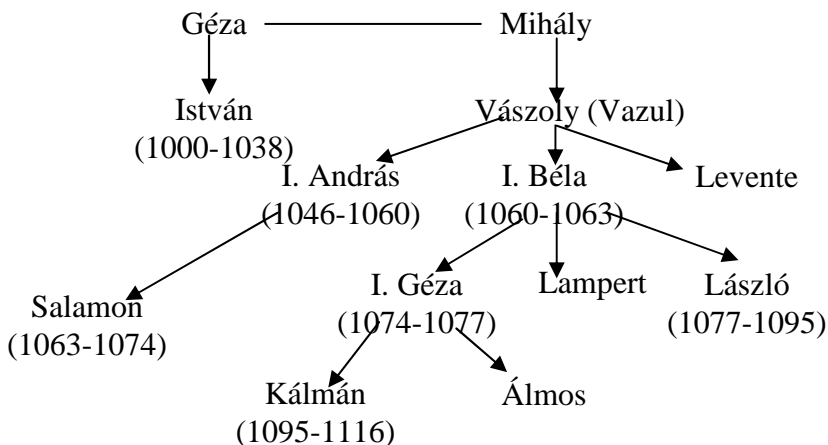
1018-tól (Bulgária bukása) – közös magyar-bizánci határ jött létre, így megnyitották a jeruzsálemi zarándokút magyarországi szakaszát.

Az első próbatételre 1030 nyarán került sor, amikor II. Konrád serege cseh támogatással betört Magyarországra. A régi Római Birodalom feltámasztása volt a célja, ezért vazallus tartománnyá akarta tenni Magyarországot. István a felperzselt föld taktikáját alkalmazta, így visszavonulásra kényszerítette őket. Majd az ellentámadás következtében István elfoglalta Bécset is. 1031-ben kötötték meg a magyar-német-cseh békét, melynek értelmében Magyarország területeket nyert a Lajta és a Morva folyók mentén.

A trónutódlás kérdése

I. István eszmevilága a fia, Imre herceg számára készült Intelmekből derül ki, melyben a keresztény király legfőbb kormányzati és vallási elveiről értekezik tíz pontba foglalva. Azonban 1031-ben egy vadászbaleset következtében Imre herceg meghalt, így problémássá vált a trónutódlás kérdése. Hosszas gondolkodás után utódjául Orseolo Pétert, unokaöccsét választotta. Vászoly és hívei 1032-ben fellázkodtak a király ellen, de nem sikerült legyőzniük. Őt megvakították, fiai: András, Béla, Levente külföldre menekültek.

I. István 1038. augusztusában halt meg. Székesfehérváron temették el. Bár halála után beteljesült végakarata és Orseolo Péter került a trónra (1038-1041, 1044-1046), a királyi hatalom meggyengült és trónviszályok időszaka kezdődött, melynek végét I. (Szent) László trónra kerülése zárta le.

1083. augusztus 20. – István szentté avatása

SZENT LÁSZLÓ (1077-1095)

A trónküzdelmek idején hatalomra került István által megvakított Vazul-ág leszármazottai közül hosszabb ideig senki sem tudta birtokolni a trónt, míg nem I. Géza kiskorú fiai (Álmos és Kálmán) helyett, László öccse foglalta el a trónt. I. László uralkodásának első éveit azonban még továbbra is az unokatestvére, Salamon elleni harc kötött le, aki hűségesküt tett IV. Henriknek, hogy német hadak segítségével próbáljon ismét visszatérni és László ellenében elfoglalni a trónt. A Salamon-kérdés rendezése (az előzőtt király időről-időre intrikált) csak 1087-ben, halálával szűnt meg.

Míg Salamonnal igencsak kesztyűs kézzel bánt László, a királyság új rendjét veszélyeztetőivel annál szigorúbban. Minden törekvése arra összpontosult, hogy a Szent István által megalapozott berendezkedést megszilárdítsa. Ennek érdekében járta ki VII. Gergely pápánál István király, Imre herceg és Gellért püspök szentté avatását, amire 1083. augusztus 20-án

került sor. Ugyanekkor alapította meg a Szentjobbi monostort (Nagyvárad környékén, Bihar megye) és vezette be a Szent Jobb kultuszát.

Külpolitika

1085 – hadjárat a besenyők ellen, akik Kutesk „kun” vezér vezetésével, Salamon biztatására a Felső-Tisza vidékén támadták az ország határait. Magyar győzelemmel végződött.

László legmaradandóbb tetteinek Horvátország 1091. évi anektálását tartják számon, amely területnek magyar szempontból az volt a jelentősége, hogy kijáratot biztosított az Adriai-tengerre. Zágrábban megalakította a kilencedik püspökséget. Unokaöccsét, Álmost horvát királyként a meghódított terület élére tette.

1091 – a Kapolcs vezetésű kunok betörése Erdélyben.

1092 – a Kijevi Rusz ellen fordult, amiért a fejedelem feltüzeltelte a kunokat a magyarok ellen.

1094 – a lázadó lengyelek ellenében támogatja Lengyelország fejedelmét.

1095 – Csehország ellen vonult, de a határon megbetegedett és meghalt.

Három Törvénykönyvet is megalkotott, különböző időben, melyek között egyházi és büntető törvénykönyv is megtalálható. Törvényei szigorításának célja, hogy rendet teremtsen, visszaállította a trónküzdelmek időszakában szétzilált társadalmi rendet, magántulajdon tiszteletét.

Lászlónak, akárcsak Szent Istvánnak nem maradt fiú örököse, így utóda I. Géza fia, Kálmán lett, míg a másik, Álmos, aki László idején Horvátországot kormányozta, a hercegi országrészt kapta meg.

KÖNYVES KÁLMÁN (1095-1116)

I. Géza idősebb fia, bár kora egyik legműveltebb emberének tartották, testi adottságairól igen negatív képet festettek a krónikások. Álmos – Horvátország kormányzója (ő a harciasabb), nem elégedett meg a dukátussal, majd egy negyedszázadon át küzdött a trónért. 1098-ban volt Álmos első lázadása, majd 1105-től már lengyel vagy német segítséggel tört időről-időre az országra. Ezért 1106-ban Kálmán felszámolta az ország harmadát kitevő dukátust. 1108 – Álmos kérésére V. Henrik betört Magyarországra, majd Pozsony sikertelen bevétele után békét kötöttek. Kálmán kötelezte magát Álmos visszafogadására. Azonban 1113-ban, amikor már hatodszor készült Álmos fellázadni, válaszul Kálmán király megvakította őt és fiát, Bélát.

Könyves Kálmán uralkodásának legelejére esett az első keresztes hadjárat, mely során a hadak nagyobb része Magyarországon át vonult a Szentföldre. Mivel egyes csapatok fosztogatásba kezdtek, 1096-ban ki kellett űzni őket az országból.

Nem sokkal ezután, 1099-ben került sor a halicsi hadjáratra, mely során az orosz szövetséges kunok ugyanazzal a nomád módszerrel győzték le a magyarokat (Przemyśl váránál veszítenek), melyet korábban a magyarok alkalmaztak a nyugati kalandozásaik során.

Ebben az időben kezdődött a négy évszázados küzdelem Dalmáciáért (Bizánc és Velence is harcolt érte). 1105 – Kálmán seregeivel elfoglalta Zárát és a többi dalmát város harc nélkül megadta magát. Ekkor említik először a források horvát bán méltóságát. A hódítás eredményeképpen 1102-ben Kálmán horvát királlyá is koronáztatta magát, valamint ő és utódai felvették címükbe a Dalmácia és Horvátország királya címet is.

Általános érvényű egyházi és világi intézkedéseit zsinati határozatokban hagyta Könyves Kálmán az utókorra. 1100 körül a tarcali gyűlésen Kálmán kiadta az ún. I. Törvénykönyvét, mely főleg világi

intézkedéseket tartalmazott. A tarcali zsinat végzéseit 84 törvénycikkben összeállító Alberik (Albericus) bevezetőjéből tudjuk az előzményeket. A törvénykezés célja: István törvényeinek revíziója, mivel elavultak, Lászlóé pedig túl szigorúan védi a magántulajdont. A törvénykönyv tárgykörei:

1. Birtokjog
2. Bírói illetékesség és perrendtartás
3. Szabadok és szolgák státus megállapítása
4. Böszörmények és zsidók jogviszonyai
5. Adó, vám és kereskedelem
6. Tolvajlás
7. Erkölcsvédelem

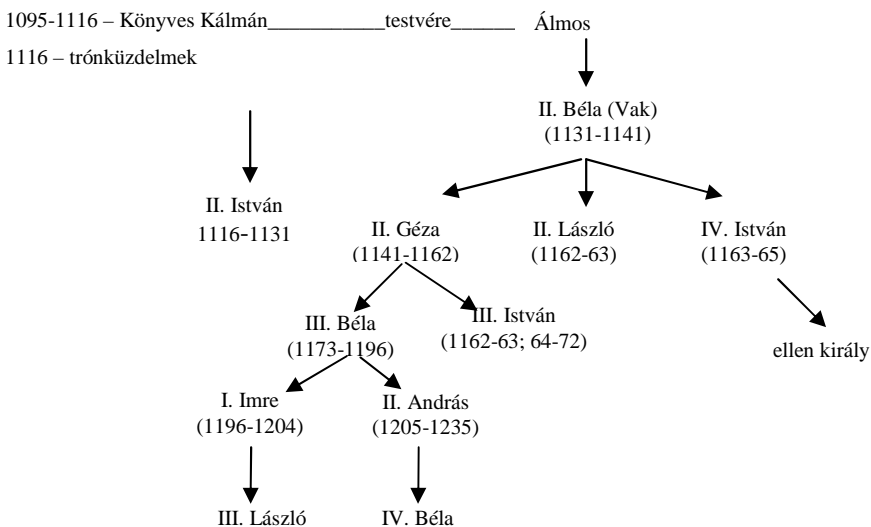
Egyházi határozatok: Esztergomi zsinat – az egyháziak életmódja, cölibátus, egyházi bíráskodás rendje.

1112-ben Kálmán megözvegyült, ami után elvette Vlagyimir kijevi fejedelem lányát, Eufémiát. 1114-ben azonban eltaszította házasságtörésen ért feleségét, aki várandós, de fiát, Boriszt már Kijevben szülte meg. Mivel Borisz törvénytelen vagy törvényes származására egyaránt nincs bizonyíték, a Kálmán-párt ellenfeleinek kezében, mint trónkövetelő jó fegyvernek bizonyult a fiú, aki többször is betört az országba trónigénye megvalósítása céljából.

1115. augusztusában –Velenice elfoglalta Dalmácia egy részét és Zárát is, így a terület visszahódítása az utódok feladata lett.

1116. február 3. – Könyves Kálmán halála.

Kálmánt fia, II. István követte (1116-1131), ám ismét trónharcok és birodalmi háborúk időszaka vette kezdetét, mely során 7 király és ellenkirály volt az országban hosszabb-rövidebb ideig. A korszak lezárását és konszolidációjának kezdetét a század utolsó királya, **III. Béla (1172-1196)** nevéhez szokták fűzni.

AZ ARANYBULLA KORA ÉS A TATÁRJÁRÁS

III. Béla még életében a halicsi trónra ültette (1188) fiát, András, de helyezte itt nem volt stabil, katonai segítségre volt szüksége állandóan. 1190. augusztusában Vlagyimir fejedelem lengyel segítséggel elűzte András herceget és elfoglalta Halics trónját.

1182. május 6. – Béla idősebb fiát, Imrét is megkoronáztatta, mivel úgy gondolta ezzel elejét veszi a halála utáni trónharcoknak.

1192-93 – III. Béla elfoglalta Szerbia egy részét és Imre király 1202-ben a „Szerbia királya” nevet is felvette. 1196 – III. Béla meghalt, így Imre ült a trónra.

1197-ben – András bátyja ellen támadt, követelve Dalmácia és Horvátország hercegi részét, amit meg is kapott a következő hónapok során (1198. február). 1199 – Imre a Rád völgyében legyőzte András herceget, aki

a stájer herceghez menekült. Nem sokkal ezután, 1204-ben meghalt Imre, akit kiskorú fia, III. László követett volna, de helyette kijelölt gyámja András herceg kormányzott. Tragikus módon 1205. május 7. meghalt a gyermek III. László, minek következtében János kalocsai érsek királlyá koronázta Andrást (Gertrúd ekkor már a felesége, 1200 körül házasodtak össze).

1208 – új birtokreformba kezdett, melyet „novae institutiones”-nak neveznek: örökölhető birtokként adományozott várakat, vármegyéket, királyi birtokokat (amik azelőtt az ispáni tisztséghez jártak, de visszavonhatóak). Az emiatt kieső királyi jövedelmeket vámokkal pótolta:

- rendkívüli adó (1217-től)
- nyolcadvám
- pénzrontás (pénzverő kamarák működtek, nemcsak a

királyi székhelyen zajlott)

„Az adományozás legjobb mértéke a mértéktelenség” – mondta állítólag II. András, ami ahhoz vezetett, hogy a központi hatalom ereje igencsak megrendült. 1220-tól András kénytelen felülvizsgálni az adományait, és 1228-31 között Béla irányításával jelentős földvisszavételi akció zajlott, aminek megint csak nem túl pozitív volt a fogadtatása. Elégedetlenség mindkét intézkedéssel szemben:

– az „új intézmények” megrendítették az addigi politikai berendezkedést: a várföldek „szabadjaiból” földesúri alattvalók lettek. Egy kicsiny főúri csoport hatalma pedig mérhetetlenül megnőtt.

– Gertrúd királyné német rokonai és kegyencei elárasztották az udvart, nagy birtokokat kaptak ⇒ 1213-bárói összeesküvés a királyné és kísérete ellen. A tettesek András hívei közül valók voltak, ezért nem büntetett meg mindenkit, csak Péter ispánt húzatta karóba András. Bánk

bánt – az egyik összeesküvőt – eltávolította az udvarból, de később ismét visszatérhetett.

– 1217 – András sikertelen keresztes hadjáratba kezdett ⇒ a király népszerűtlen.

– A királyi pénzügyeket zsidó és izmaelita kamarabérlők kezelték ⇒ ez is feszültségforrás.

Az Aranybulla

Serviens regis – „a király szolgája” – szabad birtokos, a társadalom legfüggetlenebb eleme. Senki másnak nem tartoztak engedelmességgel csak a királynak, csak ő bírászkodhat felettük, szolgálatuk a katonáskodás.

1222 – a serviensek (nemesek) mozgalma → megbuktatta a kormányzatot és kikényszerítette a 30 pontból álló Aranybulla kibocsátását, amely megtiltotta az „egész ispánságok” eladományozását; korlátozta az idegenek befolyását; nemesi előjogokat tartalmazott: a nemesi birtok mentes a királyi adók, és beszállásolás alól; ingyen nem vonul hadba, csak védelmi harc esetén; érvényes bírói ítélet nélkül nem tartóztatható le.

Ezek a kiváltságok megkülönböztették a servienseket a nemesi várjobbágyoktól, és az egyházi birtokokon élő nemesektől; akiket korlátlan katonáskodás kötelezett, és ügyeikben a földesúr törvényszéke volt illetékes.

Ellenállási záradék: - az Aranybullához tartozik, „ellenállhatnak a hűtlenség vétke nélkül”, ha a király vagy utódai megsértik a kiváltságokat.

Az ellenzék Béla trónörökös körül összpontosult (1220-tól Szlavónia és 1226-tól Erdély kormányzója).

A papság, Róbert esztergomi érsekkel az élen, kifogásolta, hogy nem keresztények végezték a pénzügyeket, ezért egyházi fenytéshez nyúlt: 1232 – interdictum alá vonta a templomokat, megtiltotta a szentségek kiszolgáltatását, a király néhány báróját kiközösítette. A probléma rendezésére

pápai legátus érkezett az országba ⇒ megkötötték *a beregi egyezményt* – *1233. augusztus 20.* – melyben a király mindent teljesített, amit az egyház követelt.

II. András külpolitikájának egyediségét Halics megszerzésére tett kísérletei adták. Az új király már 1205-ben beavatkozott a halicsi belviszályokba, majd a saját hasznára fordítva az eseményeket felvette a „Halics és Lodóméria királya” címet, és eleinte védenceit, majd 1214-től saját fiait Kálmánt, majd Andrást próbálta a halicsi trónra ültetni. A halicsiak nem nyugodtak ebbe könnyen bele, így állandó fegyveres támogatásra volt szükségük. A háborúk sorozata az ifjabb András 1234. évi halálával lezárult, eredménye csupán annyi, hogy a halicsiak félig-meddig a magyar királyság vazallusa lett.

Más volt a helyzet a kun kérdéssel, új elem a magyar külpolitikában. A kunok Kárpátokon túli földjeinek megszerzését úgy akarta megvalósítani, hogy 1211-ben a délkelet-erdélyi Barcaság földjére telepítette a Német Lovagrendet: fő feladatuk a kunok fegyveres megtérítése, határvédelem és a lakatlan területek elfoglalása. Azonban a rend felmondta az engedelmességet Andrásnak, minek következtében 1225-ben a király hadsereggel vonult be Erdélybe, és kiűzte őket. A kun kérdést ezután békés módszerekkel próbálták integrálni, a hatalmas kun szállásterület nyugati szélét magyar fennhatóság alá vonták.

1214 – a bárók nyomására András megkoronáztatta fiát, Bélát ifjabb királlyá, majd 1233-tól Béla Kunország királyának is címezte magát.

1210 körül – Anonymus (P. mester) elkészítette a *Gesta Hungarorum* című krónikát a magyarok cselekedeteiről. II. András nevéhez fűződik továbbá a kalocsai székesegyház újjáépítése.

IV. BÉLA (1235-1270)

IV. Béla, vagy a „második honalapító” hatalomra kerülése hosszú évek kitartó munkájának volt köszönhető. A II. András birtokadományozási programja miatt hátrányba került nemesi ellenzék nyomására, már 1214-ben ifjabb királlyá választott Béla, 1235-től nem örvendett túlzott népszerűségnek, hisz uralkodása kezdetén visszavételi és központosító akcióba kezdett. Uralkodása két szakaszra osztható:

I. szakasz – 1235-1241 – a tatárjárás előtti időszak,

II. szakasz –1241-1270 – a tatárdúlás utáni újjáépítés időszaka.

Még apja idejében jutott el Bélához, hogy messze „Szkítiában” szintén élnek magyarok, ezért 1232-35 – expedíciókat szervezett a keleti magyarok felkutatására.

Elsőként Ottó domonkos szerzetes és három társa indultak el a Kaukázus környékére, de csak egyikük tért vissza hírt hozva a keleti magyarokról. Ennek nyomán kelt útra 1235-ben Julianus és három társa (a Volga mentén), hogy a Volgán túl, a mai Baskíria vidékén megtalálja Magna Hungariát, azaz a „Régi Magyarországot”. Visszatérte után 1237-ben újabb misszió indult, melynek célja a keleti magyarok megtérítése, azonban már nem jutottak el csak Szuzdalig, és tudósításokat hoztak a tatárokról, akik letarolták Magna Hungáriát, nyugat felé tartottak, sőt Batu kán levelében megfenyegette Bélát.

A tatárveszélyről újabb hír is eljutott Magyarországra, amikor 1238-ban Batu kán legyőzte a kun fejedelmet, Kötönyt, 1239-ben a kunok Magyarországra költöztek: a Tisza, Temes, Maros és Körös folyók mentén. De mivel a magyarok tatár kémeket láttak bennük, és Béla akaratuk ellenére hívta be a kunokat, a tatár támadás előestéjén megölték Kötönyt. ⇒ a kunok dél felé vonulva, pusztítva Magyarországot, a Szerémségen át kivonultak az országból.

1240. december 6. – Kijev a mongolok kezére került.

1241 január-februárjában ennek hírére Béla megerősítette az északkeleti határt. Három irányból támadtak: Halics (Orosz-kapu), Szilézia (Lengyelország) és Erdély felől.

1241. április 11.-én került sor a Muhi csatára, amely Mohácsig Magyarország legnagyobb katonai katasztrófája volt. 1241 júniusára a tatárok a Duna vonaláig elfoglalták Erdélyt, és IV. Béla Trau várába, Dalmáciába menekült. Hiába kért segítséget IX. Gergely pápától, II. Frigyes német császártól, IX. Lajos francia királytól, saját dolgaikkal voltak elfoglalva.

A mongol vihar amilyen hirtelen jött, olyan hamar ült el. 1242 februárjában a tatárok átkeltek a Dunán, Esztergomot ostromolták sikertelenül, majd hirtelen visszafordultak. Távozásukat azzal szokták magyarázni, hogy 1241 decemberében meghalt Ögödej nagykán, és Batu jelen akart lenni az utód megválasztásánál. Így, 1242 márciusában Batu kán kivonult Magyarországról.

Okai:

- A nagykán választás
- csak megfélemlítő felderítő betörés volt, még nem akarták teljesen meghódítani Magyarországot.

Következmények:

- Helyenként 75%, átlagosan 25-30%-os pusztítás
- Betakarították a lábon álló gabonát, az állatokat elvitték⇒éhínség⇒járványok
- Főleg az Alföldön és Erdélyben elpusztították a 10. század óta kiépülő településszerkezetet
- 300-400 ezer főnyi az emberveszteség, szinte az egész politikai elit odaveszett; a vidék elnéptelenedése.

Ezért IV. Béla uralkodásának második szakaszára: 1241-1270 – rányomta bélyegét egy újabb tatár támadástól való félelem és a károk helyreállítása: újjáépítés, védelmi rendszer és haderő kiépítése.

Szövetségesek szerzése dinasztikus házasságok révén:

Anna lányát Rosztyiszláv, a csernyigovi Mihály kijevi nagyfejedelem fiához adta feleségül. Másik lányát szintén orosz herceghez, a harmadikat pedig egy lengyel herceghez adta nőül – hogy a keleti határokat védve érezze, és hogy hamarabb kapjon hírt az esetleges támadásról.

1242 utáni politikáját IV. Béla az ország megújításának (renovatio regni) nevezte.

A katonai kudarc következtében felismerte Béla, hogy hadügyi reformra van szükség, de ez egyben a társadalmi és politikai támogatottságának a kudarca is (sokan elfordultak tőle, sőt kifejezetten örültek vesztének)⇒meg kellett őket nyerni, ezért megtagadta az 1241 előtti politikáját; ellentétes kurzust indított.

A Geregye nembeli Pált bízta meg Béla, hogy fogjon hozzá a Dunától keletre eső országrész helyreállításához:

- fogja el az útonállókat, rablókat
- gyűjtse össze a szétfutott népeiséget
- nyissa meg az erdélyi sóbányákat.

Telepítési program:

Most inkább a környező országokból jöttek a hospesek, nem messziről, mint a 12. században (Németország, Itália, Flandria stb.) 1245-46 – visszatértek a kunok (néhány 10 vagy akár 100 ezer főnyi). A betelepítések megszervezésével kenézeket és soltészeket bízta meg, akik később az általuk létrehozott települések vezetőivé, bíráivá váltak.

- Jászok
kenéz soltész (Morva-és Csehország)

- Szlávok (rutének, szlovákok)
- Németek
- Románok→kenéz

IV. Béla királyi birtokain szabad telepes falvakat hozott létre, valamint betelepítették a korábban is gyéren lakott királyi erdőispánságok területét. Új megyék alapját vetette meg (Zólyom, Sáros, Bereg, Ugocsa). 1242-70 közt 18 város jött létre az erdőispánságok északi, északkeleti részén. A magánbirtokokon is jöhettek létre szabadtelepes falvak.

Hadügyi reform

Familiáris rendszer: – a kis- és középbirtokosok királyi szervienseiből magán-szerviensek is lettek, vagyis a nagybirtokos magánhadserégének harcosa. Béla támogatta a magánhadserégek létrejöttét, részben rájuk alapozta az ország haderejét.

A királyi haderő (csak a királytól függ) – alapját a kunok korszerűtlen, könnyűlovas, de nagy létszámú serege adta. Ennek a kun támogatásnak a zavartalan biztosítása érdekében elsőszülött fiát, Istvánt a kun fejedelem, Szaján lányával, Erzsébettel jegyezte el.

A johannita és ispotályos lovagrendet 1247-ben telepítette le a Szörénységben, Kunországban (a kun és bolgár határnál), hogy védjék a határt és térítsenek.

A királyi família tagjai:

- Különböző társadalmi állású udvari ifjak, akik páncélos fegyveresként harcoltak.
- A városok is páncélosok hadba állítására voltak kötelezve.
- Királyi szerviensek (már nemeseknek említik őket).

Várépítések: a földvárak helyett kővárakat emeltek, mert csak azok tudtak ellenállni a tatárjárás idején (pl. Esztergom, Pannonhalma stb.). 1220-ig csak a király építtetett kővárat, az Aranybula után már a mágnások

is, de királyi engedéllyel. A tatárjárás idején 10 kövár volt; világi nagybirtokosok tudták csak felvállalni ezt a költséget. A királyi kezdeményezés nyomán 1270-re már kb. 100 kövár volt: 37 királyi és 63 nagybirtokos tulajdonú. Egy-egy család olykor 3-4 várat építtetett, de átlagban 1-2 várral rendelkezett. Védelmi cézzal kezdte Béla építésüket, mégis inkább uradalmi központokká váltak.

Erődített települések vagy váras helyek jöttek létre, ahol maga a város lett a vár (pl. 1247-ben a budai vár építésekor pesti polgárok telepedtek meg a budai várhegyen).

Birtokpolitikai reform:

– Birtokok adományozása, amit katonai szolgálat feltételéhez, vagyis meghatározott számú katona kiállításához kötötte.

– Jogtalanul elfoglalt földek visszafoglalása (nemcsak a királyi, de a magánbirtok is). Ez a politika 1258-ig tartott.

– Államháztartási reform

– Regálé jogon (királyként) és dominiális (földesúri) jogon szedett adókat. Háztartásonként egyenes adót szedtek, amit collecta-nak neveztek.

Jó minőségű pénzre volt szükség a gazdaság stabilizálásához, ezért kiszorultak a friesachi dénárok és a veretlen ezüst. A pénzverést kamarabérlet útján valósították meg, de az esztergomi érsek felügyelte⇒a királyé a kamarahaszna.

Az 1250-es években zajlott a vámok rendezése. Út és vásárvámok (bevezették az érték szerinti vámolást, a mennyiségi vám helyett).

Bányászat – a bánya a királyé, de az érc a vállalkozóé, aki bányabért (urbura) fizetett.

IV. Béla családján belül viszont nem tudott egykönnyen békességet teremteni. Idősebb fia, István 1257-től Erdély élén hercegi rangban támadta apját 1270-ig. Béla (a kisebbik fiú, ő az apja híve) 1260-69 (meghalt) –

Szlavónia hercege volt. **Pozsonyi alku**: az ország nyugati fele Béláé, a keleti Istváné. Ezt 1262-ben megújították, István felvette a „Junior rex Hungarie”-címet is.

Azonban 1264-ben már az első fegyveres összecsapásra is sor került Erdélyben, Dévánál, ahol a herceg győzött, a Csák nembeli Péter vezette seregét. 1265 márciusában a Pest megyei Isaszegnél volt a döntő csata, ezt István nyerte meg. Ennek lezárása a Nyulak-szigetén (ma Margit-sziget) kötött megegyezés volt.

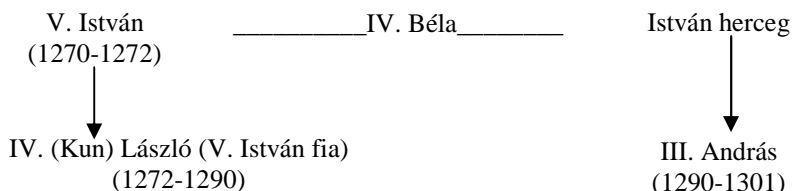
1267-ben adta ki Béla az esztergomi dekrétumot, mely egy 10 cikkelyből álló törvénykönyvnek tekinthető; ezzel a nemesek (szerviensek) sérelmeit orvosolta. Erre az időre tehető a nemesi megye kialakulásának kezdete, valamint a nemesi tudat ébredése.

1262 – István 5 megye nemesi részvételével gyűlést tartott, hogy kikérje véleményüket. Ez volt a nemesség első közjogi elismerése, vagyis az országgyűlés csírájának tekinthető.

1270. május 3-án meghalt Béla király (II. Ottokár cseh királyt kéri meg, hogy halála után védje meg családját Istvántól). Előtte kisebb fia Béla (1269-ben), majd utána felesége Mária is meghalt. 3 párt:

- Béla hívei (pl. a Héder nembeli Kőszegi Henrik vagy a Geregye nembeli bárók) Csehországba mentek;
- Anna (Rosztyiszláv özvegye), fiát látná szívesebben a trónon;
- István hívei.

A megosztott országban IV. Béla után V. István foglalta el trónját.

AZ UTOLSÓ ÁRPÁDOK. AZ ÁRPÁD-HÁZ KIHALÁSA

István már apja életében külön külpolitikát folytatott. 1269-ben kettős házassággal megerősített szövetségre lépett a nápolyi királlyal, Anjou Károlyval. Hét éves fiát, Lászlót összeházasította Erzsébettel, Károly unokájával. Lánya, Mária pedig a nápolyi trónörökös II. Károly felesége lett. (Ezen a frigyen alapult később az Anjou-ház igénye a magyar trónra). István rövid uralkodására már rávetette árnyékát a főúri pártok elkövetkező harca.

1270. május 3-tól V. István és II. Ottokár (Béla hívei hozzá menekültek és a védelem fejében átadták nyugat-magyarországi váraikat) harcai kezdődtek. Ottokár mélyen benyomult az országba.

1271. május 9-15. – II. Ottokár Pozsonynál, majd Mosonnál legyőzte Istvánt⇒július 2-án megkötötték a pozsonyi békét (Ottokár lemondott hívei támogatásáról, de Béla kincstára nála maradt). A pozsonyi béke 1 évre teremtett rendet, amit egy bárói csoport pártütése borított fel. Élén Henrik bán szövetségese, Gútkeled Joakim szlavón bán állt, aki foglyul ejtette és Kapronca várába vitte István fiát, a gyermek Lászlót. Oka: az ország feletti hatalom megosztása. Istvánnak nem sikerült kiszabadítani fiát, ebbe belehalt.

Az 1271. év folyamán pestis járvány ütötte fel a fejét Magyarországon.

1271 körül elkészült az első Szent Margit-legenda.

1272. augusztus 6. – meghalt V. István, majd szeptember 3-a előtt királlyá koronázzák a kiskorú IV. Lászlót. V. István halálával véget ért a viszonylagos stabilizáció időszaka, a pártharcok megrengették a királyi hatalmat. Teljes anarchia kezdődött, mely az ország széteséséhez vezetett.

IV. László (1272-90) – 10 évesen ültették a trónra, mellette anyja, Erzsébet a régens. Valójában bárói klikkek versengtek a hatalomért, „mindenki harcolt mindenki ellen”.

„**Bárók**” – a tatárjárás utáni Magyarországon még nem örökletes főnemesi cím, hanem a király főbb méltóságviselőinek (nádor, tárnokmester, országbíró) gyűjtőneve= az ország irányítói.

1274 – az udvar a Csákok kezén van, Henrik elfogta IV. László öccsét, Andrást, de Csák Pétertől Székesfehérvár közelében (Fövény falunál) vereséget szenvedett és elesett.

1277 elején az erdélyi szászok elfoglalták Gyulafehérvárt és rágyújtották a székesegyházat a püspökre és 2000 magyar lakosra, akik ott voltak.

A főpapság próbált változtatni a helyzeten:

1277. május 23-30. a Pest melletti Rákos-mezőre összehívtak egy gyűlést: főpapok, bárók, németek és kunok követeinek részvételével – IV. Lászlót nagykorúvá nyilvánították (még nincs 15 éves) és kötelezték, állítsa helyre a békét. Ez volt az **első valódi országgyűlés** Magyarországon.

László nekilátott a rendcsinálásnak: leszámolt ellenfeleivel, szövetségre lépett az új német királlyal, Habsburg Rudolffal.

1278. augusztus 26. – Morvamezei csata Rudolf, és II. Ottokár cseh király között Ausztriáért és Stájerországért. Rudolf győzött, László és a kunok segítségével. ⇒ Magyarország nyugati szomszédja a Habsburgok osztrák-stájer hercegsége lett.

1279-ben Magyarországra érkezett Fülöp püspök, mint pápai legátus. A kunok falvakba telepítése és a pogányság felszámolása volt a célja, vagyis a beolvasztás. A királyt is rávette egyházi fenytétkkel, hogy adja nevét az akcióhoz (pedig ő a kunokban látta legfőbb támaszát). 1280 (82) – kénytelen hadat vezetni a kunok ellen, és a hódtaivi csatában győzelmet

aratott felettük. Ha csak tehetette átpártolt hozzájuk: kun módra öltözött, pogány szokásokat vett fel, kun szeretőket tartott, szidalmazta az egyházat, ezért is kapta az utókortól a "KUN" melléknevet. 1285-ben a „második tatárjárás” idején azzal vádolták, hogy ő hívta be az ellenséget. Tény, hogy mongol (nyöge) harcosok is feltűntek szolgálatában. Északkeleten törtek be az országba és Erdélyen át távoztak; nem volt nagy pusztítás; több sikeres csatát vívta a magyarok ellenük.

Most már nem is lehetett szó belbékéről: a nemesség, főpapság nyíltan szembefordult a királlyal, IV. Lászlóval. 1280-ban a királytól függetlenül tartottak országgyűlést. 1287 – Lodmér esztergomi érsek kiközösítette. László válasza erre az egyháznak, hogy: „ezt az egész fajzatot tatár kardokkal fogja kiirtani, egészen Rómáig”. Magyar ellenfelei felbujtására végül kun összeesküvők ölték meg 1290. július 10-én a bihari Körösszeg vár közelében.

Mivel nem volt fia úgy nézett ki, hogy kihalt az Árpádok férfiága. Azonban volt még a dinasztianak egy állítólagos sarja, a „velencei” András, II. András utolsó házasságából származó unoka, de az ő törvényes eredetét többen is vitatták. Jogosabb örökösnek vélték Kun László Mária nővérenek fiát, az Anjou-házbeli Martell Károlyt.

III. ANDRÁS (1290-1301) ÉS AZ ÁRPÁD-HÁZ KIHALÁSA

A bárók hatalmi helyzetük tudomásulvételét várták tőle, a közrend helyreállítását. Az 1290. szeptemberi óbudai, országgyűlés ezt tűzte programjára. Ennek érdekében egy újfajta dokumentumot, *hitlevelet* fogadtattak el a királlyal. Ebben a király kötelezte magát az ország törvényeinek és a rendek (a nemesség és az erélyi szászok) szabadságjogainak épségben tartására, intézkedéseket hozott az anarchikus

állapotok megszüntetésére, valamint kötelezte magát, hogy évente országgyűlést fog összehívni stb.

III. András gyengekezű, évenként nyíltan lázadoztak a bárók ellene. Voltak győzelmei is, de nem túl sok látszattal. 1294 – bihari hadjárat a Borsák ellen, de miután behódoltak, megbocsátott nekik. A Kőszegiek – az Anjou-párt hívei, ezért András osztrák apósa, Albert segítségével bevette Kőszeget, de minden maradt a régiben. Csak Máté – észak-nyugaton „uralkodott”, államot hozott létre az államban. 1297-ben fellázadt, és legyőzte Andrást.

A helyzetet tovább rontotta, hogy 1300-ban a horvát főurak hívására Dalmáciában partraszállt a 12 éves trónkövetelő Károly Róbert, az 1295-ben elhunyt Martell Károly fia.

Nem sokkal ezután, 1301. január 14. – III. András fiú utód nélkül halt meg. Az „utolsó aranyágacska” letört. Kihalt az Árpád-ház⇒a Mohácsig terjedő időszak alatt „vegyes házakbeli” – Anjou, Luxemburg, Hunyadi, Jagelló – királyok uralkodtak.

AZ INTERREGNUM IDŐSZAKA ÉS KÁROLY RÓBERT HATALOMRA JUTÁSA (1301-1342)

1301-1308 – az *interregnum* időszaka– király nélküli állapot, időszak.

Csak az lehetett király a középkori közjog szerint, akit Szent István koronájával, az esztergomi érsek a székesfehérvári bazilikában koronázott meg. Három király volt az esélyes, ők versengtek a magyar trónért:

- 1) Károly Róbert (13 éves, a pápa, és a horvát főurak támogatták) – 1301-ben megkoronáztatta magát.
- 2) A cseh uralkodó fia, Vencel, III. Vencelként 1301-ben ő is megkoronáztatta magát.

3) Ottó, a bajor család sarja, 1305-ben koronáztatta meg magát. Egyiknek sincs 100 százalékos külső és belső támogatottsága.

Eközben a „kiskirályok” vagy tartományurak hatalma nagyon megnőtt, a központi hatalom az ország középső részén összpontosult – a „végeken” egy-egy báró lett a tényleges úr.

Míg Károlyt 1301-ben Bicskey Gergely érsek Esztergomban megkoronázta, a „kiskirályok” zöme ezt nem ismerte el ⇒ 1301. augusztus 27-én a Szent Koronával megkoronázták Vencelt (12 éves „báb”).

1304-ben apja hazahívta Vencelt, cseh király lett egy év múlva, lemondott a magyarországi igényéről és Ottónak adta a Szent Koronát, akinek nem voltak magyarországi hívei. 1305. december 6-án Fehérvárott megkoronázták, de helyzete reménytelen. 1307 nyarán Kán László Erdélyben letartóztatta, elvette tőle a koronát, de futni hagyta. Bajorországban élt haláláig, 1312-ig. Ezután már csak Károly maradt az országban, a pápa támogatottja, híveinek száma is egyre gyarapodott.

1307. október 10. – a Pest melletti rákosi mezőn Aba Amádé, Borsa Kopasz, Csák Ugrin és mások királlyá nyilvánították. De meg kellett győzni a többieket is. V. Kelemen pápa Gentilis bíborost küldte 1308 tavaszán segítségül. A közvélemény nem fogadta el, de 1309-ben újabb koronázást rendeztek egy új koronával. Mivel még ez sem volt elegendő mindenki számára, Károly Róbert meggyőzte Kán Lászlót, hogy szolgáltatssa ki a Szent Koronát. Így 1310. augusztus 27-én volt a harmadik, és az utolsó koronázás, most már teljesen törvényes feltételek mellett.

Feladat: a királyi hatalom helyreállítása ⇒ a tartományurak különállásának megszüntetése: rozgonyi csata – 1312. június 15. – Kassától nem messze Károly legyőzte az Aba Amádé fiak segítségére sietett Csák Mátét. Székhelyét Budáról Temesvárra tette át. A nagyok nem fogtak össze,

nem volt nyílt lázadás⇒egyenként számolt le velük. Támasza: a főpapok, osztrák unokatestvérei, János cseh király.

1320-ra a többség behódolt, csak Csák Máté nem, de ő 1321-ben meghalt, így 1322-re Szlavónia ügye is rendeződött⇒1323 nyarán véget ér a belháborúk kora, Károly visszaköltözött Temesvárról Visegrádra. A Kőszegiek és a Babonicsok még okoztak némi bajt 1326-27, 1336-39 körül, de az oligarchák hatalma megszűnt.

Károly Róbert célja a régi rend újjáépítése az ország jó állapotának helyreállítása, mégis reformer, mert a körülmények ezt kívánták. Legnagyobb változások:

- A politikai vezető réteg teljes kicserélődése: Károlyhoz hű emberek kapták a tisztségeket, várakat, birtokokat.

- Az ország népsűrűsége alacsony, ezért tovább folytatódnak a IV. Béla idején megkezdett telepítések:

- Soltészek – német jogú telepítés,
- Kenéz – rutén, román.

- Magyarország exportja: agráripari termékek: bőrök, szarvasmarha, gabona, bor. Import: főként luxuscikkek.

- A külkereskedelem egyensúlyát a bányakincsek biztosították. Réz, ezüst, és a 14. századtól az arany. Magyarország szolgáltatta a világ aranykészletének 1/3-át≈évi 1000-2000 kg., ezüsttermelés 1/4-ét ≈ 10 ezer kg.

- Károly Róbert 1327-ben eltörölte az állam bányamonopóliumát. Bányajövedelem – urbura– a bányászok és vállalkozók által kitermelt ércből fizetendő illeték: arany esetében a termés 1/10-e, ezüst és más fém 1/8-a. Addig minden bánya teljes urburája a kincstáré→a földesúr nem érdekelt új

lelőhelyek feltárásában→most már igen! Akinek a birtokán van a bánya→az az urbura 1/3-át kapja. Fellendül a bányaipar!

– 1325 – aranyforintok verése. A kitermelt nemesércet be kellett váltani a vert pénzre (3,5 gr., 24 karátos). 1329 – cseh mintára ezüst garasok verése, de továbbra is érvényben van az apródénár (réz vagy ezüst). 1336 – a kötelező pénzbeváltás megszüntetése→a belőle eredő kamara hasznát ezentúl kapuadó formájában hajtották be.

–A Máramarosi sótelepek feltárása⇒a 15. századra a sóregálé vált a legjelentősebb királyi jövedelemforrássá.

Károly és Lajos újítása – a külkereskedelmi forgalom vámolásának új rendszere = harmincadvám, de csak Zsigmond idejétől váltak a kincstár számottevő bevételeivé.

Belpolitika

A belpolitika terén feledésbe merült a 13. század végén kibontakozó rendi ideológia – Károly Róbert nem hívott össze országgyűlést, sűrűn emlegette tejhatalmát, döntéseit az ország minden részében végre tudta hajtani. A hódítások nagyobb hányadát magának tartotta meg: 1382 körül az összes váruradalom fele (≈ 150), és a föld 15-20%-a a királyé volt.

Honorként– hivatalként bízta a vár vagy uradalom kormányzását a személyekre→erre az időre haszonélvezőként megkapta a belőle származó jövedelmet, de nem volt örökletes.

Mivel a hatalom király és bárói kezében összpontosult→az ország kormányzása az udvarban (aula vagy curia) futottak össze. Állandó székhely 1347-ig – Visegrád→1347-ben Budára költözött, de 1355 visszatért (Buda csak Zsigmond idején ≈1406 táján vált végleges királyi székhellyé).

Társadalom

A városiasodás a 14-15. században megtorpant kezdetleges szinten konzerválódott. Károly Róbert és fia tudatosan próbálta szaporítani a városok számát←fontos jövedelemforrás, mert kiemelték az ispán és királyi várnagy fennhatósága alól, királyi tulajdonba vették és szabadnak ((libera civitas) vagy libera villa (szabad falu)) nyilvánították. Adója tehát a kincstárt gazdagította. A város – falazott vagy kulcsos (a mezővárost nem tekintik igazi városnak, mert nyílt mezőn fekvő).

A 14. század derekán a társadalom két, szinte kasztszerűen elkülönülő, kategóriára esett szét:

1) nemesekre

2) jobbágyokra

A polgárságnak nincs nagy szerepe.

Külpolitika

1323 után a déli tartományok visszaszerzése volt Károly Róbert fő célja. A macsói bánóság helyreállítása érdekében még 1317-1319 közt többször is benyomult Szerbiába és elfoglalta Macsó, Nándorfehérvár és Galambóc várát.

Horvátország és Dalmácia – 1312 óta Károly nevében Subics Mladin uralkodott, gyakorlatilag független, de Károly Róbert nem bízott benne. 1322-ben megbuktatta Subicsot, és Magyarországra vitte, azonban helyén nem magyar uralom következett. Teljes függetlenségre törekedtek, csak északon Zeng környékén a Frangepánok maradtak hűek.

Bosznia – az Anjou-ház megbízható vazallusa volt.

Károly Róbert legnagyobb veresége: „Kunországban” = Havaselve→Havasföld→Bessarábia (Bazaráb szervezi állammá a 14. században, főleg román lakosság); emiatt 1326-tól bolgár cárnál keresett szövetségest. 1330-ban Károly Róbert hadjáratot vezetett ellenük, de egy

szorosnál csapdába esett, a hadsereg színe java odaveszett⇒Szörény várát megszerezték, de Havasalföld független maradt.

Az Ausztriával való viszony tekintetében, kezdetben jó volt a viszony a Habsburgokkal. 1322 – Károly Róbert csapataival részt vett a mühdorfi csatában, Szép Frigyes oldalán Bajor Lajossal szemben. ⇒1323 – a Habsburg hercegek hálából visszaadták Pozsonyt és környékét. Később azonban megromlott a viszony: 1336-ban már a Kőszegieket támogatták a királlyal szemben.

A cseh és lengyel udvarokkal szövetséges viszonyban volt Károly Róbert, mivel dinasztikus kapcsolatok kötötték őket: első három felesége korán, gyermektelenül halt meg⇒elvette I. Ulászló lányát, Erzsébetet, aki öt fiút szült, ebből három fel is nőtt (Lajos, András, István). (Ulászló fia, Nagy Kázmér 1339-ben a magyar királyra hagyta Lengyelországot, ha nem születne fia).

1335-ben fontos külpolitikai eseményre került sor – a **visegrádi királytalálkozóra**, melyen a magyar király fogadta a cseh (János) és lengyel (Kázmér) uralkodókat. Itt megállapodtak arról, hogy lemondanak egymással szembeni igényükről: Kázmér Sziléziáról, János pedig a lengyel trónról, valamint kölcsönös segítségnyújtásra kötelezték magukat. Az osztrák hercegek ellen viszont gazdasági megállapodások jöttek létre: cseh-magyar megállapodások a kereskedelmi utak szabályozásáról (semlegesíteni Bécs árumegállító jogát és német földre egy Cseh-és Morvaországon át vezető utat jelöltek ki).

Károly Róbert 54 éves korában, 1342. július 16-án halt meg Visegrádon.

NAGY LAJOS (1342-82)

16 évesen foglalta el a trónt. Külpolitikai cselekedetei miatt a **Nagy** jelzővel illette az utókor (19. századi elnevezés).

Küküllei János, Lajos életrajzírója nyomán igen elterjedt a **Lovagkirály** melléknév is, mivel csaknem minden éven vezetett hadjáratot. Apja bárói híven segítették és anyja, Erzsébet is részt vett az ügyekben.

Külpolitika:

1) Nápolyi hadjáratok: András öccse, a nápolyi király lányát Johannát vette feleségül, de nem őt tették meg uralkodónak, hanem Johannát. Andrást meggyilkolták (1345. szeptember 18-án) ⇒ Előbb igazságszolgáltatást, a bűnösök megbüntetését próbálta elérni, majd Lajos magának követelte a trónt, egyesíteni akarta Nápolyt Magyarországgal (1345).

1347 júniusában indult az első hadjárat Nápoly ellen. 1348 februárjában akadálytalanul bevonult, mivel Johanna elmenekült. Két év telt el mire a pápa kivizsgálta a gyilkosság körülményeit, de Magyarországon pestis járvány tört ki, így Lajosnak haza kell mennie. Nápolyi helytartóul: Wolfhardt Ulrik német zsoldosvezért állította.

1350 áprilisában újabb hadjáratra került sor, elfoglalta Nápolyt, de nem tudott vele mit kezdeni. Ezért megegyezett Johannával, és elismerte őt uralkodónak (1352. évi béke).

2) Horvátország és Dalmácia: 1345 nyarán hadjáratra indult Lajos király Horvátországba is, mert apja művét akarta befejezni e „melléktartomány” megszervezésével. Itt a Subicsok próbáltak meg önállóan politizálni. Knin vára a központ, amely ellenállás nélkül behódolt, ide magyar helyőrséget helyezett. A Subicsokat Szlavóniába tolt ki (1347-ben) (a Subicsok leszármazottai a Zrínyi család).

Zára ekkor velencei fennhatóság alatt állt, de a város behódolt Lajosnak. Ezért Velence és Magyarország között összeütközésre került sor. A velenceiek ostromzár alá vették Zárát (1345. augusztus 12.), Lajos elindult a felmentésére. Az 1346. év kudarcot hozott ⇒ Lajos feladta egy

időre a harcot, majd 1348-ban 8 évre fegyverszünetet kötöttek. Közben 1352-ben szövetséget kötöttek Genovával, 1357-ben pedig kiújultak a csaták.

1358. február 18-án Velence feladta a harcot, és békét kötöttek: Lajost és utódait elismerte Dalmácia egyedi, illetve a dalmát hajóknak szabad kereskedelmet biztosított az Adrián. Így Magyarországhoz került az egész tengerpart Ragusától (mai Dubrovnik) a Quarneróig (Rijeka környéke).

3) Balkán (Szerbia és környéke)

Dusán István vezetése alatt Szerbia nagyon megerősödött, övé a Balkánon a vezető hatalom. 1355-ig bekebelezték Makedóniát és Albániát, valamint Thesszáliát. De amikor meghalt Dusán, szétesett az ország félfüggetlen tartományokra, melyek képtelenek voltak az ellenállásra.

1353-ban Lajos feleségül vette István bán lányát, Erzsébetet. Majd 1359-ben benyomult az országba és legyőzte Dusán fiát. 1361 – az utolsó hadjárat, ezzel lezárult a szerb hadjáratok sorozata.

Boszniába 1357-től vezetett hadjáratokat, 1363-ban a bogumil eretnekek legyőzése ürügyével. 1366-ban Tvartkó bán maga kért segítséget Lajostól a lázadók ellen.

4) apja fő vereségét akarta kiküszöbölni⇒Havasalföld

1344 – Sándor vajdát Erdély felől akarta megtámadni, de Brassóban behódolt. Először a vidini bolgár cárt támadta meg 1365-ben, legyőzte őket, elfoglalta Vidint→magyar kézben a bolgár báni tisztség (1369-ig), mert Havasalföld szövetségesei. Őket vazallusává tette, de Havasalföldet nem sikerült, így feladta.

1354-től az oszmán-törökök jelen vannak Európában. Még nem figyeltek rá, csak a bizánci császár, aki 1366-ban Budán járt, hogy figyelmeztesse a török veszélyről.

5) 1351-ben, majd 1355-ben Lajos részt vett Lengyelország oldalán a litván konfliktusban.

1370-ben fiú örökös nélkül meghalt Nagy Kázmér lengyel király, aki Nagy Lajos nagybátyja. Így a korábban megkötött örökösödési szerződés értelmében 1370. november 7. perszonálunió jött létre, vagyis Lajos „Magyarország és Lengyelország királya” is lett egyben. Lajos birodalmát „három tenger mosta” – ezt írták a 19. századi történészek – de ez túlzás! Ezzel Lengyelország nem került függésbe Magyarországtól és fordítva sem történt. A lengyelek nem kérték, hogy Lajos tegye át székhelyét Krakkóba, anyját, Erzsébetet küldte oda helytartónak, ő keveset időzött ott.

1370-től magyar uralom alá helyezte Halicsot is, és a kormányzását 1378-tól magyar bárókra bízta, akik az „Oroszok vajdája” címet kapták.

Belpolitika

Több évszázadra meghatározó és érvényes volt az 1351. évi törvény – az ún. ősiség törvénye, mely szerint a birtokok elidegeníthetetlenek, a fiúág kihalásával a birtok a királyra szállt vissza; az oldalági vagyont legfeljebb harmadízig igényelhetette a rokonság. Ettől számítják a nemesség és jobbágyság egyezségét, hogy a jobbágy elválaszthatatlan a jobbágytelektől.

Belső és külső telke is lehet a jobbágnak. A földnélküliek zsellérek voltak.

Jobbágyterhek:

- pénzadó az év két legnagyobb ünnepén
- egyházi tized
- portaadó a kincstárnak
- földesúri adó

A földesúri adómentes birtokokat – major(ság)-nak vagy allódiumnak nevezték.

A törökellenes harc kezdete

Az 1360-as években a törökök adófizetőjévé vált a tirnovói cár, így 1368-69-ben a tirnovói cár akciója a vidini bántság ellen már török támogatással.

1373-ban zajlott a thébai találkozó – a pápa törökellenes keresztes hadjáratra szólítása, melyre Lajos nem ment el, mert Velencével volt elfoglalva.

1375-ben került sor Lajos utolsó balkáni akciójára– Havasalföld, I. Murád török szultán és a bolgár cár ellen. Ennek felemás eredménye lett: megállította a török előnyomulást, de Havasalföldet nem sikerült függésbe vonnia.

LUXEMBURGI ZSIGMOND (1387-1437)

Nagy Lajos (1340-1382) második feleségétől – boszniai Erzsébettől – sokáig nem volt gyermeke ⇒nincs utód⇒testvérét Istvánt megtette Horvátország és Dalmácia hercegének (öt szemelte ki utódnak, de 1354-ben meghalt. István fia, János is meghalt 1360-ban). Így a trónutódlás kérdése problémásnak tűnt.

Később Lajosnak három lánya született Katalin (1370); Mária (1371); Hedvig (1374). Katalin 1378-ban (7 éves) meghalt. Létrejött egy házassági szerződés, melyben IV. Károly német-római császár, lefoglalta magának az egyik lányt, eljegyezte, de ha meghalna, akkor a másikat kapja.

1379 – Hedvig férjhez ment egy német herceghez, de 1382-ben felbontották a frigyet, mert a politikai érdekek úgy kívánták, hogy 1385-ben inkább a litván Jagellóhoz menjen feleségül. Ez volt a krevi unió.

1382 – Lajos halálakor Mária az utód, de nem szokás, hogy nő legyen az uralkodó ⇒ polgárháború tört ki. 1382. szeptember 21-én zajlott Mária megkoronázása.

Az ország három pártra szakadt:

– Szécsi Miklós (országbíró) és a Lackfiak – Mária férjét Luxemburgi Zsigmondot támogatták.

– Erzsébet anyakirálynő és Garai Miklós nádor – a francia király fiát, Lajos orleans-i herceget.

– A középnemesség és a Horvátiak – a nápolyi király utolsó sarját, Anjou (Durazzói vagy Kis) Károlyt akarták a trónra.

1385 – Dalmácia partjainál partra szállt Károly, akit II. Károlyként meg is koronáztak, de Erzsébet és Mária becsalták egy hálósobába – 1386 februárjában – Garai Miklós pedig embereivel megsebesítette és a visegrádi várba zárták. 39 napig uralkodott (1385-86). A Horvátiak bosszúból megölték Erzsébetet.

Az első két párt ezután alkut kötött, létrehoztak egy Bárói Ligát és 1387-ben megkoronázták Luxemburg Zsigmondot. Zsigmondnak gyakorlatilag nem volt hatalma, a királyi tanácsban a bárók szava döntött, azt is megígértették vele, hogy ha ellenük fordul, a báróknak joga van a király ellen erőszakkal fellépni. A bárók feldarabolták az egységes országot, 1387-92 közt a király uradalmi felét szétesztotta a bárók között. ⇒ az 1390-es évektől a magyar király „első az egyenlők között” – primus inter pares – meggyengült a királyság intézménye. A királyi hatalom megtörésére 1401. április 28-án néhány hónapig a bárók fogja volt Zsigmond a siklósi várban. Több év alatt győzte le lázadó ellenfeleit (Kis Károly híveit), Hédervári Kontot és társait (32 nemes) és végeztette ki.

Európában már komolyan felütötte a fejét a török veszély! Zsigmond idején már felvették a harcot, de sorozatos vereségeket szenvedtek!

1389 – Rigómezei vereség (Koszovó) – Szerbia egyesített csapatai vereséget szenvedtek a törököktől ⇒ Szerbia most már nem magyar, hanem török vazallus lett. Ezáltal Magyarország közvetlen határaihoz értek a

törökök és pusztítgatnak. Az 1390-es években a Balkánon megindult az egész vazallusi rendszer felbomlása.

1389-92 – Zsigmond hadjáratot vezet a szerbek és a török ellen.

1390-94 – a törökök be-betörtek Magyarországra és Erdélybe. Zsigmond felismerte, hogy be kell fejezni a viszályt a bárókkal, és meg kell erősíteni a déli határokat. Zsigmond tudatában volt, hogy Európától kell segítséget kérni, de nem túl lelkesek. A pápa keresztes hadjáratot hirdetett – magyar-francia zsoldos hadat küldött a törökök elleni harcra. Kb. 80 ezres hadsereg jött össze, így túl elbizakodottak.

1396 szeptemberében került sor a nikápolyi csatára, melyet a franciák miatt elvesztettek. Zsigmond is csak a tengeren át tudott elmenekülni a Dunán, egy év múlva vergődött haza. Zsigmond rájött, hogy nagyobb szövetségesre van szükség + a belső rend megerősítésére. Ezért 1397-ben összehívta Temesvárra az országgyűlést és megerősítette az 1351. évi aranybullát, de előírta, hogy minden 20 jobbágy után a nemes köteles egy könnyűlovast kiállítani.

1403-ra helyreállt a rend az országban. 1405 novemberében házasságot kötött a stájer Cillei Hermann gróf lányával, Borbálával.

Ez után 1408. december 12-én Zsigmond megalakította az ún. *Sárkányrendet* a hívei körében. Trónját és tekintélyét olyannyira megerősítette ⇒ 1410/11-ben elnyerte a német-római királyi címet. Külföldi tartózkodása miatt elhanyagolta Magyarország ügyeit.

A cseh trónt is megszerezte: 1420. július 28. – bátyja Vencel halála után választották meg erre a címre.

Mivel az egyházon belül számos gond volt 1414-1418 között összehívták a Konstanzi Zsinatot, melyen Zsigmond elnökölt. A fő megoldandó problémák:

1) 1380-tól egyházszakadás indult Európában. Három pápa van: XIII: János, XI. Gergely, V. Benedek. A zsinaton mindenkit visszaléptetnek és egy újat, V. Mártont választottak.

2) Egyházi reformra van szükség, mert különböző mozgalmak ütötték fel fejüket ↔ a konzervatívok szerint nem kell.

Az 1410-es évektől Csehországban Husz János (elkészítette a cseh nyelvű Bibliát) azt kezdte hirdetni, hogy Isten „mindenkit egyenlőnek teremtett” a Biblia szerint. Követelte a „két szín alatti áldozást”, a papoknak ne legyen vagyona, és ne foglalkozzanak világi dolgokkal. Magyarországra, főleg Erdélybe is hamar áterjedt a tanítás. A pápa kiátkozta Huszt, Zsigmond viszont meghívta a Zsinatra.

1415 – a Zsinat máglyahalálra ítélte Huszt, de nézetei tovább éltek és 16 évig (1420-36) rettegésben tartották Európát, mivel kitört az ún. huszita háború.

Zsigmond zsinati tevékenységének fontos eredményei:

– megerősítette a magyar királyok főkegyúri jogát (a király által megnevezett személyeket nevezhetett csak ki a pápa főpapnak). Királyi engedélytől tette függővé a pápai bullák kihirdetését. 1404-től ezt már bevezették Magyarországon, most a zsinat is elismerte.

– ha meghal egy főpap, a tisztségét Zsigmond tudatosan nem töltötte be évekig, hogy jövedelmeit megtartsa, az ország védelmére.

– Kötelezte az egyházat, hogy 1390-től a jövedelmei felét az ország védelmére fordítsák.

1431-Milánóban Itália királyává koronázták Zsigmondot; 1433. május 31-én pedig császárrá koronázták Rómában.

Társadalmi élet:

A rendi fejlődés befejeződése. Rendek – jogilag egységes személyek rétege. Magyarországon négy rend volt:

1) városi rend (a XV. század 40-es éveire)

2) köznemesség (szerviens, várjobbágyság, kenéz stb., személyi és szabad adómentesség, megyei autonómia) – 13-14. század

3) főúri

4) főpapi

Rendi országgyűlés– a rendek képviselői (követei) vettek rész rajta. A polgárságnak kevés joga volt, a jobbágnak pedig semmi.

Megindult a céhrendszer kialakulása, luxusipar fellendítése külföldi mesterek betelepítésével. Nőtt a városok jelentősége, aránya.

1437-ben robbant ki a magyar történelem első parasztfelkelése a Budai Nagy Antal vezette erdélyi parasztfelkelés. Ennek hátterében az állt, hogy a XV. század 30-as éveitől a Délvidéken és Erdélyben is gyorsan hódított a huszitizmus. Délvidéken az inkvizíció hamar „rendet tett”, de Erdélyben parasztfelkelés robbant ki. Közvetlen oka: Lépés György erdélyi püspök, miután három évig az értéktelenebb pénzben nem szedte be a tizedet, 1437-ben visszamenőleg jó pénzben akarta behajtani. Ennek hírére betelt a pohár⇒a magyar és román parasztok fegyvert fogtak. Az 1437 júliusában megkötött Kolozsmonostori egyezmény egy rövid szünetet jelentett, melyben kiegyeztek: eltörölték az 1/9-et, szabad költözést és a parasztok rendi szervezkedését engedélyezték (a gyakorlatban nem valósult meg).

1437 szeptember – kápolnai unió – az erdélyi magyar, székely, szász uralkodó osztály egyesítette erejét a külső és belső veszély esetére. Vagyis Erdély 3 nemzete (rendje) szövetségre lépett az unió által.

Végül 1437 végén – Kolozsvárnál került sor a végső ütközetre; a felkelők nagy vereséget szenvedtek, Budai is meghalt.

Zsigmond a morvaországi Znojmban halt meg 1437. december 9-én. Magyarországon az első Habsburg uralkodó, Albert (1437-39) került a trónra (Zsigmond tette meg vejét örökösévé még 1402 augusztusában).

1421 – Albert és Erzsébet, Zsigmond lánya egybekeltek.

1438. január 1. – Albert megkoronázása.

HUNYADIAK KORA

Zsigmond halála után veje **Habsburg Albert** (1437-39) került a trónra. A hatalom azonban a főrendek, az ún. „katonabárók” kezében volt:

- Rozgonyiak,
- Tallóciak,
- Pálóciak stb., akik kemény feltételeket szabtak a koronázás előtt.

1439-től – az Oszmán Birodalom nyílt hódító politikába kezdett, II. Murad lerohanta a szerb tartományt. 1439. augusztusában elfoglalta Szendrőt. A magyar hadsereg Titel-nél vesztegelt – vérhas járvány tört ki a táborban– 1439. október 27-én meghalt a király is.

Polgárháború kezdődött az országban, mely 1445-ig tartott. A két szembenálló párt 1) udvari párt↔2) a nemzeti párt – két uralkodót választott meg, így a trónharc a híveket is magával ragadta.

1) 1440. május 15. – V. Lászlót (1440-1457) választotta meg az „udvari” párt (utószülött László, ekkor még csecsemő),

2) a nemzeti párt I. Ulászlót koronázta 1440. július 17-én királlyá. 1440. június 29-én a rendek érvénytelenítették V. László megkoronázását. Új elv: „a királyok koronázása mindenkor az országlakosok akaratától függ, a korona hatékonysága és ereje pedig az ő hozzájárulásukban rejlik”.

1440. november 22. – Erzsébet III. Frigyesre bízta V. Lászlót és a koronát. V. László hívei: Garai László, a Cilleiek, Szécsi érsek és testvérei, Perényi János tárnokmester, a városok.

1441-ben került sor a bátaszéki csatára, melyben Ulászló hívei megverték V. László híveit. Itt tűnt ki először Hunyadi János és Újlaki Miklós, akik törökök elleni harcaikkal később nagy hírnevet szereztek maguknak. Ez után figyelhető meg az Ulászló-párt előretörése. Újlaki Miklós, macsói bán és Hunyadi János, szörényi bán a sikerek nyomán a fél ország urai lettek; Ulászló őket bízta meg a keleti országrész megtisztításával Erzsébet híveitől. 1441 tavaszára már egész Erdély és Tiszántúl Ulászlóé. Újlaki és Hunyadi erdélyi vajdák is lettek, a székelyek és más megyék ispánjai. Temesvár, Nándorfehérvár és az egész déli végvárrendszer védői oldalukon álltak.

1440 tavasz – II. Murád szultán Nándorfehérvárt ostromolta, a Tallóci fivérek védtek. Magyar kézen maradt.

1441-ben Hunyadi betört Szerbiába, megfutamította a szendrői béget.

1442. március 22. – Hunyadi János gyulafehérvári győzelme egy a Dél-Erdélyt pusztító nagy török hadsereg felett, Mező bég ellen.

1442. szeptember – győzelem a Kárpátokban, a Jalomica felső folyásánál a ruméliai beglerbég ellen.

1442. december 17. – Erzsébet özvegy királyné meghalt, így pártjának vezetését III. Frigyes vette át V. László gyámjaként.

1443 októberétől – 1444 januárjáig – vezette Hunyadi „hosszú téli hadjáratát” a törökök ellen, mely győzelemmel végződött. 1444. április 24. – Ulászló és a magyar rendek csatlakoztak a pápa keresztes hadához.

Ennek nyomán a törökkel tárgyalásokba bocsátkoztak a fegyverszünetről és 1444. augusztus 15-én létrejött a váradi „hamis” béke, mely szerint Brankovics visszakapta Szerbiát, magyarországi birtokainak egy részét pedig Hunyadinak adta.

Nem sokkal később, megbánta azt és 1444. augusztus 24-én Ulászló szegedi esküjében megfogadta, hogy a törökkel kötendő béke érvénytelen lesz.

1444. november 10. – a várnai csata – óriási vereséggel végződött a magyarok részéről, Ulászló is életét vesztette. Ezért 1445. áprilisában Ulászló és V. László hívei kibékültek, elismerték V. Lászlót királynak.

1446. júniusában összehívták a rákosi országgyűlést, mivel V. László még kiskorú, Hunyadi Jánost kormányzóvá választották – 1452-ig (december 31.)

A törökökkel folytatott harc változó sikerekkel zajlott, 1448. október 17-19-én Hunyadi vereséget szenved a szerbiai Rigómezőn II. Muradtól. Majd hatalomváltás következik, és 1451-81 között II. (Hódító) Mehmed lett a török szultán, ami újabb terjeszkedési hullámot vont maga után a Balkánon.

1452. szeptember 4. – az osztrák rendek kiszabadították V. Lászlót III. Frigyes gyámsága alól. Ezáltal 1452. december 31-én megszűnt Hunyadi kormányzói megbízása. 1453. januárjában összehívták a Pozsonyi országgyűlést. Hunyadi Beszterce grófja és az ország főkapitánya lett.

Európa egyik legnagyobb katasztrófájára 1453. május 29-én került sor – II. Mehmed elfoglalta Konstantinápolyt. A kereszténység második legnagyobb központjának elfoglalása a muzulmánok által óriási pszichológiai hatással volt Európára, megmutatatta az összefogás feltétlen szükségességét.

1456. július 4-én II. Mehmed megkezdte a Magyar Királyság kulcsának, Nándorfehérvárnak az ostromát. Néhány hétig tartott az ostrom, s Hunyadi megérkezéséig Szilágyi Mihály és kb. 7 ezer fős serege tartotta a várat. Már senki sem hitt a törökök legyőzhetőségében, ezért II. Callixtus pápa előre elrendelte a déli harangszót, emléküik megörökítéséért, azonban

nem így végződött. Július 22-én zajlott a vár felmentése, Mehmed veresége. Nem sokkal ezután 1456. augusztus 11-én Hunyadi János meghalt, pestisjárvány ragadta el.

A pártharcok ezután sem csillapodtak, 1456. november 9. – Hunyadi László meggyilkoltatta Cillei Ulrikot, V. Lászlót pedig elfogta és rákényszerítette, hogy országos főkapitánnyá nevezze ki őt. Kiszabadulása után viszont V. László halálra ítélte a Hunyadi-fiúkat: Lászlót és Mátyást, azonban 1457. március 16.-án csak Hunyadi Lászlót végezték ki. A Hunyadi-párt nyílt felkeléssel válaszolt. Miután a királyi hadsereg nem bírta Szilágyi Mihállyal, s eredménytelenül végződte a megbékélési tárgyalások, V. László Bécsbe, majd Prágába távozott, magával hurcolva Mátyást is. A konfliktus megoldását László 1457. november 23-án Prágában bekövetkezett halála oldotta meg.

1458. január 12. – a Szilágyi testvérek és Garai László nádor Szegeden megegyeztek Hunyadi Mátyás királlyá választásában, melyre 1458. január 24-én került sor Budán.

HUNYADI MÁTYÁS (1458-1490)

I. Mátyás (Hunyadi/Corvin) magyar király, az első olyan uralkodónk, aki leány ágon sem állt az Árpád-házzal rokonságban. 1458. január 24-én választották királlyá Budán (Szilágyi Mihály fegyverei segítségével), ám ekkor még ő nincs az országban, hanem Poděbrad György cseh fejedelemnél volt fogságban Prágában. Poděbrad két feltételt szab, hogy elengedje: pénzt (váltságdíjat) és azt, hogy lányát Katalint vegye feleségül.

1458. februárjában tér vissza Mátyás Magyarországra. Leváltotta a főméltóságokat, célja a középnemesi réteg megnyerése. Szilágyi Mihályt kormányzóként állították mellé. Mátyás azonban hamarosan megmutatta,

hogy a korlátokat nem hajlandó elismerni és csorbítatlan királyi hatalomra törekszik. Híveit, és különböző érdekektől vezérelt támogatóit is meglepő erélyességgel fogott hozzá az erős központi hatalom megszervezéséhez. Amikor Szilágyi Mihály Újlaki Miklós erdélyi vajdával, valamint Garai László nádorral ellene szövetekezett, Garait leváltotta, Szilágyit lemondatta és elfogatta. A III. Frigyes (1463-1525) szász választófejedelmet magyar királlyá választó főurakat pedig legyőzte. 1464-ben Székesfehérváron megkoronáztatta magát a III. Frigyesről nagy nehezen - alku árán - visszaszerzett Szent Koronával. (Garai László nádor Mátyás prágai szabadulása után III. Frigyeset hívta meg a magyar trónra. Mátyás azonban seregeivel vereséget mért a szász választófejedelemre) 1463-ban, hosszas alkudozás után, Bécsújhelyen békét kötöttek, melynek során Mátyás ígéretet tett, ha törvényes utód nélkül halna meg, akkor Frigyesé a trón. Frigyes ezen alku, és a kapott 80 ezer arany forint fejében visszaszolgáltatta a Szent Koronát.

1462-ig teljes külpolitikai elszigeteltség. Mátyás nem volt jóban sem III. Frigyesel, sem apósával.

Egyre közelebbi ismét a török veszély:

- Szerbia – 1459-re teljesen meghódították a törökök
 - Havasalföld
 - Bosznia
- } magyar vazallus

1463-64 Mátyás hadjárata ezek védelmében, sok várat visszafoglalt, de egyik fél sem akart még nyílt összeütközést.

Mátyás felismerte a védekezés kiépítésének fontosságát → **kettős végvárrendszer** kialakítása: 100 km távolságban egymástól voltak a végvári vonalak, az első a vazallusi államok területén, a másik Magyarország határainál – kulcsa – Nándorfehérvár.

Nyugati politika: – egyre nyilvánvalóbb, hogy nem kezelik egyenrangú uralkodóként, ezért Mátyás hódító politikába kezdett a nagyhatalmi státusz elérése céljából.

A cseh kérdés – 1467-68-ban meghódította Morvaországot, érezte, hogy apósa Poděbrad gyenge, ezért meg akarta szerezni a cseh trónt.

1463 – egy szerződést kötött Velencével, mellyel bekapcsolódott a törökellenes háborúba⇒ez kitörést jelentett az elszigeteltségből.

Tovább javította a helyzetét a már említett 1463. évi – **bécsújhelyi szerződés**, mellyel amellet, hogy Frigyes visszaadta a koronát – 80 ezer aranyért – kölcsönös segítségnyújtásra is kötelezték magukat.

1464-ben Poděbrad betört Ausztriába, Mátyás ellene vonult, majd elfoglalta 1468-ra Cseh- és Morvaországot is. Ennek eredményeképpen 1469 – Olmützben Mátyás cseh király lett. A cseh kérdés ezzel azonban nem zárult le, mivel 1471-ben a lengyel Ulászlót is cseh királynak koronázták.

A **belpolitika** terén 1469-71 – összeesküvés szerveződött Mátyás ellen, melynek vezetői: Vitéz János (esztergomi érsek) és Jannus Pannonius (pécsi érsek). Oka: Mátyás próbálta háttérbe szorítani őket és a főurakat. Ürügyként azonban azt vetették a szemére, hogy Mátyás nem kezeli komolyan a török kérdést. 1471 – Ulászló exponálta magát az összeesküvők mellett és betört az országba. 1472 – Vitéz János és Jannus Pannonius meghaltak menekülés közben– Mátyás elfojtotta az összeesküvést⇒a pápa elismerte Mátyást cseh királynak.

Az **osztrák vonal** – küzdelem a császári trónért: 1465-66-ban osztrák főurak (fejedelmek) megkeresték Mátyást, hogy vegye őket védelmébe Frigyesse szemben. Hogy császár legyen, be kellett kerülnie a választófejedelmek sorába. Osztrák háborúi 6 esztendőn át folytak (1482-1487), de ezalatt mindössze két komolyabb mezei csatára került sor: 1482-ben Hainburg ostromának kezdetén és 1484-ben Korneuburg ostroma során. Az Alsó-Ausztriába hatolt sereg rendszerint a várakba zárkózott császári és birodalmi csapatok hosszas körülzárásával, kifárasztásával és kiéheztetésével nyerték meg csatáikat (pl. Bécs, Bécsújhely, st.). Mátyás 1485-ben Bécsbe helyezte át székhelyét, az Enns folyó mentén emelt hatalmas sáncrendszerrel biztosította a meghódolt Alsó-Ausztria nyugati határait a Linzbe menekült császár ellentámadásaival szemben. Mindezek ellenére nem sikerült a császári trón megszerzése, mivel Frigyes 1486. évi halála után a birodalmi gyűlés, mégsem őt, hanem Frigyes fiát, II. Miksát választotta meg utódjává.

Balkáni kérdés – kiéleződött a török veszély: 1479. október 13. – Kenyérmezei csata – a Kinizsi Pál és Báthory István vezette magyar sereg vereséget mértek az Erdélybe betört török hadra. Majd 1480 őszén Mátyás háromlépcsős támadásba lendült Boszniában, Szerbiában és Havasalföldön. 1483-ban a status quo alapján Mátyás és II. Mehmed utódja, II. Bajazid szultán békét kötöttek.

Belpolitika

Mátyás állama:

- központosított állam
- központosított hivatalok
- 5-6 évente hívott össze országgyűlést, hogy megszavazzák az adót, a többi kérdésben mellőzte őket és egyedül döntött

– Királyi Tanács – csak rokonok és hívek ültek benne, nincs tényleges befolyása

– Kancellária – az uralkodó és udvar minden intézkedése írásos formába lett foglalva

– Bevételek – egyesek szerint Anglia és Franciaország szintjén álltak Mátyás idején

– „Fekete sereg” – ezen alapult a központosított állam ereje. Jól szervezett, fizetett, kereteiben állandó zsoldos sereg.

1490. április 6. – Mátyás meghalt. Úgy távozott az élők sorából, hogy sem megszerzett tartományainak, sem a trón utódlásának kérdését nem tudta kellőképpen biztosítani, így halála után ismét trónküzdelmek lángoltak fel.

Mivel második feleségétől, Aragóniai Beatrixtól sem született törvényes utóda, Mátyás már az 1480-as évek derekától nekilátott „természetes” fia, Corvin János – anyja Edelpeck Borbála – trónutódlásának előkészítéséhez. Mátyás halála után, Beatrix maga is aspirált a magyar trónra, illetve még három ellenfél, jelölt volt: I. (Habsburg) Miksa római és Jagelló Ulászló cseh király, valamint az utóbbi öccse, János Albert lengyel herceg is. Végül Jagelló Ulászlót (azelőtt már cseh király is) választották meg 1490. július 15-én a rákosmezei királyválasztó országgyűlésen, aki II. Ulászlóként (1490-1516) került a magyar trónra. (Nem elhanyagolható annak említése, hogy a királyválasztó gyűlésre érkezve Ulászló cseh hadait felsorakoztatta a magyar-morva határnál!)

Corvin Jánost kárpótolták a bosnyák, horvát és dalmát hercegséggel. Ulászló a maga oldalára állította a fekete sereget is.

1505 – Miksa betört Magyarországra – egyezséget kötöttek Ulászlóval, melyet később „*kettős házassági szerződésnek*” neveztek el:

– ha Ulászló örökös nélkül halna meg, akkor Miksa kapja Magyarországot,

– ha lánya születne – Miksa testvére, Ferdinánd veszi feleségül, azoknak, ha lesz gyermeke, beházasodik Miksa családjába.

Mikor ez kiderült, felkelés tört ki a főurak körében, nemzeti királyt akartak választani, és meg is volt a jelöltjük: Szapolyai János. Az események azonban kitolódtak, mivel Ulászlónak 1506-ban fia született – II. Lajos (1516-26).

GAZDASÁG, TÁRSADALOM ÉS MŰVELŐDÉS A MÁTYÁS- KORBAN

Kultúra

A korai reneszánsz és humanizmus hatása, de csak szűk körben volt jelen! A pécsi (1367) és óbudai (1395) egyetemek megszűnése után az 1460-as évek közepén került sor új egyetem alapítására. Mátyás kérte az engedélyt II. Pál pápától, de a valódi alapító Vitéz János érsek volt.

Így jött létre 1467-ben a Pozsonyi egyetem (Academia Istropolitana) – azonban a '70-es évek elején (Vitéz bukása után) már megszűnt. Sok külföldi egyetemen tanultak magyar diákok, főleg Bécsben és Krakkóban, majd Itáliában →(ők lettek a humanizmus itthoni terjesztői). Legnagyobb részük az artes fakultásán (a filológiai fakultás őse) lett baccalaureus, vagy magister→papként vagy iskolamesterként helyezkedtek el. Kevesen mentek az orvostudományi karra; kevés az orvos Magyarországon, azok is főleg külföldiek, akiket a király vagy egy nagyúr hozatott magának.

Teológiát főként a koldulórendek tagjai tanultak, kevesen voltak. A jogi karon valamivel többen, bár az egyházi Szentszékeken és a királyi kancellárián kívül máshova jogászok nem kellett (Bíróságok személyzete – deákok!)

Háromféle iskola:

Káptalani }
Városi } skola maior

Falusi plébániai –skola minor

Értelmiség:

- papok
- iskolamesterek
- különböző kancelláriák személyzetei
- gazdasági értelmiség
- hivatalnokréteg (jogászok)

A nemesi hagyatékokban kevés volt a könyv, a polgároknál olykor előfordult, főleg egyházi tárgyúak. Ekkor keletkeztek:

– Thuróczy János krónikája, melynek nyomán elterjedt a „hun–szittyá eredetmítosz”.

– Ez, illetve Andreas Hess (Hess András) krónikája (1473) nyomtatásban is megjelent. De még vannak kézzel írottak is, pl. az 1470-es években íródott a Dubnici krónika (éles magyar-ellenes bírálattal).

– Magyi János (Pest főjegyzője): Formulás könyv (oklevélminták gyűjteménye és jogi szabályok (magyarul is!) + latin versek). – Érezhetően reneszánsz hatás, de középkorias is.

A városi polgárság körében magasabb a tanultak aránya, mint a nemesség körében. Elsősorban a papok fértek hozzá a könyvtárakhoz.

A magyarországi humanizmus atyja – **Vitéz János**, valamint a Ferrarai egyetemen műveltséget szerzett unokaöccse, Csezmicei János, azaz Jannus Pannonius.

Az itáliai szellemi áramlatok hatása 1476 után – Mátyás és Aragóniai Beatrix házassága – nőtt. Vitéz és Pannonius humanista könyvtárakat hoztak létre. A leghíresebb Mátyás budavári Bibliotheca Corvina-ja volt.

Könyvtárnoka – a firenzei Taddeo Ugoletto volt. Mátyás kb. 2000-2500 példányszámú görög-latin műveket, korvinákat tartalmazó könyvtára Európa-hírű volt, valószínűleg csak a pápák vatikáni könyvtára múlta felül.

Humanista körök működtek. Külföldi (főleg olasz) humanista és más irányú tudósokat hívott Mátyás Magyarországra: Galeottot, Bandinit, Bonfinit, Petrus Nigrít (a késő skolasztika képviselőjét).

1479-ben keletkezett az esztergomi breviárium (Attila- és a hun hagyomány hangsúlyozása).

Képzőművészet:

Mátyás uralkodása – a késő gótika virágkora. Az építészetben a '70-es évekig az osztrák hatás uralkodott. Ekkor fejeződött be a vajdahunyadi vár építése, Szapolyai Imre csütörtökhelyi kápolnája és több városi templom.

1470 körül a változás jelei mutatkoztak. A csehországi hadjáratok után megjelent a sziléziai-szász építészeti hatás (pl. Báthori István nyírbátori, Kinizsi nagyvázsonyi építkezésein), bajor hatás, pl. Egerben és Miskolcon, lengyel pedig északon mutatkozott. A század utolsó negyedére jellemző volt egy új szárnyas oltártípus megjelenése: a táblakép festés összekapcsolása a faszobrászattal (pl. a kassai dóm főoltára). A késő gótikus stílusjegyek azonban még mindenütt jelen voltak.

A reneszánsz először a két nagy humanista püspök környezetében hatott (Vitéz és Jannus Pannonius).

A '70-es évektől kezdve itáliai mesterek terjesztették a reneszánsz művészetet az építészetben, szobrászatban és iparművészetben. A firenzei all'antica karakterét vették át, amely képeretszerűen elválasztotta az építészeti tagozatokat a falsíktól. Jelentős az e tagozatokat díszítő faragott szobrászat.

Mátyás reneszánsz építkezései: – budai palota – Chimenti Camicia mester. Toszkán és dalmát szobrászok – Giovanni Dalmata. Mátyás és Beatrix emblémával díszített majolika padlótéglákat is gyártottak Budán.

Visegrád – itt a reneszánsz és gótikus elemek egyaránt jelen voltak Mátyás idején. A reneszánsz udvari művészet volt, az országban még a középkorias kultúra élt tovább. A mátyási reneszánsz a királyi politika reprezentációs érdekeit szolgálta.

Gazdaság és társadalom

Magyarország lakosságát a XV. század végén csak becslésekkel lehet megállapítani, mivel népszámlálások még nem voltak. Egyik ilyen becslési módszer szerint kb. 3,5-4 millió fő volt, a népsűrűség átlagosan 10,2 fő/km².

30 királyi város volt a Zágráb-Székesfehérvár-Buda-Kassa-Nagybánya vonalon, ettől délkeletre csak Szeged. Város – civitas; mezőváros – oppidum. A civitas – „kulcsos” vagy „kerített” várost jelentett; mezőváros – az, amely nem volt fallal körülvéve. A mezőváros lakossága jobbágy volt, már Werbőczy Hármaskönyve (Tripartitum) is csak a 30 királyi város lakóját ismerte el polgárnak. Vannak azonban olyan vélemények is, mely szerint 800-900 város és mezőváros volt a Mátyás-korabeli Magyarországon. Abban azonban egyetértenek, hogy hat regionális központ különült el: 1) Pozsony, 2) Körmöcbánya, 3) Kassa, 4) Nagyvárad, 5) Szeged, 6) Pécs.

A JAGELLÓK-KORÁTÓL MOHÁCSIG

(1490-1526)

Mátyás halála (április 6.) után újra trónküzdelmek lángoltak fel. Mátyás „természetes” fiát, Corvin János herceget jelölte utódjául.

1486-ban meghalt III. Frigyes, fia II. Miksa kapta a német-római császári trónt, aki Mátyás halálakor az 1463. évi bécsújhelyi béke (ha Mátyás utód nélkül hal meg, Magyarország Frigyesre, vagy utódjára száll)

alapján bejelenti trónigényét, de a belügyek miatt nem érvényesíti. Örökösödési joguk volt még a Jagelló testvéreknek: Ulászlónak (már cseh király) és János Albertnek. A királyi tanács május 17-ére Rákos mezejére királyválasztó országgyűlést hívott össze. 1) Ulászló egy hatalmas hadsereget vonultatott fel a magyar-cseh határon, benne látták azt az erőt, aki a törökellenes harcokra egybe tudja fogni a cseh, lengyel, magyar csapatokat. 2) megállapodtak, hogy a királyi tanács nélkül nem hozhat döntéseket⇒a királyi hatalom lecsökkent uralkodása idején (dobzse, vagyis „jó” volt a szavajárása, mert mindenre rábólintott, ami a főurak mondtak).

1490-1516 – II. Ulászló – (1490-titokban feleségül vette Beatrixot). Corvin János megkapta a bosnyák hercegi címet, illetve a horvát és dalmát hercegséget. Átadta a koronát Miksának. Ulászló a választott király, de nem volt koronája. 1491 – pozsonyi béke Ulászló és a Habsburgok között, melyben Ulászló elismerte a Habsburg örökösödést.

II. Ulászló:

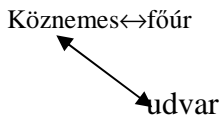
– eltörölte a Mátyáskori nagyurakra vonatkozó hátrányos intézkedéseket,

– nem fizette a „fekete sereg” zsoldját⇒garázdálkodtak az országban, fosztogattak, teljesen szétzüllött, több kárt hozott, mint hasznot, ezért II. Ulászló szétverette a portyázó seregrészeket Kinizsi Pállal (1494).

Az 1490-es években rendszeres török-magyar határvillongásokra, majd egy-két évre szóló békekötésekre került sor. Ezzel párhuzamosan a belügyekben a magyar arisztokráciák csendes hatalom átvétele ment végbe. Néhány főúr és főpap kezében összpontosult a hatalom:

- Bakócz Tamás (érsek)
- Ernuszt János (pécsi püspök)
- Báthori István (nádor)
- Szerencsés Imre (bankár)

A főurak hatalmát a Mátyás idején megerősödött és kiszélesedett köznemesi párt próbálta ellensúlyozni. Vezetői: Szapolyai János és Werbőczy István. Így kettős szembenállás alakult ki:

A belső támasz nélküli Jagellók egyre több szerződéssel kötődtek a Habsburgokhoz. Azonban 1505-ben a köznemesi párt a rákosi országgyűlésen határozatba foglalta, hogy a Jagellók kihalása után csak nemzeti királyt választanak. (Szapolyai trónrakerülését akarták előkészíteni, de a király nem szentesítette a határozatot).

1506 – székesfehérvári országgyűlés: a Miksa elleni háborúról volt szó, mert (amikor betört Magyarországra megegyeztek, ha Ulászló örökös nélkül hal meg, akkor Miksa kapja a magyar trónt. Ha lánya születne, akkor őt Miksa fivére Ferdinánd veszi feleségül. Ulászló lányának és Ferdinándnak a gyermeke pedig beházasodik Miksa családjába).

1506 júliusában Ulászlónak fia született⇒egy időre megoldódott a probléma ⇒**II. Lajos (1516-26)**.

1508 – a rákosi országgyűlés hozzájárult Lajos megkoronázásához.

A parasztság helyzete

Mátyás fényűzése és háborúi miatt nagy adóterheket rótt rájuk, de megvédte a túlkapasztól. Halála után nem csökkentek a parasztok terhei, de a jobbiztonság megszűnt. Ekkor vált szállóigévé: „meghalt Mátyás, oda az igazság!” Főúr és köznemes egyetértett a jobbágypolitikában. A földbirtokosok mezőgazdasági termeléssel kereskedtek⇒természetbeli adókat szedtek (bor, gabona), valamint személy szerinti kilenced adót, nem együtttest⇒kísérletek történtek a szabad költözködés betiltására. A sok

sérelem azonban kirobbantotta a legnagyobb parasztháborút⇒1514 – az ún.

Dózsa-féle parasztháborút.

1510-ben lejárt a törökkel kötött fegyverszünet, de 1511. augusztus 1-ig meghosszabbították; a következő öt évre szóló pedig, egy becsúszott hiba miatt érvénytelen, a király nem szentesítette.

A határ mentén fellángoltak a harcok⇒1512 őszén a török több végvárat is elfoglalt, így Szreberniket is.

X. Leó pápa megbízásából 1514. április 16-án **Bakócz Tamás** esztergomi érsek keresztes hadjáratot hirdetett a török ellen, neki is kellett vezetni (kárpótlásul a pápai rangtól való elütésért). A pápai bulla „teljes bűcsút és túlvilági üdvösséget ígért”, de a kilátásba helyezett jutalmon túl, a nép inkább a török veszély fenyegetését érezve gyülekezett inkább Bakócz zászlaja alá →rövid idő alatt kb. 40 ezres parasztsereg állt hadba. Székely Dózsa György volt az egyik csapat vezére. A birtokaikat tömegesen elhagyó és dél felé tartó paraszt hadak szerveződése megrémítette a földesurakat, ezért nyomásukra Bakócz kihirdette a keresztes hadjárat felfüggesztését és a parasztokat hazatérésre akarták rábírní. Mivel nem engedelmesskedtek, nemesi hadat küldtek ellenük, május 23-án Báthori István temesi ispán vezetésével. A főcsata Temesvárnál zajlott júniusban, ahol a Szapolyai vezette főúri seregtől vereséget szenvedtek a paraszthadak.

1514. július 15-én letették a fegyvert, Dózsát és a vezetőket kegyetlenül kivégezték. Ezen kívül nem volt nagy megtorlás, mert szükség volt a munkáskézre.

Az 1514-es országgyűlésen szabályozták a parasztság státuszát. Még jobban körvonalazódott a Báthori-vezette főúri↔ és a Szapolyai-Werböczi köznemesi szárny ellentéte.

1516-ban az elhunyt II. Ulászló helyett a 10 éves II. Lajos került a trónra. Mivel halála előtt Ulászló Miksa császárt és I. Zsigmond lengyel

királyt jelölte gyámjául, ez részben idegen befolyást, részben a bárói klikkek hatalmát növelte. Ez a közelgő török veszély árnyékában nagyon nehéz helyzetbe hozta az országot.

Az első magyar végvári vonal széthullása

1520-ban a szultáni trónra I. Szulejmán került, aki jó diplomata és kiváló hadvezér volt. 1521-ben Piri basa csapatai már július legelején ostrom alá vették Nándorfehérvárt, Magyarország kulcsát, július 7-én elfoglalták Szabácsot, július 12-én Zimonyt. 66 napos hősies helytállás után kapitulált Nándorfehérvár is. A szultán szabad elvonulást ígért a védelem irányítójának, Oláh Balázs vicebánnak, és maroknyi csapatának. Azonban nem tartotta meg ígéretét. Eközben a király és a magyar haderő távol, Tolnán és Batán állomásozott, ellentámadásra sem 1521-ben, sem 1522-ben nem került sor. A táborban ragály ütötte fel a fejét, a sereg széteszlott.

1522-ben Orsova, 1524-ben Szörény vára veszett el. Mivel Szörény Havasalföld határán feküdt, kitűnően lehetett használni a vele szomszédos román vajdaság belső erőviszonyainak szemmel tartására, a magyar politika kedvező inspirálására. De Orsova és Szörény elvesztése egyszersmind a magyar végvárrendszer első vonalának összedúlását jelentette. Ahonnan eddig ugrásra és támadásra kész magyar csapatok kísérték figyelemmel a török hadmozdulatait, most a török készülhetett a támadásra. Az ország védelmének feladatát ezentúl a védelmi rendszer második vonalának kellett átvennie. Nándorfehérvár és Szörény elvesztése az első védelmi vonal összeomlása az egyik legjelentősebb mérföldkő a középkori magyar állam megsemmisülésének útján. Még állt Nándorfehérvár, amikor 1521. augusztus 22-én Tolna melletti haditáborban kelt levelében II. Lajos új pénz verését jelentette be, ez a pénzrontás bevezetését jelentette. Ezáltal próbálták megtölteni a kincstárat. A pénzrontás szellemi atyjának Fortunatus Imrét szokás tekinteni.

Az 1521. évi országgyűlés nagy adókat szavazott meg és egy zsoldos hadsereg felállítását rendelte el. A befolyt pénzt a fő- és alispánok tartották meg. A tervezett adó 10%-a folyt be, és ez kevés volt a zsoldosereg felállításához.

Tomori Pált arra kényszerítették, hogy hagyja el a ferences rend esztergomi kolostorát, és foglalja el a kalocsai érseki széket. Tomori csak 1523 júliusának közepére érkezett meg őrhelyére, Péterváradra. Az új kapitány kemény kézzel szervezte a védelmet. 1525-ben hosszú idő után először, a török terület pusztítására is maradt ereje. A pénzromlás belső feszültséget eredményezett, fokozta a köznemesség elégedetlenségét. Kísérlet történt az ország egyik legértékesebb bányakincse, a réz jövedelmezőbb hasznosítására is.

Nem javultak közben a belpolitikai viszonyok sem. 1525 júniusában a hatvani országgyűlésen 1400 felfegyverzett köznemes ki akarta szorítani a bárói csoportot. Werbőczy a köznemesség bálványa, és ő lett az új nádor. Csakhogy a további eredmény: teljes közigazgatási káosz! Tovább fokozódott az ország külpolitikai elszigetelődése. 1525 elején drámai fordulat következett I. Ferenc és V. Károly itáliai háborújában. A páviai csatában (1525 február) I. Ferenc császár is fogságba esett. Ezt kihasználva V. Károly, hátrányos egyességet (madridi szerződés, 1526) kényszerített foglyára. I. Ferenc azonban nem teljesítette ígéretét. 1526. május 22-én Cognac-ban szövetséget hozott létre, amelyhez a pápa, Velence, később a milánói herceg is csatlakozott, és amelyet az angol király is támogatott. I. Ferenc a szultánnal is szövetségre lépett.

Mohács

Az első biztos hírt Bakics Pál szerb vajda hozta Magyarországnak a török felől. Tomori Pál szavára a király április 24-én országgyűlést hívott össze. Az ország urait azonban elsősorban nem a török, hanem a Hatvanban

elszenvedett csorba kiküszöbölése, vagyis a köznemesség visszaszorítása érdekelte. Április 17-én ennek hatására Werbőczy lemondott a nádorságról, a nádor ismét Báthori lett. II. Lajos 1526./ VII. dekrétuma kimondta, hogy az ország főurai, nemesei kötelesek megjelenni július 2-án Tolnán jobbágyaikkal.

A szultán 1526. április 23-án indult el Konstantinápolyból, és június 30-án ért Nándorfehérvár alá. Július 2-án nem jelentek meg Tolnán, Báthorit sem követték, amikor el akarta zárni a Száva vonalát. Így a szultán könnyűszerrel átkelt a Száván, július 12-én a védővonal kulcsához, Péterváradhoz ért. A király július 20-án mindössze 3000 főnyi sereg élén elindult Budáról, július 27-én pedig elesett Pétervárad. A magyar sereg augusztus 4-én Paksra, 6-án Tolnára ért. Megállapodtak, hogy a Dráva-vonalat nem engedik át kardcsapás nélkül. Így Báthorit is Eszékre küldték, Mohácsról. Tomori nem akart fővezér lenni, így a király Szapolyai Györgyöt nevezte ki mellé. A sereg Mohácsra vonult, ahol tábort ütött. Mohácsot először csupán táborhelynek tekintették, és csak később döntöttek úgy, hogy itt vívják meg a csatát. A szultán augusztus 22-én bevonult a Dunántúl földjére, augusztus 27-én zavartalanul érkezett a csatamező közvetlen közelébe. A magyar tábor a taktikai balfogások és vereségek ellenére is derűlátás (mohácsi optimizmus) tartotta hatalmában. Úgy gondolták, hogy a törökök színe-java a nándorfehérvári, a rodoszi (1522) csatában elveszett. Voltak azonban, akik józanul látták a helyzetet, Perényi Ferenc váradi püspök, Drágfi János országbíró azt mondták: a török olyan erő, amellyel Magyarország egymagában nem szállhat szembe, a sikeres harchoz európai összefogásra volna szükség.

A csatára augusztus 29-én került sor. A terület, ahol a csata lejátszódott, Mohácstól délre, a Duna árterének közelében terült el. A csata színtere a magyar sereg számára hátrányos volt. Még azt a fedezéket is a

töröknek engedték át, amelyet a síkság déli részén elhelyezkedő tájra nyújtott. A török sereg, amely felvonult a csatába 75 ezer fő lehetett, és 160 ágyúval volt felszerelve. A magyar sereg létszámát ezzel szemben 60 ezer főre tehetjük, és 85 ágyúval rendelkezett. A csatában azonban csak 53 ágyú vett részt. A magyar sereg két hadrendre volt osztva. Az első vonal két szárnyra tagolódott: a jobbszárnyat Batthyány Ferenc horvát bán, a balszárnyat Perényi Péter vezette. A második hadrend nem oszlott szárnyakra, hanem az öt egymás mögött álló vonal alkotta. A magyar sereg augusztus 29-én arra a hírré, hogy a szultán Baranyavár tájékaról megindult seregével, már a kora reggeli órákban csatasorba állt. Tomori abban a hiszemben, hogy a török seregnek még csak az egyik része vonult fel, és azt még a főszereg megérkezése előtt megsemmisítik, támadást indított. 4 órakor az első magyar hadrend mindkét szárnya támadásba lendült. Az ágyúkat elsütötték. Tomori a győzelem reményében a második harcrendet is támadásba vezényelte. A Batthyány-hadosztály a török ágyúállások elé került és a sortűzben megsemmisült. A Perényi-szárnyat az anatóliai lovasság verte vissza. A magyar seregben általános lett a káosz. A király menekülés közben a Csele patakba fúlt, Tomori hősiessen harcolt, a törökök levágták a fejét, és táboruk „fődíszé” lett. A 1,5-2 órás csata 15.000 áldozatot kívánt. Augusztus 30-án német lovas vitte Budára a hírt, hogy a magyarok elestek. A királyné, a német kereskedők elmenekültek, és szeptember 12-én a szultán bevonult Budára.

Sokan Szapolyai János távolmaradásában látják a csatavesztés okát, aki ellentmondó parancsokat kapott, ezért nem jelent meg, csak Szegedig jutott és ott állomásozott. A katasztrófát egyedül diplomáciai eszközökkel lehetett volna, ha ez egyáltalán lehetséges lett volna, elkerülni. Szakály Ferenc történész szerint Magyarország nem 1526. augusztus 29-én veszítette el a számára oly sorsdöntő küzdelmet, hanem sokkal korábban, lépésről-

lépésre. Elvesztette már a XV. század első felében, amikor nem tudta megvédeni a balkáni „árnyékállamokat”, amelyek a török-magyar hatalmi egyensúlynak köszönhetően fennmaradásukat. De elvesztette a XV. század második felében, és a XVI. század első évtizedeiben, amikor nem tudott még létrehozni olyan tartós, a perszónáluniónál szorosabb államszövetséget, amely a török előrenyomulását megakadályozhatta volna.

A REFORMÁCIÓ

A reformáció – vallási-társadalmi megújulási mozgalom, mely Luther Márton (1483-1546) 1517. évi wittenbergi fellépésével vette kezdetét (1517. október 31. – a Wittenbergi várkapura kiszegte 95 pontból álló röpiratát), majd terjedt szét Európa számos országában, különböző formát öltve, vagyis többfajta irányzatra ágazva szét.

1521 –wormsi birodalmi gyűlés – Luther eretneknek nyilvánítása és kiátkozása. Ekkorra néhány fejedelem (pl. Bölcs Frigyes szász választófejedelem (1486-1525)) felismerte a Lutheri reformációt, mint jó eszközt saját hatalmának megerősítésére a császárral szemben (V. Károly), mivel Luther kárhoztatta az egyház világi hatalmát, és ezzel megteremtette az elvi alapot az egyházi vagyon kisajátításához. (szekularizáció).

1529 – speyeri birodalmi gyűlés – betiltotta a reformáció továbbterjesztését⇒a Luthert támogató fejedelmek tiltakoztak⇒így lettek „protestáns” fejedelemmé – majd 1531. február 27-én szövetségre léptek (Schmalkaldenben, Thüringia)↔Ennek ellenhatása volt 1538-ban a Szent Liga megalakulása, melyben a katolikus rendek tömörültek.

1545-ben a protestáns fejedelmek nem vettek részt a tridenti zsinaton⇒a császár háborút indított ellenük = „vallásháború”.

Végeredményben, 1555. szeptember 25. – létrejött az augsburgi vallásbéke:

1) elismerte a szabad vallásgyakorlatot a katolikusok és lutheránusok esetében

2) „cuius regio eius religio”- elve, vagyis „akié a föld, azé a vallás” – minden jobbágy a földesurának vallását követte,

3) az egyházi javak szekularizációjának (világi kisajátítása) betiltása.

A reformációnak számos irányzata és ága alakult ki:

Lutheránus (ma evangélikusnak nevezzük), lényege:

- „a bűnt egyedül Isten bocsáthatja meg” – a búcsúcédulák ellen szólt,
- az egyházi vagyon szekularizációja,
- olcsó egyház, nemzeti nyelvű Biblia használata.

Anabaptisták – újrakeresztelők– az őskeresztény egyház tiszta erkölceit akarták helyreállítani. Elvetették a valláskényszert, a felnőttkori szabad akaratú keresztkedést vallották; az egyenlők közösségében hittek.

Az ún. svájci reformátor – **Ulrich Zwingli** (1484-1531)– eredetileg a svájciak idegen zsoldosként elszegődése ellen lépett fel, mivel a legnagyobb zsoldos-fogadó a pápa volt→később a pápa egyházfőségét is tagadta; a püspöki hatóság felügyeletével szemben azt hirdette, hogy az egyházat az illetékes közösségek felügyelete alá kell rendelni. Miután 1531-ben Zwingli meghalt Genfben, művét **Kálvin János** (1509-1564) folytatta. 1535-ben a keresztény vallás tanításáról szóló (Institutio religionis Christianae című) művében foglalta össze tanait. 1541-től Genf első lelkésze; a lelkészből és világi presbiterekből álló tanács szabályozta a város életét.

1553. október 27. – máglyahalálra ítélték **Miguel Servetot**, az **antitrinitárius** irányzat megalapítóját. Szigorú közösségszervezési módszerei főleg Németalföldön találták követőkre; másutt az egyház világi ellenőrzését vették át. A reformáció irányzatai csak a pravoszláv világban nem értek el eredményeket. Az antitrinitárius (ma unitárius vallás) – csak

Magyarországon és Lengyelországban lett bevett vallás a 17. századig, utána elsovadt.

A helvét vagy szakramentárius kálvinizmus (ma: református) elterjedési területei – Franciaország, Németalföld, Skócia, Svájc, Magyarország.

Az ágostai vagy lutheránus (ma: evangélikus) irányzat elterjedési területei – a Német Birodalomban, Közép- és Kelet-Európa németlakta területein, és a skandináv országokban.

Az anglikán egyház – Anglia egyedülálló nemzeti egyháza, VIII. Henrik hívta életre 1531-ben. Ennek válfajai a presbiteriánus (puritánus) és az episzkopális irányzatok.

A REFORMÁCIÓ MAGYARORSZÁGON

A városi, mezővárosi polgárok gyermekei nagy számban jártak külföldön egyetemekre, majd itthon, mint papok, vagy iskolamesterek dolgoztak Magyarországon.

A külföldi szellemi áramlatok ennek köszönhetően gyorsan terjedtek Magyarországon, amit nagyban segített a könyvnyomtatás fejlődése is. A megnőtt olvasótábor főleg a papság és polgárság köréből került ki (a papok nagyon elvilágiasodtak).

A humanisták körében hatott az újplatonizmus, valamint nagy hatást gyakorolt Rotterdami Erasmus tanítása. Ebben a közegben a lutheri reformátor könnyen táptalajhoz jutott.

1521 – Szatmári esztergomi prímás már kihirdette a Luther-ellenes pápai bullát. Két központja volt kezdetben a lutheri tanok terjedésének:

1) a királyi, s még inkább királynéi udvarban élő, német származású udvaroncok körében, akik még a birodalomban ismerték meg az új vallási tanokat, pl.:

-Piso Jakab, királyi titkár és diplomata

} Erasmisták, ismerték a lutheránusokat is

-Heckel János, a királyné udvari papja,

-Habsburg Mária (II. Lajos felesége) is rokonszenvezett a tanokkal.

Sokan áttértek: pl. Brandenburi György.

2) a német városi polgárság. Körükben a külföldi egyetemekről (pl. Wittenbergből) hazatért diákok terjesztették a hazahozott tanokat, és írásokat.

Mohács előtt – a legtöbb magyarországi német nyelvű városban kimutatható a hatása, de a magyar városok és mezővárosok, illetve a nemesség körében még nem.

A Budán működő lutheri követők:

– Kresling János (a Szent György templom papja)

– Frankfurter Bertalan (iskolamester)

– oszt. Cordatus Konrad (hitszónok)

– Grynaeus Simon

– Windsheimi Oertel Vid

} iskolamesterek

A reformáció első hirdetői, Szatmári humanista köréhez tartoztak.

Sopron – a lutheri tanok hatását egy bizottság vizsgálta – 1524-ben pl. Mórítz Pál kalmárnak voltak lutheránus könyvei, ezeket be kellett szolgáltatni.

Erős az új tanok hatása az erdélyi szász városokban, Pemfflinger Márk, az erdélyi szászok grófja, védelmébe vette az új vallást.

A nemesség szembenállásának okai:

– „német” hitnek tartották,

– a pápasággal jó kapcsolatban voltak (a pápa pénzzel támogatta a török-ellenes harcokat). Pl. Werbőczy Medici bíboros, a későbbi VII. Kelemen pápa jó barátja volt. 1521-ben Werbőczy részt vett a wormszi birodalmi gyűlésen magyar követként (meghívta Luthert ebédre). A nemesség törvényekkel is próbálta visszaszorítani az új vallási tanításokat:

1523. évi országgyűlés – Luther híveit eretnekeknek és Szűz Mária ellenségeinek tartva, fej- és jószágvesztést kértek a királytól.

1524 – a máglya is szóba került.

Az 1525. évi rákosi országgyűlésen is felmerült, hogy az összes lutheránust ki kell az országból irtani, és el kell égetni. De csak szórványos esetekről tudunk, gyakorlatilag nem üldözték őket. A büntetlenség oka: a királyi udvarban védelem alatt álltak, a városokban pedig a vezetőség is szimpatizált a tanokkal⇒nem lépett fel szigorúan.

Mohács után tovább enyhült a szigor:

- a katolikus egyház szétzilált (12 püspök közül hat meghalt).
- a nemesek öntudati válságban voltak→a két versengő király nem foglalkozott a vallásegység megőrzésével.

- az új hit vállalása 1-1 főúrnál politikai állásfoglalás volt a katolikus Habsburgokkal szemben.

- a mezővárosok parasztjai új lehetőségeket keresve fogékonyá váltak az új hitre.

- a társadalom fejlődésében is megjelentek az új polgári kapcsolattartás csírái⇒új „rétegek”:

- a gazda
- a gulyás
- a tózsér (marhakereskedő)
- a hajdú

Készen álltak a megújulásra az egyháziak egy része is: pl. az obszerváns ferencesek. Így a reformáció a társadalmi igényekkel összefonódva bontakozott ki. Ez az igény leginkább a Szapolyai-országgrészben, majd a keleti magyar királyságban jelentkezett, a Királyi Magyarországon nem.

A német eredetű lutheri tanok különösen az erdélyi szász polgárság körében eresztettek gyökereket. Az új hit közvetítői közül kiemelkedett Honterius János, aki lutheránussá tette Brassó hitéletét. A prédikátor alapította itt Erdély második nyomdáját (az első 1529-től Szebenben működött). Emellett hozzá fűződik az iskolaszervezet, és könyvtár kialakítása. Nem ütközött nagy akadályba terve⇒kidolgozta a szász evangélikus egyház alapelveit, melyeket a szász nemzet szebeni gyűlése 1545. novemberében elfogadott. Ezt követte az egyházszerzet kiépülése, az 1553. évi szász papi zsinat első püspökének Paul Weiner-t választotta. A papi zsinat nagy hatással volt az erdélyi magyarság egy részére. Kolozsvárott a szász származású Heltai Gáspár (Kaspar Helth) plébánosi működése hatására a városi polgárság zöme 1544-től befogadta a lutheri tanokat.

1550 – Heltai megalapította Erdélyben a harmadik nyomdát, ahol magyar nyelvű Biblia-fordításának részleteit is megjelentette.

1554 – az erdélyi magyar lutheránusok megalapították első egyházukat, s a papok egy Tamás nevű szerzetest választottak meg előljárójuknak.

Az államhatalom nem indított üldözést a lutheránusokkal szemben⇒1548 – Fráter György a tordai országgyűlésen olyan törvényt hozatott, mely Erdély minden lakosát meghagyja elfogadott – római vagy lutheri – vallásában.

A lutheri irányzat elárasztotta a tiszántúli mezővárosokat is. A tanokat itt az evangélikus vallás híveivé vált obszerváns ferencesek: Dévai Bíró Mátyás, Ozorai Imre, Szkhárosi Horváth András, Sztárai Mihály, Benczédi Székely István terjesztették. Előbb-utóbb mind egy-egy főúr pártfogásába került:

➤ a Perényiek

- a Drágffyak
- a Patkócsiak
- a Mágocsyak

Petrovics Péter volt az, aki 1549-ben megszervezte az első magyarországi evangélikus egyházmegyét – Temesvár, Arad, Makó, Szeged hitéletét összefogva. Északabbra – Szabolcs, Szatmár, Szilágy, Ugocsa területén – a Perényi-Drágffy rokonság fogta össze a hitéletet⇒1555. szeptember 20-án – Erdőd mezővárosában lelkészeik összefoglalták lutheri szellemű nézeteiket, és létrehozták a vidéket összefogó egyházmegyét.

A REFORMÁCIÓ HELVÉT ÁRAMLATA ÉS AZ ANTITRINITARIZMUS

Magyarországra érkezett a reformáció újabb, helvét áramlata, amely az addig hithű katolikusok mellett a lutheránusok egy részét is a maga oldalára állította. Először **1552 – a beregszászi zsinat** fogadott el Kálvin és Zwingli tanait követő hitelveket. A helvét áramlat gyorsan hódított az erdélyi állam magyarországi részein is.

1556 – az ekkor lutheránus **Kálmáncsehi Sánta Márton** debreceni székhellyel megalapította a magyarországi református egyház Tiszántúltra kiterjedő szervezetét, melynek ő lett az első püspöke. A református kezdeményezéseket mind Beregszászon, mind Debrecenben, Petrovics Péter is támogatta – aki ekkor már Munkácson élt. Debrecent Kálmáncsehi utóda, Melius Juhász Péter tette a hazai református vallás fellegvárává, úgy is nevezték a „protestáns Róma”.

A kálvinista irányzatok egységbe tömörülését sietette, hogy velük szemben kezdett terjedni a magyarországi reformáció legradikálisabb irányzata az **antitrinitarizmus** – Szentháromság-tagadó, és csak az Atya isten voltát elismerő vallás, mely elsősorban Erdélyben terjedt. Vezéralakja: **Dávid Ferenc**, aki kezdetben (Heltai utóda), az erdélyi lutheránusok kolozsvári püspöke volt. Később áttért a református vallásra, amelyhez

csatlakoztak Kolozsvár polgárai is. A hitújításra felfigyelt János Zsigmond, és Dávid Ferencet udvari papjává tette. Itt találkozott az uralkodó orvosával, Giorgio Blandratával, aki megismertette az antitrinitarizmussal. Dávidot rabul ejtette ez az új irányzat→áttért, sőt János Zsigmond, és a kolozsvári polgárok zöme is.

1568 – Dávid Ferenc megvetette az unitárius egyház alapjait. (Erdély ezután sok antitrinitáriusnak adott menedéket, akiket külföldön üldöztek). János Zsigmond halála után az antitrinitárius felekezet szélesedett:

1) a Blandrata vezette mérsékelt szárny→kiépítette az **unitárius egyházat**,

2) a radikálisok, Dávid Ferenc nyomdokain haladva, megtagadva az Újszövetséget, létrehozták az ótestamentumi zsidó hit elfogadása felé hajló **szombatosok** felekezetét.

Erdély vezetői elismerték a kialakult helyzetet, és az 1548. évi lutheri tanok elfogadása után az 1568. évi – tordai országgyűlés törvényt hozott az igehirdetés szabályairól. Így a négy recepta religio = „bevett” vallás:

- Katolikus
- Lutheránus
- Kálvinista
- Unitárius vallás mellett a görög-keletit is megtúrték, vagyis Erdély egy Európában példátlan vallási türelem mintájává vált!

AZ ELSŐ REFORMÁCIÓS GÓCOK MAGYARORSZÁGON

- Thurzó Elek országbíró semptei
- Perényi Péter erdélyi vajda siklósi és sárospataki
- Nádasdy Tamás országbíró sárvári
- A Török család pápai és debreceni
- Petrovics Péter temesvári és debreceni uradalmi.

Őket különösen az anyanyelvűség programja fogta meg. A korai reformátorok még azt hitték, hogy a katolikus egyház megújításán munkálkodnak, csak a tridenti zsinat után vált nyilvánvalóvá az *egyházzszakadás*.

A mezővárosok és falvak csak az 1530-40-es évektől álltak az új hit helvét irányzata mellé. A katolikusoknak csak szigetei maradtak, főleg a német és szlovák területen. Erdélyben az antitrinitárius vallás terjedt.

Az 1560-as évekre kialakultak a protestáns egyházszervezetek körvonalai:

- Egyházkerületek (püspökségek), ezen belül
- Egyházmegyék (traktatus, élén az esperessel), amelynek papsága zsinatokon rendezte ügyeit.

Az egyházkerületek egymástól és mindenféle külső központtól függetlenül működtek.

Hítviták lángoltak fel és általánossá vált *a hitvitázó irodalom* is. Legjelesebb művelői:

Méliusz Juhász Péter, debreceni református püspök, aki magáról azt mondta: „Trombita, kiáltó szó vagyok”, Dávid Ferenc, unitárius püspök, Szegedi Kis István, és hittársaik.

1571 – erdélyi országgyűlés – a négy bevett vallás szabad gyakorlatáról rendelkezett.

Jellemző volt még Magyarországon a peregrináció – elvándoroltak a legnagyobb egyetemekre, hogy személyesen meghallgassák a reformáció mértékadó személyiségeit. Akik viszont otthon akarták elsajátítani a lelkészkedés és tanítóskodás tudományát Brassóban, Debrecenben, Sárospatakon, Pápán vagy Kolozsvárott is megtehették azt.

Mivel a reformáció korán felismerte a nyomtatott szó erejét, több állandó és vándornyomda is működött. Egy ilyen ideiglenes nyomdából

került ki például az első teljes magyar bibliafordítás: Károli Gáspár lelkész munkája (1590).

AZ ELLENREFORMÁCIÓ

A reformáció az eredeti célokkal szemben nem megújította a nyugati katolikus egyházat ⇒ egyházszakadást okozott. Nincs olyan ország, ahol egyeduralomra tudott volna jutni ⇒ a katolikus vallás képes volt a megújulásra, sok elemét átvette a protestáns irányzatoknak → kifogta a szelet a protestáns vitorláiból.

Sok pap megtisztította környezetét és személyes példamutatással bizonyította, hogy a katolikus egyház alkalmas hívei szolgálatára: pl: Loyolai Ignác – Jézus Társasága, vagy a jezsuita rend alapítója; 1540-ben hagyta jóvá III. Pál a rend alapítását; Neri Fülöp, Boromeói Károly, Kalazanci József, Xavéri Ferenc, Avilai Teréz. Őket szentté avatták, és követendőnek minősítették.

A jezsuiták például nagy hangsúlyt helyeztek az iskolarendszer különböző szintjeinek kialakítására, működtetésére, de ezen kívül foglalkoztak még:

- térítő missziókkal
- fejedelmi diplomaták és gyóntatók voltak – behálózták az egész világot
- politizáltak
- elterjesztették a barokk egyházi művészetet (pl. az építészetben az első barokk templom: 1567, Vignola – Il-Gesu templom)
- látványos egyházi megmozdulásokat – körmenetek stb. szerveztek.

1545. december 13. – megnyílt a tridenti zsinat (1563-ig tartott). Ez volt a katolikus megújulás kezdete: magukévá tették a reformátorok elképzeléseit – a szolgálatot és lelki gondozást tették a papok fő feladatává, valamint az oktatást: papneveldek – szemináriumok létesítése.

A magyarországi ellenreformáció legjelesebb képviselője **Pázmány Péter** (1570-1637) esztergomi érsek, bíboros, egyházi író volt, a nagyszombati egyetem megalapítója.

MAGYARORSZÁG KÉT, MAJD HÁROM RÉSZRE SZAKADÁSA. A KETTŐS KIRÁLYVÁLASZTÁS

Mohács másnapján Magyarország tragikus helyzetére ébredtek a lakosok. A szultán szeptember 9-én bevonult Budára, majd portyázói végig dúlták a Dunántúl keleti és északi, a Duna-Tisza köze északi részét. Egy hónappal később viszont I. Szulejmán seregével elhagyta az országot, a szerémségi várakban hagyva csupán török helyőrséget. Ezt követően a trónkérdés megoldása is aktuálissá vált. Mivel az országban nagyobb a széthúzás, mint **valaha**, kettős királyválasztásra került sor:

- 1) I. Ferdinánd (1526-1564) – néhány főúr választotta királlyá 1526. december 6-án, uralma néhány nyugati városra és híveinek birtokára terjedt ki.
- 2) Szapolyai János (1526-1570) – az ország nagyobb része a kezén volt, 1526. november 11-én királlyá koronázták.

Szapolyai kezdetben nem a Portára, hanem a Habsburgok nyugati ellenfeleire támaszkodott, **de** a szultán lassan befolyása alá vonta I. János királyt és rádöbentette, hogy csak a Portától várhat effektív támogatást a Habsburgokkal szemben.

1527-28 – a Habsburg hadak Erdélybe, majd Lengyelországba üzték Szapolyait, és 1527. november 3. – Ferdinánd „szabályszerűen” is megkoronáztatta magát.

1528. január 27. – isztambuli szerződés: I. Szulejmán saját tartományának tekinti Magyarországot, s egyetlen uralkodójának Jánost

ismerte el, segítséget ígért a Habsburgok kiveréséhez ⇒ kettős előny a törökök számára:

– Azt a látszatot keltette, hogy Magyarország érdekében harcol az ország területén, és azon túl pedig gyengül a magyar nemesség törökellenessége.

Kezdetben I. Szulejmán a Habsburgok erőközpontját akarta felszámolni. 1529-ben kezdett Bécs ostromába (sikertelen), majd látva, hogy Bécs mögött hatalmas keresztény sereg sorakozott fel, 1532-ben Kőszegnél horgonyzott le⇒János kezébe visszakerült az ország nagyobb része.

1530 – Buda Habsburg ostroma, de az ország közepén állomásozó török csapatok visszaverték.

Tehát: a törökök segítették Jánost, de egyben ellenőrizték is, ugyanúgy, mint a János mellé küldött Lodovico **Gritti** (a velencei dózse törvénytelen fia, isztambuli kereskedő, bankár, kalandor), akit 1529-ben kincstárnoknak, 1530-ban kormányzónak, 1532-ben országos főkapitánynak nevezett ki I. János.

Grittinek nagy volt a befolyása→”törökösség”↔még a Habsburgok is a szultánt kérik fel döntőbírónak az ellenféllel szembeni vitában.

A magyar rendek – a két király kizárásával maguk vették kezükbe az egyesítés ügyét. 1531. március – 1532. március között „királytalan gyűléseket” tartottak, de nem tudtak megegyezni. Nő a zűrzavar és a török befolyás. Különböző álláspontok voltak:

- le kell tenni mindkét királyt (pl. Perényi Péter erdélyi vajda)
- Grittit kell királynak választani stb.

Gritti közeledett a Habsburgokhoz is (1533-ban közreműködött a Habsburg-török békeszerződésnél), ezért a Portán megingott a befolyása. 1534-ben Magyarországra érkezett ismét, hogy a szultán nevében eldöntse a

két király közti vitát. János le akart számolni vele (annál is inkább, hogy augusztus 11-én megölték Czibak Imre váradi püspököt, erdélyi vajdát). A két király erdélyi alattvalói összefogtak Gritti ellen és havasalföldi-magyar-török hadaival Meggyesre szorították, majd Grittit 1534. szeptember 29-én kivégezték.

1536 ősze – Szulejmán hadai bevették Pozsega + egy sor más szlavóniai **várát**, vagyis tovább terjeszkedtek a Dráva-Száva közén.

1537 – Ferdinánd ellentámadása, de október 9-én Eszéknél megsemmisítő vereséget szenvedtek.

János ekkor kezdett ráébredni a török terjeszkedés veszélyeire és kezdett megbarátkozni a gondolattal, hogy országrésze halála után Ferdinándra szálljon. Ezen az alapon jött létre 1538. február **24.-én** a titkos váradi szerződés a Habsburgokkal, melyben rögzítették János király esetleges utódainak kárpótlását is. Azonban 1539-ben váratlan fordulat – **János** házasságot kötött Zsigmond lengyel király lányával, Izabellával, aki fiút szült. Megesketi hű embereit, hogy ne tartsák be a szerződést. Utjesenic vagy Martinuzzi (Fráter György) váradi püspök és kincstartó keresztülvitte a Portán a csecsemő János Zsigmond utódlásának elismertetését. A Porta el is ismerte, Magyarország királyának választották (1540), de soha meg nem koronázták II. Jánost, mint az ország uralkodóját.

Erélyben felerősödtek a szeparatizmus erői. János vajdája, Maylád István a Porta segítségével saját fősege alatt önálló államalakulat létrehozására törekedett. De miután 1540-ben ismét kiegyezett a Porta a Szapolyai párttal, Mayládot a szultán **1541. júliusában** csellel elfogatta és Isztambulba hurcoltatta (ott halt meg). Ferdinánd nem nyugodott bele a váradi szerződés megszegésébe, ezért 1540. november **1.-én** miközben biztosai felekkették hűségére az erdélyi rendeket, seregei ostrom alá vették Budát; de nem tudták bevenni.

1541. május 25. – az erdélyi rendek II. Jánoshoz (János Zsigmond) csatlakoztak. A május elején újrátamadó 30 ezres Wilhelm Roggendorf által vezetett Habsburg sereget felmorzsolták a helyi török erők és a Szapolyai-pártiak.

1541. augusztus 29. – a szultán magához kérte a csecsemő János Zsigmondot és anyját, eközben a janicsárok csellel bevették Budát. 10 ezer forintos évi adó fejében Izabellára és Jánosra bízta a szultán Erdélyt, a Tiszántúlt és Temesköz kormányzását. A 3000 katonával biztosított új tartomány élére pasát állított, és melléje Werbőczy Istvánt a „magyarok főbírájának” állította. Egyesek ezt az időpontot tartják az Erdélyi Fejedelemség kialakulása kezdetének.

A Duna menti útvonal két fontos városa Székesfehérvár és Pécs Ferdinándhoz pártolt. Míg 1526-ban a magyar várak többségét a szultán minden erőfeszítés nélkül birtokba vette volna, a század közepére ez már nem volt könnyű. 1526-41 között kiépültek a Habsburg kormányzati, közigazgatási és politikai rendszer kezdetei, és a magyar társadalomban sem volt olyan réteg, amelyre a török berendezkedés támaszkodott volna.

1542 nyarán – Joachim brandenburgi őrgróf vezetésével a Habsburgok kísérletet tettek Buda visszavételére→csúfos kudarc. Következménye egy szultáni támadás – 1543 – Buda védelmi övezetének kialakítása és a Duna menti hódítások biztosítása.

A szultán kezébe kerültek:

- Siklós és Valpó
- Pécs
- Esztergom
- Tata
- Székesfehérvár

1544-45-ös hadjárat során még:

- Visegrád
 - Nógrád
 - Hatvan
 - Simontornya
 - Tolna megyei várak
- } Dunántúl

Budát immár minden irányban erős végvárok védték. I. Ferdinánd ezután sem Buda, sem az 1543-45. évi hódítások visszaszerzésére nem tett kísérletet.

A társadalom ebben az időben „remilitarizálódott”, s ekkor jelentek meg az ún. szabad hajdúk is, akik később betagozódtak a magyar honvédelmi szervezetbe.

ÚJRAEGYESÍTÉSI KÍSÉRLETEK. AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG KIALAKULÁSA

Az elnevezés eredete

A Királyi Magyarország központjától keletre magasodik a Bihari hegység, amelyet a honfoglalás után, a régi magyar nyelvben Igfan erdőnek (Egyfan = „szent rengeteg”) neveztek. Az államalapítás után a Duna-Tisza menti alföldön túli vidéket „Erdőn túlinak”, vagy az egykorú szóhasználat szerint Erdőelvének emlegették⇒Erdély

A latin oklevelek előbb „Ultrasilvania”, majd IV. Béla korától kezdve Transylvania névvel illették. Két évszázaddal később „Transsilvania”.

Rendi társadalom – három rend vagy „nemzet”→1) magyar megyei nemesség; 2) székelyek (a honfoglaláskor itt voltak), 3) szászok (a 12. században jöttek a Rajna vidékéről).

A XII. század végétől vajda kormányozta az erdélyi vármegyéket.

- Igazságszolgáltató közgyűlések

- Kongregáció (1322-től évente – az országgyűlés előde)
- 1437. – kápolnai unió – a rendek szövetsége külső és belső veszélyek esetére.

Újraegyesítési kísérletek

Erdély + Pártium (tiszántúli részek) koronázatlan ura **Fráter György**, már 1541-ben rájött milyen nagy hiba volt a váradi szerződés megszegése. Ferdinánd osztrák és cseh tartományai több mint egy millió forintot szavaztak meg Ferdinándnak a törökellenes háború céljaira. György barát tárgyalásokba kezdett Ferdinánd követével, és 1541. december 29-én Gyalun meg is kötötték a váradihoz hasonló szerződést. 1541. december 29-én átadta a szentkoronát Ferdinánd megbízottainak, s kijelentette, hogy hajlandó a szepesi Szapolyai birtokok fejében János Zsigmond országrészének átengedésére. A várható török ellenlépés nem maradt el. Szulejmán 1543-ban hadjáratot indított az ország ellen, amikor is török kézre került Pécs, Esztergom, Tata, Székesfehérvár **stb., Simontornyát, Visegrádot, Hatvant**. Ezek a foglalások teremtették meg a voltaképpen Hódoltságot.

A törökök Erdély feletti ellenőrzésüket is megerősítették, s egyenlőre, minden országegyesítési kísérlet lekerült a napirendről. Az 1543. évi hadjárat a korábban dacoló erdélyi rendeket is jobb belátásra térítette, és az országgyűlés megszavazta a török adót (Ez volt az első alkalom, hogy török adót fizettek). A Habsburgok is belátták, hogy az erőviszonyok a szultánnak kedveznek. V. Károly és Ferdinánd is meg **akar** egyezni a szultánnal és követeket küldenek a **padisakhoz**. A békekötésre a szultán is hajlandónak mutatkozott. 10 évig érlelődött Fráter György és Ferdinánd közötti megegyezés ügye, így előbb 1545-ben másfél évre, majd 1547-ben öt évre megkötötték a Habsburg-török béke a status quo alapján

(Ferdinánd vállalta, hogy rendszeres évi adót fizet a Portának a kezén lévő országrészekért; ezt utódai is teljesítették 1608-ig).

A magyar rendek nem akartak beletörödni a történetekbe. 1548 tavaszán maga Izabella királyné közeledett a Habsburgokhoz, de később őt háttérbe szorította Fráter György, aki tanulva az 1538 és 1541-es kudarcaiból, ragaszkodott hozzá, hogy a majdan megkötendő egyezség, amely Ferdinánd jogára alatt egyesítené a török ék által kettészakított országot, gondoskodjon Erdély török elleni védelméről.

1548. szeptember 3-án Nyírbátorban tető alá hozták az egyezséget, amely tartalmában hasonló volt a korábbi megállapodáshoz: a jogairól lemondó János Zsigmondot és Izabellát két sziléziai hercegséggel kárpótolták volna. A titkos megegyezés végrehajtása elé váratlanul Izabella gördített akadályt. Talán sértődöttségében vagy talán, mert kevesellte a két sziléziai hercegséget, nem akart kötélni állni. Sokkal veszélyesebb volt azonban, hogy a szultán is tudomást szerzett a történetekről. A padisah felszólította az erdélyieket, hogy ne tűrjék meg maguk közt a barátot (vagy öljék meg, vagy adják át János Zsigmondnak). Fráter Györgynek 1551 nyarán végül sikerült kikényszerítenie II. János és Izabella lemondását, de ekkorra Szokollu Mehmed pasa is Belgrád alá ért. Bevették az olyan várakat, mint Becse, Beckserek, Csanád, Lippa, Temesvárral azonban nem bírtak. Az erdélyiek által támogatott zsoldosok ellentámadásba kezdtek, és visszaszerezték Lippát, amelynek török helyőrsége – Fráter György közbenjárására – épségben vonulhatott el. A sürgősen elküldött török adóval, a lippai török védők szabad elvonulásának biztatásával Fráter azt is elérte, hogy a szultán ismét bizalmába fogadja. A barát, hogy eloszlassa a törökök esetleg ismét feléledő bizalmatlanságát, Castaldo embereit nem engedte be az erdélyi várakba, s a falvakban szállásolta el őket. Közben rendszeres híradásaival nem szűnt meg hangoztatni Ferdinánd iránti

hűségét, állítván, hogy a töröknek tett minden engedmény csak látszólagos, s hogy a szultán gyanakvását hivatott megelőzni.

Ferdinánd azonban **mér** nem volt képes követni Fráter György észjárását. A barát taktikázásán már a Castaldo táborában lévő magyarok sem tudtak eligazodni. A pontot vélhetőleg a lippai szabad elvonulás tette rá az „i”-re. 1551. december 16-án éjszaka az alvinci várkastélyban imádkozó barátot Sforza Pallavicini tábornok Castaldo parancsára megölte.

1552 – a várháborúk éve

Az ez évi török hadjárat során foglalták el Veszprémet. Júliusban – Ali budai pasa a nógrádi várakra, Ahmed másodvezír a Temesközön keresztül támadott.

Temesvár védője – Losonczy István (1 hónap), 1552. július 27. – a kivonuló védőket felkoncolták.

Drégely – Szondi György védte – bevétele után augusztus 10. – legyőzte a környékbeli kis várakat, Szolnoknál (Nyáry Lőrinc 10 napig védte) egyesült Ahmeddel.

1552. szeptember 9. – 60-70 ezer fős török sereg vette körbe a „Felvidék kapuját” – Egert (Dobó István+ 2000 védő), öt hétig verte vissza a támadásokat→október 18. – téli szállásra vonultak a törökök⇒a első diadal⇒felmérhetetlen pszichikai hatása volt.

A második helytállást – 1556 – Szigetvár védelme jelentette, de ezek csak részsikerek. 1554-55-ben a törökök növelték a Hódoltság területét a Dunántúlon – Somogyban, a Felvidéken – Nógrádban. A fordulat elmaradt, mivel a Habsburg kormányzat passzív, nem próbált meg semmit visszaszerezni, Ferdinánd nem váltotta be a reményeket a törökellenes harcban.

1556 – Hadi Tanácsot hoztak létre a végvárrendszer egységes irányítására→szilárdabb szervezeti keret kiépítése volt a cél. Mégis 1566-ig egyetlen jelentősebb „török” várat sem tudtak visszafoglalni.

Amíg a Habsburg birodalom központja Madrid volt Ferdinánd saját tartományainak rovására is igazodni kényszerült **V. Károlyhoz**; a törököket is inkább a Perzsiában kiújult háborúskodás kötötte le. A keleti magyar királyság tekintetében a Porta beérte a közvetett ellenőrzéssel, így János Zsigmond (1541-70) uralmának helyreállításával rendezte az **erdélyi** kérdést. Az erdélyi rendek a Szászsebesi országgyűlésen 1556-ban visszahelyezték János Zsigmondot és anyját az ország élére. Tulajdonképpen innen számíthatjuk a külügyeiben Isztambultól függő, de belügyeit önállóan szabályzó erdélyi fejedelmet, aki ekkortájt kezdett inkább európai **szuvenírekhez**, mint egy szultáni helytartóhoz **hasonlítni**.

Az 1566. évi szultáni támadás

1566 – V. Károly lemondott Ferdinánd javára a német-római császárságról→Bécsbe került a főváros⇒a német rendek több pénzt adtak a törökellenes harcokra (nem érződött túlzottan).

János Zsigmond pozíciója megerősödött – 1557-től minden évben kísérletet tett a Habsburg kézen maradt Partium visszaszerzésére, Erdély **megnövelése**.

1566-ban kezdett neki I. Szulejmán utolsó magyarországi hadjáratának. **Mivel nem tudta eldönteni a célt**, megosztotta erőit: Gyula ellen küldte Pertav másodvezírt + 30 ezer főt; Szigetvárt pedig ő maga vette ostrom alá egy nagy sereggel, és az erdélyi haddal. Az augusztus **6.-szeptember 8.** között zajló ostromnak a Zrínyi Miklós vezette maroknyi had nem tudott ellenállni, de megadás helyett a hősi halált választották. A győzelem után a szultáni had Felső-Magyarország irányába támadott.

Ferdinánd utóda, I. Miksa (1564-1576) – felmentő serege útnak indult: bevették Veszprémet, Tatát, Gesztest és Vitányt, már csak Székesfehérvár állt útjukban Buda felé, de ezzel nem próbálkoztak. I. Szulejmán azonban 1566. szeptember 6-án meghalt, így abbamaradt a hadjárat→utóda, II. Szelim **vissza sietett** Isztambulba (el ne halásszák a trónt). Ha nem fordultak volna vissza, Eger aligha állta volna ki az ostromot, de már így is nőtt a Dunántúlon és Tiszántúlon a Hódoltság, sőt a három legfontosabb végvár (Szigetvár, Gyula, Eger) közül kettő török kézen volt.

1568. február 17. – Miksa és II. Szelim békekötése (az 1547. feltételekkel) = elismerte a törökök 1552. és 1566. évi foglalásait.

Újabb újraegyesítési kísérlet – 1570. augusztus 16. – *speyer-i szerződés*: János Zsigmond elismerte Miksát Magyarország törvényes urának, lemondott a királyi cím használatáról és beleegyezett, hogy a Szapolyai-ház kihalása után Erdély visszaszálljon a magyar királyra. Bár az utóbbi nem teljesült, ez a megállapodás bő egy évszázadra tisztázta Magyarország és Erdély közjogi viszonyát.

Az 1526 után kialakult három hatalmi alakulat nagyjából egyformán részesült az egykori magyar királyság területéből.

Királyi Magyarország – az **adriai** tengerparttól – Szatmár megyéig nagy C-ívben az északi és nyugati országrészeket foglalta magában. Közigazgatási központ Pozsony-szabad királyi város.

Hódoltság – az ország közepén, háromszög alakban terült el Nógrádtól az Al-Dunáig és a Száváig, a Balatontól a Temesközig. Buda volt a központ.

Erdélyi Fejedelemség – Máramarostól a karánsebesi bánóságig, illetve a Nagyváradtól a Székelyföldre terjedő keleti részek. Székhely – Gyulafehérvár.

A HÁROM ORSZÁGRÉSZ BERENDEZKEDÉSE

A Királyi Magyarország berendezkedése

A Királyi Magyarország + Horvátország 6 **főkapitányságra osztva**.

Központjaik:

- Károlyváros
- Varasd
- Nagykanizsa
- Győr
- Komárom
- Kassa

Biztonságát 100 végvár és kb. 15-20 ezer katona védte. Évi zsoldjuk≈1 millió forint + a várak fenntartása, korszerűsítése (újolasz stílusú átépítése) sok kiadással járt. A kincstár magyarországi hadiadó-, vám- és regálébevételei≈évi félmillió⇒a többi a Habsburg kincstár és a tartományok + a pápai adományok fedezték.

I. Ferdinánd – szorgos hivatalnokhoz hasonlítható, igyekezett elnyerni magyar alattvalói bizalmát, nagy számban alkalmazta őket. A rengeteg tartományi érdek közt lavírozó Habsburg kormánynál Magyarország érdekei **hátra** szorultak, és mire Magyarország része lett a Habsburg Birodalomnak, itt már burgundi mintára kialakultak a tartományi rendi kormányzattól függetlenedett központi hivatalok.

- fizetett tanácsosok
- folyamatos és kollektív döntés elve alapján működtek
- + jogi és pénzügyi szakértőket is alkalmaztak.

Az uralkodó legfőbb tanácsadó testülete a német és osztrák főurakból + hivatásos jogászokból álló:

Titkos Tanács (Geheimer Rat)

Udvari Kamara (Hofkammer)-a kincstári birtokok és más
jövedelemforrás kezelése

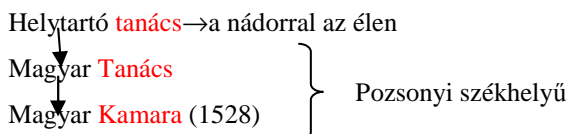

Udvari Kancellária (Hofkanzlei) – a két főhivatal döntéseit
kiadványozta + diplomáciai ügyvitel + a rendek által megajánlott hadiadó
behajtása

1556 – Hadi Tanács (Hofkriegsrat) – a hadügyek + a törökkel
fenntartott diplomáciai kapcsolatok bonyolítása.

A magyar rendek beleszólást követeltek a közös had-, pénz- és
külsügyekbe, de a Bécsben és Prágában működő központi hivatalok tervét
még ellenőrizni sem tudták. Uralomra jutása után Ferdinánd elkezdte a
magyar kormány átalakítását. Mivel nem akart Magyarországra költözni,
felállította a személyét képviselő:

Elvben nem függték Bécstől, de a gyakorlatban igen. A magyar
rendiség csaknem egész intézményrendszere is átvészelte az átalakulásokat
(nádor, országgyűlés, nemesi vármegyék).

A magyar elképzelések támaszpontjai a nagybirtokok voltak, uraik
országos főméltóságok vagy katonai főtisztek jelentős várral és hadsereggel,
fejedelmi udvartartással. Hatalommegosztás a bécsi központ és a magyar
rendek között = rendi dualizmus, aminek gyökerei a Jagelló korba nyúlnak
vissza.

Erdély berendezkedése

– a magyar királyság legfejletlenebb részéből önállósult

- külső erők hívták életre
- politikáját mindvégig a gyengeségérzet és veszélyezettség tudat határozta meg.

A védelmi természetű feladatok elsőbbsége:

- a had-és az azzal kapcsolatos pénzügyek elsőbbsége, ami a fejedelmi hatalom nyomasztó túlsúlyát eredményezte.

A fejedelmek évente legalább kétszer, de sokszor 5-6-szor is összehívták a három nemzet képviselőit:

- magyar vármegyék
- szász és
- székely székek.

Az országgyűlések jogköre jóval kisebb volt, mint a Királyi Magyarországon: alig terjedt túl a fejedelmi előterjesztések jóváhagyásán. Az erdélyi rendiség nagyon visszamaradott szinten volt. Míg máshol automatikusan bekerültek az uralkodó tanácsadó testületébe, Erdélyben a fejedelem kedve szerint váltogatta tanácsosait. A Fejedelmi Tanács létszámát az országgyűlés határozta meg, de alig a fele volt betöltve általában, s habár kikérdezte a fejedelem véleményüket, ez őt nem kötelezte semmire.

Fejedelmi Kancellária – még a 17. században sincsenek kialakulva az ügykörök, a fejedelem sokszor maga írta leveleit.

Fejedelmi Tábla – a bírói hatalom megtestesítője.

A tisztségeket a hűség alapján, és nem a szakértelem alapján töltötték be. Az erdélyi fejedelmek határozata két pilléren nyugodott:

- a fejedelem és családja volt a legnagyobb földbirtokos
- az atnámé (portai kinevező okirat) = török segítség a külső és belső veszedelemmel szemben.

Ez a berendezkedés a tehetséges politikus fejedelemnek felelt meg, a gyenge képességűek idején megmutatkoztak árnyoldalai. Akik nem értettek a fejedelemmel egyet, nem tehettek mást, mint igyekeztek a trónra jutni. Erős volt a török befolyás, mégis fokozatosan kitágította Erdély külpolitikai mozgásterét. Erdély felértékelődése Báthory István idején volt, 1576-ban Habsburg Miksával szemben elnyerte a lengyel trónt. Bár az erdélyiek nagy része hitt az újraegyesítés lehetőségében (pl. Báthory István Rudolf király várható halála esetén a saját uralma alatt akarta egyesíteni Magyarország két részét), a szultán nem tűrte volna azt, s az ott állomásoztatott erőkkel is meg tudta volna akadályozni.

A török „Hódoltság” berendezkedése

A Török Birodalom legészakibb tartománya. Ugyanúgy igyekezett berendezni a szultán, mint a korábban bekebelezett Balkánt. A helyben talált közigazgatási egységekkel mit sem törődve, különböző nagyságú egységeket – szandzsákok-at alakított ki, élükön a szandzsákbéggel (hatalmi, közigazgatási és jogszolgáltatási funkció).

Az egész megszállt magyarországi terület feje a budai pasa volt, aki szükség esetén a temesvári és a boszniai pasaság hadinépével is rendelkezhetett.

A közigazgatási egységek új beosztása:

A Hódoltság területén működő tisztségviselők és tisztségek:

Budai pasa ↔ adószedő (defterdár),
janicsáraga és a dunai flotilla parancsnoka
↕
(kapudán aga) segíti.

Szandzsákbég ↔ kádi (bíró)
öket is ellenőrzi Müfti (mufti)-az iszlám jog öre
↕
Emin (kincstári megbízott),
↕
Szubasi (rendfenntartók)
↕
Alajbég (a hűbértokosok mozgósításáért
felelős tisztt)
↕
Mohamedán papok

A török katonaság beosztása:

Gyalogos – janicsár, azab

Lovas – beslia, ulufedzsi/ könnyűlovas és irreguláris egységek
(akindzsi, martalóc)/.

A meghódított területek legértékesebb jövedelemforrásait a szultáni kincstár saját kezében tartotta meg (sultan-i-haas). A többi **szolgálati** vagy hűbértokként osztotta szét:

- tímárosok – 20 ezer akcse jövedelemig
 - záimok – 20 ezer akcse fölött
- } Meghatározott számú katonát kellett hadba állítani

Az adórendszer figyelembe vette a magyar gyakorlatot: a török földesurak „kapunként” 50 akcsét (= 1 Ft-ot), a gabona- és a bortermés, valamint a bárányszaporulatból tizedet + kisebb adókat követeltek.

Ezen felül a kincstár számára – 50 akcse adót (dzsizje vagy harács) is szedtek (az 1570-es évekig csak azoktól, akik 6 Ft-nál nagyobb ingóértékkel rendelkeztek; azután már mindenkitől). Általános volt még a várrobot – alkalmi élelmiszer-beszolgáltatás stb. A kincstári birtokba került települések gyakran egyetlen, kialakított összeggel (maktu) váltották meg összes földesúri tartozásukat.

Kettős adózási rendszer – a török mellett a magyar földesuraknak, államnak és egyháznak is adóztak a Hódoltság terület lakói, mivel ezek is fenntartották történelmi jogait. A **Balkáni** gyakorlattal ellentétben itt nem volt olyan társadalmi réteg, amit az oldalukra tudtak volna állítani. Egyesek beépültek a török kincstári szervezetbe adóbehajtóként, de a magyarok között kevés volt a renegát. A hódoltsági parasztfiatalok nem a török oldalán, inkább a magyar végvárakban vállaltak szolgálatot, vagy hajdúnak álltak. A nemesség és polgárság inkább a Királyi Magyarországra vagy Erdélybe menekült, majd a gazdagabb mezővári parasztpolgárok is.

A 16. században jobbára a török bíróságok ítéleztek a hódoltsági magyarok ügyében, de a magyar jogrend is fennmaradt. Az egyházak is egyetértettek a törökellenességben, erre buzdították híveiket.

A török konszolidációs problémák fő okai:

- nem teljes egészében került az ország török uralom alá,
- Magyarország a nyugat-európai normák szerint **szerveződött**,
- Félezer esztendő államisága, intézményrendszere állóképesebb volt, mint a balkáni népeknél.

Jellemző volt még a kondominium – a kettős birtoklási rendszer is.

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG MEGSZILÁRDULÁSA

János Zsigmond halála (1571. március 14.) után ketten versengtek a hatalomért:

– **Bekes Gáspár** (Habsburg-barát) – Bécs a speyeri egyezmény végrehajtását várta tőle.

– **Báthory István** (Somlyóból származott, családja Hunyadi Mátyás idején emelkedett fel) – a törökök és az urak zöme támogatta.

Mivel az erdélyi főurak nagyobb része elítélte János Zsigmond kétarcú politikáját, és a speyeri egyezményt (nem akarták átadni Erdélyt a Habsburgoknak) Báthoryt (1571-86) választották meg fejedelemnek 1571-ben.

A másik párt azonban nem nyugodott ebbe bele, 1573-tól Bekes és hívei elkezdtek szervezkedni a hatalom átvételére.

1575. július 8. – Kerelőszentpál-nál vívták a döntő csatát→Báthory győzött⇒Bekes elmenekült Lengyelországba, pártját szétzúzták. Ez a győzelem is hozzájárult ahhoz, hogy 1576-tól Báthoryt lengyel királlyá is megválasztották→Lengyelországba költözött, de Erdélyről sem mondott le. Felvette a fejedelmi címet, a vajda – bátyja, Kristóf lett, később (betegsége miatt) – Kristóf fiát, Zsigmondot tették meg vajdává.

Báthory István 1586-ban halt meg→bátyja Kristóf már 1581-ben⇒így **Báthory Zsigmond** (1586-1597) lett 1586-tól a fejedelem.

Mivel ekkor még kiskorú⇒Kormányzótanács irányított: (1581-től)

- Zsigmond nagybátyja, Bocskai **István**,
- Csáky **Dénes**,
- Somori László.

Ez egy végrehajtó szerv, döntéshozóként az erdélyi kancellária tekinthető (Wilnóban vagy Varsóban).

1585 – a Hármas tanács (Kendi Sándor, Kovacsóczy Farkas, Sombori László) helyett egy kormányzót választottak – Ghiczy János személyében (1588-ig). Ghiczy utolsó éveiben megbomlott a politikai stabilitás. A **Báthory-árvák szétzúzása**, trónviszálya (Zsigmond↔**Boldizsár**) zajlott, illetve konfliktushelyzetet teremtett vallási különbözőségük is (Báthory – katolikus, az udvar – protestáns).

1593-1606 – 15 éves háború

1593 – Szent Szövetség létrehozása, majd Erdély csatlakozása(1594) a török elleni koalícióhoz (a rendek akarata ellenére léptek be, mert Báthory Zsigmond, és anyai nagybátyja Bocskai István az oszmánok kiűzésének hívei).

1595. május 20. – Havasföld, és június 3.-án – Moldva elfogadták Erdély fennhatóságát.

1595. október 29. – a Duna menti Gyurgyevónál fényes sikert arattak (Bocskai István és Mihály vajda vezette a hadat) a török hadak (Szinán pasa) fölött.

Báthory Zsigmond nagyon ellentmondásos és következetlen politikát folytatott, 1597-ben szerződést kötött I. Rudolfal Erdély átadásáról. **1598.** áprilisában már elhagyta Erdélyt, hogy átvegye a kárpótlásul kapott sziléziai birtokot, de csalatkozva a kapott birtokokban 1598. augusztus 1.-én ismét Kolozsváron termett, visszavette a hatalmat. Majd később ismét lemondott. Tehát Erdély helyzetét igencsak meggyengítette ingatagsága és bizonytalansága.

1599-ben Báthory **András** újraélesztette a török-barát politikát. Eközben Báthory Zsigmond Lengyelországba távozott; Bocskai tiszántúli birtokaira (sereget gyűjtött); Rudolf császár hadtestet szervezett Erdély visszaszerzésére.

Mihály vajda szembefordult a „törökös” Erdéllyel **szemben**, ebben Rudolf császár és a székelyek is támogatták. Havasalföld ura kb. 2000 főnyi sereggel bírt.

1599. október 28. – Schallenberg falu mellett Báthory András vereséget szenvedett Mihály vajdától, majd november 3-án menekülés közben megölték. Mihály Moldvából is elűzte a vajdát⇒Erdély és a két román vajdaság egy táborba került.

1601. áprilisában a kolozsvári országgyűlés visszahelyezte Báthory Zsigmondot a trónra. De már 1601. augusztus **3.-án** – Goroszlónál Báthory Zsigmond vereséget szenvedett Giorgio Basta császári generálistól, és Mihály vajdától, s kiszorult az országból (végleg **1602.** júliusában távozott Báthory Zsigmond Erdélyből); (Mihályt pedig Basta megölette).

1603. május – *Székely Mózes* (Báthory István, majd Zsigmond hadvezére) fejedelemmé választása. Az új fejedelem gyorsan nyomult előre, támadást indított, Radu Serban havasalföldi vajda elől kitért, de július 17-én Brassónál megsemmisítő vereséget szenvedett. Hívei a Portán várták ki a helyzetet, itt találtak menedéket.

Erdélyben **Habsburg-adminisztráció**, pontosabban Basta generális volt a helyzet **ura**: fékevesztett önkényuralom jellemezte:

- protestáns-üldözések,
- **Hadisarcok**,
- katonák garázdálkodása,
- a parasztság elnyomorítása (Basta-szekere).

A **17. századi** erdélyi országegyesítési kísérletek tehát katasztrófába torkollottak.

Megbomlott **bécsi**, és a Királyi Magyarországi rendek egyesítése↔pénzhiány miatt fiskális pereket indítottak (pl. Illésházy István ellen)⇒sok olyan támogatót veszített ezáltal Bécs (többek között Rákóczi

Zsigmondot, Homonnai Drugeth Bálintot, Széchy Györgyöt), akik korábban leghívebb támaszai voltak.

A BOCSKAI-FELKELÉS (1604-1606)

1604 őszén fegyveres harc tört ki Kelet-Magyarországon a Habsburgok ellen.

Kiváltó ok: Giacomo Belgiojoso és Cyprian Concini támadása Bocskai Bihari várai ellen.

1604. október 15. – Bocskai Álmosdnál törbe csalta, és megverte Belgiojoso alvezérét, mire Belgiojoso Váradra, majd a Szepességbe menekült. Az ellene kivezényelt Basta kétszer legyőzte Bocskait: november 12-én Osgyán, és november 25-28-án Edelénynél, mégis sorra nyíltak a városok Bocskai előtt, Basta egyre nyugatabra hátrált, s a visszavonuló Basta 1605. májusára már Alsó-Ausztria, Morvaország és Szilézia területére szorult.

1605. február 21. – az erdélyi rendek fejedelemmé választották Bocskait, aki viszont nem Gyulafehérváron, hanem Kassán rendezte be udvarát. Szövetséget kötött Moldvával és Havasalfölddel, a keleti határ biztosítására. Szeptember 14.-én pedig Rákóczi Zsigmondot kormányzói kinevezéssel Erdélybe küldte.

1605. április 20. – szerencsi gyűlés– a felvidéki rendek is fejedelemmé választották. Ilyen sikerek közepette, Bocskai koronáért folyamodott a Portához (a fejedelemnek csak zászló és bot járt). **Megfogalmazzák** az országgyűlésen a „Querella Hungariae, Magyarország panaszai” című művet, melyben Magyarország sérelmeiről és az újraegyesítésről volt szó. De mire Lala Mehmed jött a koronával, Bocskai meggondolta magát, nem akart ilyen erős török befolyást, mert a császáriak megosztottságát kihasználva a török 1605. október 3. – visszavette

Esztergom várát. II. Rudolf felhatalmazta Mátyás főherceget a béketárgyalások megindítására⇒

1605. november 11. – **rákosmezei** „csúcstalálkozó”. Bocskai csak ajándékként, nem felségjelvényként fogadta el a koronát.

1605. november 24. – **korponai** országgyűlés – Illésházy vezetésével Bécsbe induló békekövetséget választottak.

1606-ban került sor a békekötésre – két változata volt a bécsi békének:

1) február 3.

2) június 23.

1606. szeptember 23. – ratifikálták a békét a magyar rendek képviselői, és a rendi szövetségre lépők, a békeszerződést szavatóló osztály, stájer, cseh, morva, sziléziai és lausitzi rendek.

Pontjai:

- A Habsburgok elismerték Erdély **különállását**.
- a protestáns **vallásgyakorlat**.
- a nádori tisztség **betöltése**.
- magyarokkal töltik be a magyarországi **tisztségeket**.
- nem indítanak fiskális **pereket**.
- Bocskai, és utódai megkapták Ugocsa, Bereg és Szatmár megyét.

A bécsi béke mellett Bocskai közvetített a tizenötéves háború lezárását jelentő zsitvatoroki béke (1606) megkötésénél és rendezte a harcaiban hű támaszául szolgáló hajdúk sorsát is, azáltal, hogy kollektív nemességet adott nekik és letelepítette saját birtokain.

1606. december 29. – Bocskai meghalt, politikai végrendeletében viszont meghagyta, hogy mindaddig fenn kell tartani Erdély függetlenségét, míg a magyar trónon nem nemzeti király ül.

A KÉT „MAGYARORSZÁG” MEGERŐSÖDÉSE (1606-1650)

Az 1606. évi bécsi, illetve zsitvatoroki béke nem tűnt hosszú életűnek. A hajdúk sokallták a Habsburgoknak tett engedményeket, és utálták Illésházy Istvánt (a béke létrehozóját), de ez az ellenszenv kölcsönös volt. Nem tartották be Bocskai végrendeletét→a hajdúk betelepítésére kijelölt három vármegyét vissza akarták vonni a főúri biztosok segítségével. A földesurak e célból fegyvert ragadtak⇒**1607. október** – Nagy András hajdúgenerális vezetésével Debrecenben felkelés tört ki. A hajdúk a szabad királyválasztást követelték; szövetségre léptek Báthory Gáborral, s 1608. március 30-án bevonultak közösen Kolozsvárra, s lemondatták Bocskai egykori kormányzóját, Rákóczi Zsigmondot, aki még **1607. februárjában** a Homonnai nevére kiállított szultáni athnamét meghamisítva fejedelemmé választotta magát. Rudolf a hajdúk seregére számítva, a török ellen készülődött, de a hajdúk visszautasították. Öccse, Mátyás, **1608. januárjában** meghívta a hajdúk követeit a pozsonyi országgyűlésre, ahol becikkelyezte a bécsi békét; a magyarországi rendek Rudolf letételére és Mátyás megválasztása érdekében konföderációra léptek Alsó- és Felső-Ausztriával, áprilisban a morvák is csatlakoztak. Rudolf lemondott önként Mátyás javára a magyar trónról. 1611-ben a cseh trónt is átengedte, 1612-ig a császárit (haláláig) birtokolta.

II. Mátyás (1608-1619) – decentralizáció, rendi konföderációs rendszer kialakulásának kezdete.

1608 – ún. koronázás előtti törvények:

- nem indíthat a király háborút a rendek beleegyezése **nélkül**.
- megszűnt a főhercegi kormányzó „intézménye”– visszaállt a teljes jogkörrel rendelkező nádor (Illésházy **István**).
- A kamarák fölé kincstartót állítottak.

Erdély tekintetében a magyarországi rendek már nem egységesek.

A katolikusok→újraegyesítésre törekedtek, míg a protestánok→ellenezték a református fejedelem elleni támadást. Két politikai-vallási szövetség jött létre:

1608 – Katolikus Liga, 1609 – Protestáns Liga.

Báthory Gábor (1608-1613) ezáltal ürügyet lelt a beavatkozásra, de alkalmatlan a fejedelemségre; maga ellen fordított majdnem minden külső és belső tényezőt:

– Nagyszeben és Brassó elfoglalásával meg akarta szüntetni a szász autonómiát.

– 1611 – Havasalföldre ment, hogy a három román fejedelemre kiterjessze hatalmát, de ez ellene hangolta a Portát és Lengyelországot.

ERDÉLY ARANYKORA

- nincs szakadatlan béke, sok a merénylet és csata.
- 1613 – Báthory Gábor orgyilkosság áldozatául esett.
- **1660-** és 62-ben – II. Rákóczi György és Kemény János csatában vesztette életét.

Bocskai halála után ismét bonyolult az utódlás. Homonnai Drugeth Bálintot jelölte végrendeletében, de esélyes volt somlyói Báthory Gábor, és felmerült Báthory Zsigmond neve is. Míg Bocskait Kassáról átvitték Gyulafehérvárra eltemetni, 1607. február 9-én az erdélyi országgyűlés szabad fejedelemválasztással Rákóczi Zsigmond (1607-1608) mellett döntött.

➤ Rákóczi Zsigmond a rendek megnyerésével kívánta megszilárdítani hatalmát.

- Homonnai kiszállt a fejedelemi trónért vívott harcból.
- A Porta elismerte.

➤ A Habsburgok már 1607 nyarára Báthory Gábor mellett döntöttek, aki vállalta az ellenreformáció terjesztését. A fejedelemséghez végül a Nagy András vezette hajdúfelkelés segítette hozzá, mert míg Rákóczi Zsigmond elzárkózott a Bocskai által tett kiváltságok teljesítésétől, Báthory Gábor mindent megígért, és zsoldjába fogadta a hajdúkat.

1608. március 7. – az erdélyi országgyűlés Báthory Gábort (1608-1613) emelte a fejedelmi trónra. (Rákóczi Zsigmond visszalépett egy nagy pénzüsszeg fejében, de már ugyanebben az évben, december 5-én meghalt).

Báthory Gábor jó katona volt, de az államszervezéshez nem értett. Kezdetben a rendeknek tetsző politikát, békés kapcsolatot épített ki a két román fejedelemmel.

1608. augusztus 20. – Kassán kibékült II. Mátyással. Mátyás segítséget ígért a törököktől független katonai akcióihoz, cserébe Báthory lemondott a bécsi békében Bocskainak adott királysági területekről. Ősszel megjött az athnaméja is. Háromszor annyi hajdút telepített le, mint Bocskai ⇒Fejébe szállt a dicsőség, visszaélt hatalmával ⇒elégedetlenség ⇒összeesküvés készült ellene: Kendi István és Kornis Boldizsár székely pap vezetésével, de meghiúsult. Kendi Lengyelországba menekült, Kornist pedig 1610. július 4.-én Kolozsváron lefejezték. Helyettük két új főtanácsost nevezett ki Báthory: Imrefy Jánost és Bethlen Gábort.

– II. Mátyás ellen fordult, majd meggondolta magát.

– Bevette a szászok központját, Szebent.

– Serban Radul havasalföldi vajdára támadt, aki nem hagyta ezt annyiban, és egy brassói szászokból, románokból, kozákokból, és a Kendi István toborozta lengyel-magyar csapat 1611. júliusában betört Erdélybe, és vereséget mért Báthoryra. Báthory helyett sztambuli követét Ghiczy Andrást akarta a fejedelmi trónon látni, mert nekik ígérte Jenő és Lippa

várát. Báthorynak sikerült legyőznie, de a Habsburg-orientáció vesztét okozta.

1613. április 11. – Pozsonyban megszületett a megállapodás Báthory és a bécsi udvar között: a fejedelemsége elismeréséért beengedi a királyi csapatokat Erdélybe.

A tragédia elhárításában Bethlen Gábor (korábbi főtanácsosa) szembekerült a fejedelemmel, főszerepet vállalt. Török földre menekült, ahonnan török-tatár segédhadakkal visszatérve 1613 őszén Kolozsvárig hatolt, és az erdélyi országgyűléssel fejedelemmé választatta magát. Október 27-én a Váradra hátrált Báthoryt, a Ghiczzy által felbujtott hajdúk megölték. 10 évig temetetlenül volt.

BETHLEN GÁBOR (1613-1629)

A török fegyverek árnyékában megválasztott fejedelem, Bethlen Gábor kezdetben nem volt népszerű, mégis **trónrajutásával** Erdély legnyugodtabb és legfényesebb harmincöt éve kezdődött el.

1614 nyarán Linzben a Habsburg országok és tartományok képviselői az erdélyi veszedelemről tárgyaltak: Bethlen Gábor alatt Erdély „törökké lett”⇒II. Mátyás a kereszténységet fenyegető veszély elhárítása érdekében háborút javasolt. A Haditanács javaslatára mégis a tárgyalásos megoldást fogadták el 1615-ben.

1615 – nagyszombati egyezség – Bethlen elismerte Erdélynek a magyar korona alá tartozását, és megfogadta, hogy nem tesz semmit II. Mátyás és országai ellen. **De!** Mátyás nem vette komolyan az ígéretet. 1616-ban támogatta a katolikus fejedelem-jelölt Homonnai György Bethlen elleni katonai akcióját. 1616. június 11. – csata Konyárdnál, ahol Rhédey Ferenc, Bethlen kapitánya győzött. Megkötötték 1617. július **31.**-én – a második nagyszombati egyezményt: Bécs megbélyegezte a békepontokat.

A török követelte Lippát és Jenőt→mivel Moldvában a lengyel-török háború miatt jelentős török had tartózkodott. Bethlen részben eleget tett⇒1616 – átengedte Lippát (Ezzel nőtt Bethlen hitele a török előtt, de a Királyi Magyarországon elítélték ezért, és az új esztergomi érsek Pázmány Péter attól félt, hogy még Váradot is átengedi).

Bethlen rátermett politikus, felismerte, hogy Erdély mindhárom nemzetével jóban kell lenni⇒visszaadta a szászoknak Szebent (1614. februárjában). De a rendek érdekeinek szem előtt tartása mellett a maga hatalma megerősítésére is figyelt: pl. növelte a regalisták, és fejedelmi tisztségviselők számát.

A 30 ÉVES HÁBORÚ – BETHLEN ELSŐ HADJÁRATA

1619 – II. Ferdinánd császárrá választása; 1617-től cseh király, 1618-tól magyar király. Fő célja: a rekatolizáció.

A protestáns cseh nemesek összeesküvést szerveztek, 1618. május 23. – **kidobtak az ablakon** két cseh tanácsost, akik a rekatolizációt próbálták végrehajtani⇒kitört a cseh rendi felkelés.

1619 – a magyar országgyűlés hangadó urai felajánlották Ferdinándnak, hogy közvetítenek a cseh viszályban⇒a magyar küldöttség felkereste a Bécs alatt táborozó cseh csapatok főparancsnokát, Matthias Thurn grófot, de ő elutasította a közvetítést. A gróf titokban tárgyalt a magyar protestáns főurakkal – Thurzó Szaniszló vezetésével – akik készek voltak csatlakozni a Habsburg-ellenes felkeléshez. A magyarországi nemesek teremtettek kapcsolatot a cseh felkelők és Bethlen Gábor között, aki már rég ellenszenvet táplált a Habsburg királlyal szemben. Már 1614-ben hadjáratot tervezett, de nem jött össze. Most adottak a körülmények:

- a Porta engedélyezte
- a cseh együttműködés

– a közvélemény „megdolgozása”.

Alvinczy Péter röpiratot írt „Querela Hungariae” (Magyarország panaszai) címmel, melyben a rendi, és vallási jogok eltiprását hangsúlyozta, és ezek helyreállításában jelölte meg a hadjárat célját.

Bethlen további célja: Erdély, a Királyi Magyarország és Ausztria egy részének újraegyesítése török, cseh és német birodalmi segítséggel. A létrejövő államegyüttes **választó királyként** betagozódtak volna a Német-Római Birodalomba (a cseh királyság azért hiányzott Bethlen terveiből, mert bár az elején a csehek a koronájukkal kecsegtették Bethlent, később Pfalzi Frigyeszt hívták meg királyuknak).

1619. augusztusa – Bethlen megindította hadjáratát, már szeptemberben jelentős sikereket arattak: Rákóczi György felső-magyarországi nagybirtokos hajdúi bevették Kassát. Októberben Bethlen lett Érsekújvár és Pozsony. Novemberben az egyesült cseh-morva-erdélyi sereg megkezdte Bécs ostromát. **De!** Bethlennek hamarosan vissza kellett fordulnia Bécs alól, mert Homonnai György trónkövetelő Lengyelország felől Felső-Magyarországra támadt. Bethlen legyőzte Homonnait, de a tél miatt már **nincs** idő Bécs újabb ostromára.

1620. január 15. – új cseh-magyar szövetség megkötése, de mivel a csehek nem fizették ki a megígért pénzt (amiből a csapatai zsoldját tervezte Bethlen kifizetni), és az Ausztria egyes részeire vonatkozó területi igényeire sem kapott választ, Bethlen elkezdett II. Ferdinánddal is tárgyalni.

1620. január 15. – 9 hónapos fegyverszünetet kötöttek. A fejedelmet ekkor már a Királyi Magyarország megszerzett részeinek megtartása foglalkoztatta. A magyarországi rendek megtartása érdekében vállalta, hogy 1620. augusztus **25.-én** Besztercebányán királlyá választották. A koronázást elodázta (pedig nála volt a Szent Korona). Ennek oka, hogy a **törökök** az erdélyi szövetségben zajló hadjáratot kihasználva **növelte** a Hódoltságot,

elfoglalta Vácot. A **Cseh-Habsburg** konfliktus nemzetközivé szélesedett→ez nem kedvezett Bethlen Gábornak, mivel túl sok támogatója lett Ferdinándnak (pl. Miksa bajor fejedelem, Spanyolország, a Katolikus Liga, sőt a Protestáns Liga is elpártolt a csehektől).

1620. november 8. – fehérhegyi csata – a csehek óriási veresége. Bethlen hadai késve érkeztek⇒a cseh felkelés elbukott.

Bethlennek voltak további hadi sikerei – felszabadította az ostrom alatt álló Érsekújvárt – 1621 nyarán – de a nemzetközi helyzetet és a kiegyezést sürgető rendek nyomására 1622. január **7.** – megkötötték a Nikolsburgi békét:

- Bethlen lemondott a magyar királyi **címről,**
- Bethlen idején Erdélynek adták a 7 Felső-magyarországi vármegyét: Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod, **Abaúj.**
- Bethlen személyes kárpótlásként Oppeln és Ratibor sziléziai hercegségeket kapta meg.

A béke után nagy csalódás várt Bethlen Gáborra:

- a soproni országgyűlés elvitatta királysági földadományainak érvényességét, **az urak visszatértek Ferdinánd hűségére.**
- A 7 megye csak részben hódolt be: továbbra is a királyi országgyűlésre jártak, vagyis közjogilag a királysághoz tartozott, Bethlen csak az adóikra tarthatott igényt.

A 30 éves háborúban Bethlen még kétszer vezetett hadjáratot: 1623 őszén Pfalzi Frigyessel megindította a második hadjáratát – a morvaországi Hodoninig jutott, ahol bekerítette, és három hétig éhezette Montenegró seregét.

1626 őszén Pfalzi Frigyes, Mansfeld generális vezette csapataival kereste az egyesülést, és az egyesülést akadályozó Wallenstein hadaival.

1626. szeptember 30-án Drégelypalánknál kerültek szembe, de az összecsapást egyik sem vállalta.

A harmadik hadjárat – új körülmények között bontakozott ki:

– a Habsburg-ellenes szövetség dán, angol, holland résztvevői oldalán jelent meg az erdélyi fejedelem, akikkel 1626. november 30-ai Westminster-i szerződésben formálisan is szerződést kötött.

A Habsburg-ellenes szövetséget Bethlen házasságával is megpecsételte – feleségül vette a brandenburgi fejedelem testvérét, Katalint (azelőtt kérte II. Ferdinánd lányának kezét, de 1622 nyarán elutasították). A házassággal a svéd király sógora lett, mivel Gusztáv Adolf felesége is Brandenburg-lány volt→nemsokára a svédek lettek a Habsburgok legnagyobb ellenfelei. Bethlen diplomáciában is jó taktikusnak bizonyult.

A második és harmadik hadjárat után megújították a nikolsburgi béke feltételeit:

1624 – a bécsi **békében**,

1626 – a pozsonyi békében.

1629. november 15-én halt meg, végrendeletében feleségét jelölte ki utódjául, és kormányzóul mellé öccsét, Bethlen Istvánt. Pár órával halála után Katalin, Kemény Jánost (Bethlen személyi titkára volt) elküldte Ferdinándhoz Bethlen halálhírével, és a felhívással, hogy a király csatolja vissza a 7 vármegyét. Erdélyben nem tiltakozott senki⇒1629. november 30. – 1630. március 30-a között ez meg is történt. Rákóczi György, Bethlen egykori hadvezére, sárospataki mágnás nemhogy nem tiltakozott, de egy nagyobb pénzüsszeg fejében visszakapta uradalmaira a királyi adományt⇒a király alattvalója lett. A Porta is tudomásul vette a visszacsatolást, csupán a Felső-magyarországi hajdúk körében váltott ki felháborodást.

I. RÁKÓCZI GYÖRGY (1630. DECEMBER 1. – 1648)

Rákóczi György fejedelemmé választása után kialakult a hajdúk mozgalma, a fejedelem lemondott a 7 vármegyéről, és békét kötött II. Ferdinánddal. Cserébe a király biztosította, hogy a fejedelem és a királysági földesúr tulajdona **Bántatlanságot** élvez. Ez a kettősség jellemezte politikáját mindvégig.

A 30 éves háborúban a Habsburg-ellenes koalíció kibővülése, a svéd és francia hadak harcba szállása felbátorította I. Rákóczi Györgyöt, hogy a Királyi Magyarországon folytasson hadjáratot a császári csapatok ellen.

Célja: a 7 vármegye visszaszerzése, és a vallásszabadság helyreállítása.

1643. november 16. – aláírta a svédekkel a szövetséglevelet (az okmányok tartalmazták, hogy a békeszerződésbe befoglalják Erdély ügyét is). Később, 1645. **április 22.** – egy francia-erdélyi szerződést is aláírtak.

1644 tavaszán megindult az erdélyi támadás. A 30 ezer fős erdélyi sereg elfoglalta egész Felső-Magyarországot. Alsó-Magyarországon megtorpant az offenzíva.

Április 9. – Galgócánál Eszterházy Miklós nádor győzelmet aratott I. Rákóczi György csapatai fölött⇒császári ellentámadás→Rákóczi visszahúzódott a Tiszáig, nem vállalta a csatát Haus von Götz császári generálissal. Wesselényi Ferenc, a nádor híve augusztus 5-én átvette Murányi várát Illésházy Gábor erdélyi főúrtól. Ezt azért tette, hogy megelőzze a vár török kézre kerülését.

1645. július 18. – Brünn alatt a fejedelem hada egyesült a svéd Torstensson fővezér hadaival. Megkezdődtek a béketárgyalások←Rákóczi elérte célját, visszahívta csapatait.

1645. december – Linzi béke – III. Ferdinánd beleegyezett, hogy a vallásszabadságot kiterjesszék a parasztságra **is.** + átadta I. Rákóczi Györgynek (életére szólóan) a 7 vármegyét, és megengedte, hogy fiai

örököljék Szabolcsot és Szatmárt. 1648 – westfáliai béke – a 30 éves háború lezárása.

Mivel I. Rákóczi György egész életén át szívén viselte a vallásszabadság ügyét, az utókor a „Bibliás őrálló fejedelem” melléknévvel illette. Fia és utóda II. Rákóczi György már nem követte apja példáját, s rátermettsége sem mondható túl pozitívnak. Önös ambícióit követve (a lengyel trón elérése) belesodorta Erdélyt egy képtelen hadjáratba 1667-ben, mely később a lengyelek bosszúhadjáratát és egy török támadást is vont maga után.

A WESSELÉNYI-ÖSSZEESKÜVÉS

A *Wesselényi-összeesküvés* vagy *Wesselényi-szervezkedés* a 17. század közepén szerveződött főnemesi konspiráció volt I. Lipót király ellen, amelyben a Magyar Királyság legtekintélyesebb, addig udvarhű, németbarát és zömmel katolikus családjainak neves tagjai vettek részt, akik kiábrándultak a Habsburg-kormányzat központosító törekvéseiből és gyengekezű törökellenes politikájából.

Előzmények

Az arisztokraták elégedetlenkedésének közvetlen indítóoka az 1664. augusztus 10-én kötött *vasvári béke* volt, amely az előzőleg (1664. augusztus 1.) aratott szentgotthárdi győzelem nyomán feléledt reményeket derékba törve az Oszmán Birodalom birtokában hagyta minden addigi hódítását, beleértve Érsekújvár előző évben elfoglalt vidékét. A felháborodott főurak eltökélték, hogy az ország politikai függetlenségét és vallásszabadságát csorbító, és a törökkel lepaktáló kormányzat ellen összefognak – akár magával a törökkel is.

A kezdetek

A főrendi ellenállás központi alakja Zrínyi Miklós horvát bán lett volna, és még az ő irányításával kezdődtek meg a puhatolózó tárgyalások XIV. Lajos Franciaországával. Zrínyi azonban 1664. november 18-án elhunyt, így a mind kiforrottabbá váló szervezkedés vezetése az annak nevet adó Wesselényi Ferenc nádorra szállt, akit mindvégig támogatott a költő-hadvezér öccse, a báni széket bátyja után elfoglaló Zrínyi Péter.

Az első konkrét tervezetet 1665-ben nyújtotta át egy soproni ügyvéd, Vitnyédy István, Zrínyi Miklós hajdani bizalmasa de Gremonville lovagnak, a bécsi francia nagykövetnek. Eszerint a spanyol Németalföldön fenyegető konfliktus árnyékában a magyar elit biztosította volna a közép-európai francia befolyást. Ekkoriban még meglehetősen kalandos gondolatok is felmerültek: merényletet terveztek a franciaellenes lengyel Lubomirski marsall ellen, a következő évben pedig Vitnyédy felvetette az uralkodó elfogását és megszarolását.

Az első kudarc ezeket az ötleteket 1666-1667-ben már reális talajon álló tervezetek követték, amelyek anyagi támogatás fejében seregállítást ígértek a Napkirálynak, aki azonban tartózkodott a konkrét állásfoglalástól. Közben Magyarországon egyre bővült a konspirátorok köre. A nádor murányi udvarában rendszeresen megfordultak I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem követői – többek között Teleki Miklós –, Zrínyiekhez pedig csatlakozott Nádasdy Ferenc országbíró, Frangepán Ferenc Kristóf és Rákóczi Ferenc. Ez utóbbi 1666 márciusában vette feleségül Zrínyi Ilonát, Zrínyi Péter legidősebb leányát, így rokoni kötelékekkel is a szervezkedők mellett kötelezte el magát.

Értekezleteket tartottak a stubnyai fürdőben, utóbb Sárospatakon és Munkácson. A főnemesek köreiben és külföldön az összeesküvők költségén Habsburg-ellenes, felkelésre buzdító röpiratok jelentek meg. 1668-ra érett meg a konkrét felkelési terv, azonban ebben az évben a franciák kiegyeztek Lipóttal Németalföld ügyében, így XIV. Lajos végleg kihátrált a magyar főnemesi ellenállók mögül. A lengyelországi terveket sem sikerült valóra váltani.

1667. március 23-án Wesselényi is elhunyt. A helyére pályázó Nádasdy hírt adott a Haditanácsban egy bizonyos felső-magyarországi szervezkedésről. Még ebben az évben hír érkezett Nicasius Panajottitól, a nagyvezír főtolmácsától, miszerint az erdélyiek hasonló ügyben puhatolóztak Isztambulban. Ezután az összeesküvést gyakorlatilag maguk a konspirátorok göngyöltették fel. 1668-ban az egyik köznemesi vezető, Bory Mihály vallott be mindent Wesselényi özvegye, Széchy Mária megbízásából Johann Rottal titkos tanácsosnak. Ez utóbbi felkereste Zrínyi Pétert is, akinek kegyelmet ígért beismerés esetén. A Nádasdyval szemben ellenséges bán 1669. június 21-án mindent bevallott Rottalnak és Montecuccolinak. Erre Nádasdy is kénytelen volt lépni: Lipót lába elé borulva ő is vallomást tett, és minden iratot kiszolgáltatót az udvarnak. Ezzel Bécs mindent megtudott, amit csak tudni lehetett a szervezkedésről.

Bécs ezután már az érintettek minden lépését szemmel tartotta, és felkészült minden eshetőségre. A konspirátorok ugyanis Lipót kegyességén felbuzdulva 1670-ben folytatták addigi tevékenységüket. A kormányzatot sem Zrínyi a Porta által végül elutasított török szövetségi terve, sem a horvátországi felkelés nem érte váratlanul. Ez utóbbit a szervezkedést felújító arisztokraták összekötötték volna egy felső-magyarországi

lázadással, azonban Zrínyi március 20-án írt hadba hívó levele csak április 9-én jutott sógora, Rákóczi kezébe. Ő már hiába hívott össze Sárospatakon gyűlést, fogatta el Rüdiger Stahremberg tokaji német várkapitányt és robbantott ki felkelést: a horvátországi zendülést a hatalmas túlerőben levő császáriak hamarosan elfojtották. Április 13-án Zrínyi és Frangepán elhagyta Csáktornyt, és a király ismételt kegyében bízva Bécsbe utaztak.

Lobkowitz kancellár először vendégként fogadta a két főnemest, és Zrínyivel levelet íratott Rákóczinak, hogy fejezze be a lázadást. A felvidéki nemesek csak április 27-én értesültek Frangepánék sorsáról, és május 1-jén elhatározták a harc beszüntetését. Rákóczi Munkács várába húzódott vissza. Bécs ura lett a helyzetnek, noha megfelelő haderőt alig egy hónap múlva tudott csak kiállítani a kedélyek lecsillapítására.

Miután a harc elcsendesedett, a látszatjóindulattól is megszabadult a kormányzat. Az összeesküvőket őrizetbe vették, elzárták egymástól és a külvilágtól.

A megtorláshoz Lipót emberei mind az Oszmán Birodalom, mind Franciaország, mind az Erdélyi Fejedelemség garanciáit megszerezték. Mivel Rákóczi elérhetetlen volt, róla édesanyja, Báthory Zsófia külön megegyezhetett az udvarral – hatalmas pénzösszeg fejében, a katolicizmus támogatásával szerzett érdemeire való tekintettel felmentették fiát (1670. június 20.).

Június 26-án már meg is kezdődött a fő résztvevők kihallgatása. Zrínyihez és Frangepánhoz hamarosan a löcsei nyomozati anyag alapján szeptember 3-án letartóztatott Nádasdy is csatlakozott a fővádlottak padján. Sorsuk már az augusztus 25–29. között tartott tanácskozáson eldőlt,

amelyen Montecuccoli, Lobkowitz, Johann Adolf Schwarzenberg és a jogász Paul Hocher fő- és jószágvesztést szabott ki rájuk. Mivel féltő volt, hogy az ügyükben illetékes magyar országgyűlés a védelmükre kel, arra hivatkozva, hogy Ausztriában fogták el őket és Alsó-Ausztriában is voltak birtokaik, a három főrend felett végül osztrák különbíróság ítélt.

Az áprilisi perek folyamán Zrínyi végig tagadott, hasonlóan Frangepánhoz. Nádasdy volt az egyetlen, aki képes volt logikusan érvelve védekezni, azonban ez sem menthette meg őt: április 30-án Bécsújhelyen kivégezték őket, vagyonukat pedig konfiskálták.

Magyarországon Johann von Sporck tábornok vezetésével megkezdődött a lefoglalt birtokainak megszállása és a többi résztvevő felkutatása, majd Johann Rottallal az élén állandó bizottságot állítottak fel Lőcsén a lázadás résztvevőinek kinyomozására, amely 1670 augusztusában kezdte meg a munkát. Miután erős besúgóhálózatot épített ki Magyarországon, novemberben már be is fejezte a nyomozást. A bizottság egyetlen baklövése csak az volt, hogy az ifjú Thököly Imre kicsúszott a markából – igaz, az Árva várát és Árvaváralját haláláig védelmező Thököly István vagyonát sikerült megtalálnia, és Rákócziból ismét sikerült kétszázezer forintot kiperéselnie.

1671. január 3-án Pozsonyban is felállt egy másik *iudicium delegatum* Rottal elnökletével. Ennek igyekeztek megőrizni alkotmányosságát, ezért magyar közjogi méltóságok is helyet foglaltak benne. Zrínyiékkel egy napon végezték ki ítéletére Bónis Ferencet, a felkelés egyik résztvevőjét Pozsonyban.

Összesen mintegy 300 birtokos vagyonát kobozták el a folytatódó perek során, és a nádor 1673-as halálát követően Magyarországot kormányzósággá tették Ampringen János Gáspár vezetésével.

THÖKÖLY IMRE ÉS A KURUC MOZGALOM

Gróf **Thököly Imre** (Késmárk, 1657. szeptember 25. – Ízmit, 1705. szeptember 13.) kuruc hadvezér, 1682–1685 között Felső-Magyarország, majd 1690-ben Erdély fejedelme.

Ifjúkora óta ellenséges érzelmeket táplált a Habsburg-házzal szemben, elsősorban a protestáns vallásgyakorlás és a rendi szabadságok megsértése miatt. Fiatalon, 23 évesen választották a kuruc hadak főgenerálisává. Törekedett a mozgalom Erdélytől való politikai függetlenítésére, ami 1682-ben sikerült török támogatással. Ugyanakkor egészen hatalma 1685-ös elvesztéséig nem szakított véglegesen Béccsel, számos alkalommal kezdeményezett béketárgyalásokat, felajánlotta a császárnak biztosítandó fegyveres támogatást a török kiűzésére, ám feltételeit az udvar rendre elutasította. Ezt követően tevékenysége fokozatosan kiszorult a Kárpát-medence területéről. 1690-ben a zernyesti csatában aratott győzelmével átmenetileg sikerült megszereznie az erdélyi fejedelmi címet, de végül a császári csapatok elől meghátrálni kényszerült. A karlócai békét követően élete végéig az Oszmán Birodalom területén élt száműzetésben. A kis-ázsiai Ízmitben hunyt el 1705-ben.

Thököly Imre 1657. szeptember 25-én született Késmárkon. Ötödik gyermekként jött a világra, de két bátyja korai halála miatt egyedüli fiúgyermek volt. Kétéves korától félárva volt, ekkor vesztette el ugyanis huszonkét éves édesanyját.

Apja, Thököly István 1664-től részt vett a Wesselényi Ferenc nádor nevével fémjelzett főúri szervezkedésben: jelentős anyagi támogatást biztosított, illetve közvetítő szerepet játszott a magyarországi és az erdélyi elégedetlenek között. Az 1670 decemberében I. Rákóczi Ferenc által kirobbantott felső-magyarországi Habsburg-ellenes felkelés során a császári erők Árva várában körülzárták és követelték, hogy bocsássa be az erősségbe az uralkodó csapatait. Thököly István nemsokára természetes halállal elhunyt, a várat pedig néhány nappal később őrsége feladta. Fiát azonban már idejekorán a Liptó vármegyei Likava várába küldte, akit onnan a család bizalmasai Lengyelországon keresztül az erdélyi Huszt várába menekítettek. Ezzel Thököly Imre 13 évesen teljes árvaságra jutott. Thököly tanulmányait az eperjesi evangélikus gimnáziumban és a nagyenyedi református kollégiumban végezte.

Thököly, a kuruc hadvezér

Thököly az Apafi Mihály erdélyi fejedelem engedélyével Erdélyben magánszemélyként toborzott hadával csatlakozott a Wesselényi Pál vezette magyarországi bujdosókhoz. (A következő két év hadjáratait az 1677. május 27-én Varsóban XIV. Lajos, Apafi és a magyarországi bujdosók megbízottai által kötött szerződés értelmében 2–4000 fős francia pénzen verbuvált lengyel segédhad segítette.)

1678. március 7-én a bujdosók somkúti gyűlésén Teleki Mihály fővezér mellé tizenkét tagú tanácsot választottak, amelybe Thököly is bekerült, és ezzel lényegében a kuruc had második emberévé lépett elő. Ez érthető módon kiváltotta Wesselényi Pál ellenszenvét, aki 1674 óta a kuruc hadak generálisaként már jelentős katonai múltat mondhatott magáénak.

A Teleki vezette erdélyi és a Thököly vezette kuruc hadak május 11.-én a Közép-Szolnok vármegyei Daróc és Tasnád között egyesültek. Néhány vár elfoglalása után augusztus 13-án a császári sereg közeledése miatt Teleki felhagyott Eperjes ostromával, és visszaindult Erdélybe. Thököly azonban ezzel párhuzamosan önálló hadjáratot folytatott, melynek eredményeképpen a nyár és az ősz folyamán kezére került négy kővár, valamint Körmöc kivételével az összes bányaváros, és eljutott egészen a Garamig. November 1-jén Barsszentkeresztnél elszenvedett vereségét követően a bányavárosokat ki kellett ugyan ürítenie, azonban összességében így is győztesnek érezhette magát – olyannyira, hogy saját hadvezéri hírnevét is ezzel a hadjáratral sikerült megalapoznia, és az elért sikerek átmenetileg Wesselényit is elcsendesítették (Hivatalosan persze nem, hiszen formálisan 1680-ig ő marad a fővezér.)

Thököly önálló hadjáratát azonban a Porta ekkor még olyan káros pártütésnek tekintette, amely a kuruc mozgalom felbomlását okozhatja. Váradra küldött követét egyszerűen lekaszabták, és 200 kuruc katona családját túszként elhurcolták hűségének biztosítására.

Thököly már 1678 őszétől kezdve törekedett rá, hogy a magyarországi bujdosó mozgalmat politikailag is függetleníteni tudja Erdélytől. Szeptemberben a bujdosók négy képviselője Gács várába érkezett, ahol Forgách Ádám országbíró igyekezett közvetíteni I. Lipót császár és a magyarok között. Ezután egyikük, Szalay Pál — aki tagja volt a somkúti gyűlésen megválasztott tizenkét fős tanácsnak is — követként három napot töltött Bécsben. Kiküldésének célja feltehetően Bereg és Ung vármegyék téli szállásként való megszerzése volt — eredményességét illetően a különböző értesülések homlokegyenest eltérnek egymástól, de a

bujdosók szerint „*maga az király olyakra ment kéretlen, hogy nem sokkal kellett volna menni többre*”. Az erdélyiek természetesen nem nézték jó szemmel, hogy a magyarországi bujdosók a fejedelemség kihagyásával közvetlenül a császárral kezdenek tárgyalásokat; Apafi egyenesen a követküldésért általa (nem alaptalanul) felelősnek tekintett Thököly magyarországi és erdélyi birtokainak elkobzásával fenyegetőzött. Szalay azonban időközben másodszer is Bécsbe érkezett, ekkor már egy 25 pontos részletes béketervezettel, s lényegében az egész decembert ott töltötte az udvar költségén — végül két hónapos fegyverszünetet kötött Lipóttal, aki ezt márciusban hat héttel meghosszabbította (Szalay ismételt követségében bízva, akit azonban eddigre Apafi már elfogatott).

A Bécs felé történő tapogatózások híre a franciákhoz is eljutott, akik rosszállásukat fejezték ki, mivel az eseményeket a varsói szerződés megsértéseként értelmezték. Thököly Béthune márkinak Absolon Dániel követ útján küldött válaszában elutasította ezt az érvelést.

A kurucok élén (1679–1681)

1679. június végén Apafi Thökölyt nevezte ki a beteg Teleki helyetteseként a kurucok élére. Ezzel egyidőben a bujdosók egy része július 28-án Wesselényit választotta meg vezérének, s ezzel létrejött a két vezér között a nyílt szakítás. November 3-án Thököly nagy győzelmet aratott a császáriak felett az Abaúj vármegyei Újfalunál — ezt szokás szikszói csata^[8] néven is emlegetni. Ennek a sikernek minden bizonnyal jelentős szerepe volt abban, hogy 1680. január 8-án a bujdosók szoboszlói gyűlésén a vitélő rend 133 képviselője — köztük Wesselényi Pál — egyhangúlag Thökölyt választotta fővezérré, és felesküdték rá. Thököly csillaga

rohamosan emelkedett. Mindazonáltal Thököly még nem látta elérkezettnek az időt az Erdéllyel való teljes szakításra, és biztosította Apafit, hogy a jövőben is mindenről tájékoztatja majd.

Az 1680-as hadjárat során a kurucok már a Vág völgyében portyáztak, sőt betörték Morvaország területére is. Augusztus 15-én elfoglalták Késmárkot, Lócse ostromával azonban felhagytak. A november 15-én megkötött fegyverszünet Bereg, Ugocsa és Szatmár vármegyékben jelölte ki a kuruc seregek téli szállását.

1681. április 28-án I. Lipót által összehívott országgyűlés kezdődött Sopronban. Alig egy héttel később a kurucok levélben fordultak a tanácskozókhöz, amelyben figyelmeztettek: elvárják, hogy olyan határozatok szülessenek, amelyek a bujdosók számára is elfogadhatóak. Júniusban a frissen megválasztott Esterházy Pál nádortól meghívás érkezett a kurucok részére az országgyűlésen való részvételre. Ők azonban arra hivatkozva, hogy az összegyűlt képviselők nem első helyen tárgyalják a protestánsok ügyét, elutasították a részvételt.

Május 30-án Ibrahim budai pasa értesítette Thökölyt, hogy a nagyvezér hajlandó fegyveresen támogatni mozgalmát — ennek hatására a kuruc vezér felmondta a Béccsel kötött novemberi fegyverszünetet. Apafi augusztus végén kiindult Erdélyből az áprilisi szultáni fermán értelmében.^[12] Szeptemberben a váradi pasa és Thököly seregeivel egyesülve Szabolcs vármegye területén portyáztak, majd Apafi és a törökök hazatértek. Thököly és I. Lipót megbízottai végül november 13-án fegyverszünetet kötöttek Szoboszlón: az ezévi téli szállás területe Ung, Bereg, Ugocsa és Szabolcs vármegyékre terjedt ki. December folyamán

Thököly béketárgyalásokat kezdeményezett az udvarral a következő feltételekkel: a kurucok kapják meg az I. Rákóczi György idején Erdélyhez csatolt hét vármegyét, az uralkodó garantálja a rendi jogok és a vallásszabadság, valamint a felkelésben részt vett kurucok javainak visszaadását, illetve hagyja jóvá Thökölynek Zrínyi Ilonával kötendő házasságát. A megállapodás szerint Bécs hat héten belül elküldi válaszát, erre azonban csak négy és fél hónap múlva került sor, és az eredmény csalódást okozott Thökölyéknek: Lipót engedélyezte a házasság megkötését (erre 1682. június 15-én került sor), de az összes többi követelést figyelmen kívül hagyva teljes meghódolást várt.

A Felső-Magyarországi Fejedelemség megteremtése (1682)

A béketárgyalásokat követő időben, a császári válaszra várva, 1682 januárjában kuruc követek érkeztek Isztambulba. Céljuk az volt, hogy kieszközöljék a magyarországi fejedelemséget Thököly számára, aki cserébe felajánlotta, hogy két éven belül meghódoltatja az egész királyságot. Ezzel egyidőben Albrecht Caprara gróf rendkívüli császári követ a vasvári béke meghosszabbítását igyekezett kijárni Isztambulban, ám a szultán eleve teljesíthetetlen feltételeket szabott — feltehetően eddigre már eldöntött tény volt a Habsburgok elleni közeljövőbeni nagyszabású hadjárat indítása. Thököly felajánlotta a közvetítést Bécs és Isztambul között, amit Lipót el is fogadott.

Május elején Thökölyt Budán fejedelemnek kijáró fogadtatásban részesítette Ibrahim pasa — jöllehet tárgyalásuk tartalma ismeretlen, valószínűleg szóba kerültek a felső-magyarországi vármegyék, sőt kortárs értesülések szerint Thökölynek felajánlották az erdélyi fejedelemséget vagy

a magyarországi királyságot, esetleg mindkettőt. Ezt követően a kuruc vezér még egyszer megkísérelte a Béccsel való tárgyalásokat, de azok nem jártak sikerrel. Végül június 24-én Thököly felmondta a novemberi fegyverszünetet.

Július végén Ibrahim pasa Budáról 30 ezres, augusztus elején Apafi Erdélyből 8 ezres sereggel indult ki. A törökök útközben elfoglalták és lerombolták Ónodot. A seregek egyesülése után augusztus 14-én elfoglalták Kassát (ekkor Thököly a maga fennhatósága alá rendelte a Szepesi Kamarát). Ezt követően bevették Eperjest, Lőcsét, Füleket és Szendrőt. Szeptember 16-án Ibrahim pasa a felső-magyarországi és az erdélyi rendek — és Apafi (!)— jelenlétében kihirdette Thökölynek Magyarország királyává és Késmárk örökös grófjává való kinevezését, és átadta az ehhez kapcsolódó jelvényeket. Ugyanakkor Thököly a későbbiekben mindvégig csak fejedelemnek nevezte magát. Apafi ezt követően hazatért Erdélybe.

Ezután a sereg a bányavárosok ellen vonult, ahol igen nagy pusztításokat végeztek. A helyzet normalizálódását jelzi, hogy a hónap végén a kurucok már a Vágnál csatáztak a nádori seregekkel, Thököly októberben pedig már pénzt veretett, miközben Ibrahim pasa Esztergom és Érsekújvár felé nyomult. November 19-én az újdonsült fejedelem megbízottai Bécsben megkötötték a fegyverszünetet, amely megerősítette a kurucokat a Garamig terjedő területek birtoklásában, de néhány kisebb erősségben császári őrség maradt. A bányavárosokat Bécs visszakapta, de évi 50 ezres jövedelmükből Lipót köteles volt átadni 3 ezer forintot. Thököly ismételen elvállalta a Bécs és Isztambul közötti közvetítést.

A kahlenbergi török vereség és Thököly hatalmának hanyatlása (1683–1684)

1683. január 11.-én Kassán Thököly által összehívott országgyűlés kezdődött, amelyen a nádori tiltás ellenére figyelemre méltóan sokan jelentek meg (20 vármegye, 9 szabad királyi város, 3 püspök, 2 káptalan, 1 konvent, 19 főúr, valamint Lipót és Ibrahim pasa megfigyelői). Megerősítették a novemberi fegyverszünetet és portai követ küldéséről döntöttek a Thököly által vállalt közvetítés teljesítése érdekében. Ugyanakkor ellentét támadt a fejedelem és a résztvevők között az athname miatt (követelték a bemutatását, amit Thököly megtagadott) — végül csak 50 ezer forint adót szavaztak meg. Az országgyűlés lezárultát követően Thököly ismét békeajánlatot tett Lipótnak: a kurucok által megszállt 13 megyét, magának pedig birodalmi hercegi címet és a „*Magyarország részeinek ura*” titulus elismerését kérte, cserébe háború esetén Lipótot királyként támogatta volna, családja férfiágának kihalásával pedig a terület visszaszállt volna a Habsburgokra — ajánlatát ezúttal is elutasították.

Április 1-jén Drinápolyból megindult a török hadjárat Bécs ellen. Június 21-én Thököly felmondta a Béccsel kötött fegyverszünetet, majd felkereste a hadjáratot vezető nagyvezír eszéki táborát, ahol megállapodtak, hogy a fejedelem hűségére térők birtokait a török nem dúlja fel. Ennek hatására a főurak túlnyomó többsége átállt, élelemmel és fegyveresen is támogatták a törököket. Ezt követően Thököly a Duna bal partján vonult északnyugat felé, miközben megbízottai a dunántúli megyéket eskették a hűségére. Júliusban Nagyszombat és Pozsony megnyitotta előtte kapuit, de 29-én **Lotaringiai** Károly, a császári sereg fővezére utóbbiból kiűzte a kurucokat. Augusztus 26-án a morvaországi Angernnél a kurucok nagy

vereséget szenvedtek a Bécs felé vonuló lengyel hadaktól. Másnap Thököly megtagadta a nagyvezír Bécs alá rendelő parancsát. Ezt a döntést feltehetően több szempont is indokolta: Sobieski János lengyel királlyal való jó kapcsolata mérséklőleg hathatott rá, nem akarta védtelenül hagyni Felső-Magyarországot, illetve számolt azzal, hogy török győzelem esetén Buda 1526-os, tíz napig tartó kifosztásához hasonlóan a törökök Bécsből is hamar kivonulhatnak. Szeptember 4-én, tehát még Kara Musztafa katasztrofális kahlenbergi vereségét megelőzően sokadik alkalommal békeajánlatot tett Bécsnek: felajánlotta, hogy Pozsonyért és a bányavárosokért cserébe 25 ezres seregével a török ellen fordul. **Lotaringiai** Károly támogatta az ajánlatot, de az Udvari Haditanács (amelynek vezetője rivalizált a fővezírel) elutasította. A Bécset ostromló sereg veresége után Thököly kelet felé vonult vissza, miközben ismét megtagadta a nagyvezír csatlakozásra felszólító parancsát — az október 9-i párkányi csatában sem vett részt, ami tovább rontotta viszonyát a törökökkel. Sobieski hazavonulása közben elfoglalta Lipót részére Észak-Magyarország jelentős területeit. A fejedelem Sobieski útján továbbra is különbékét akart kötni Lipóttal, azonban a király elzárkózott ettől — Thököly meghódolását követelte, és hogy vonuljon vissza a magánéletbe.

1684 januárjában életbe lépett I. Lipót amnesztiarendelelete — ettől kezdve állandóak voltak az átállások a kurucoktól a császáriak oldalára. Thököly erre adandó válaszként adta ki a keresztény világnak és a magyaroknak címzett kiáltványát. Ez felhívta a figyelmet a hatalom sorozatos jogsértéseire, és hangsúlyozta, hogy a kurucok mozgalmának legfőbb célja a törvényesség visszaállítása, a vallásszabadság garantálása. Hivatkozott az ország régi törvényeire, a közelmúltbeli uralkodók által elfogadott koronázási hitlevelekre. Az írásban Thököly kurucai török

orientációjának előfutáraiként megjelentek Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György, azonban az erdélyi fejedelmek háttérbe szorultak Wesselényi Ferenc és Lippay György alakja mögött. A néhai nádor és az esztergomi érsek, az ország két első közjogi méltóságának törökpártisága mindennél csattanósabb érv volt a felkelők legitimációja mellett.

Ebben az évben Schultz altábornagy vezetésével indult támadás Thököly ellen, aki azonban hamarosan ellentámadásba ment át. Sikerült elfoglalnia többek között Késmárkot és Ungot, de szeptembertől az erőviszonyok a császári sereg oldalára billentek el. Eperjes alatt elszenvedett veresége után Thököly Regéc várába húzódott vissza, de a várost magát a császáriaknak 21 napig tartó ostrommal sem sikerült elfoglalniuk.

A fejedelemség bukása — Thököly elfogatása, majd török csapatvezérsége (1685–1689)

1685 februárjában az erdélyi fogarasi országgyűlés hűtlenségi pert indított Thököly ellen, melynek eredményeképpen birtokait elkobozták. Májusban a császári erők három hétig ostromolták Ungvárt, végül azonban eredménytelenül távoztak az erősség alól. Szeptember 11-én Eperjest kéthónapi ostrom után elfoglalták.

1685. október 15-én a nagyvezír utasítására a váradi pasa a hozzá segítségért érkező Thökölyt elfogatta és a kedvezőbb békefeltételek reményében felkínálta Bécsnek, ám Lipót ekkor már nem tartott igényt a személyére. A fejedelmet ekkor előbb Jenő várába, majd Belgrádba szállították vasra verve. Thököly fogságának hírére Kassa kétheti ostrom után megnyitotta kapuit a császáriak előtt, akik sorra foglalták el a felső-

magyarországi várakat. Egyedül Munkács védekezett 1688 januárjáig Zrínyi Ilona irányításával. Ugyanakkor Thököly megmaradt mintegy 17–18 ezer katonája csatlakozott Lipót seregéhez. 1686. január 2-án szabadon engedték Belgrádban, majd ünnepélyes keretek között bevonult Váradra, a három hónappal korábbi megaláztatás helyszínére. Mindez azonban a helyzeten lényegében már nem változtatott: korábbi hatalmát végérvényesen elveszítette — nem sikerült török segédhadakat szereznie Munkács felmentésére, sőt amikor visszavonult Hunyad vármegyei birtokára sereget toborozni, Teleki Mihály utasítására onnan is kiüldözték.

1687 februárjában Thököly a nagyvezír parancsára Váradra ment, hogy az ottani pasától kapjon segítséget Munkács felmentésére. A pasa azonban nem volt képes segítséget nyújtani, ezért Thököly kénytelen volt dolga végezetlenül visszatérni Gyulára. Júliusban a péterváradai híd őrzésével bízták meg, ezt a feladatot látta el az augusztus 12-én lezajlott nagyharsányi csata idején is. Szeptemberben a török táborban kitört katonalázadaskor el kellett menekülnie. Októberben visszatért Várad környékére, de Munkácsig nem sikerült eljutnia.

1688. január 24-én a zempléni alispán Bécsben átadta I. Lipótnak Thököly Imre fejedelmi jelvényeit. Február során Donathus Heissler generális Telegdnél, majd Várad környékén szétverte Thököly kisszámú hadát, aki Belgrádba menekült. Miután Belgrádot a császáriak szeptember 6-án elfoglalták, Thököly részt vett egy kisebb jelentőségű törökellenes bolgár felkelés leverésében. 1689 nyarán Thököly 8000 fős kuruc-román-török sereggel elfoglalta Orsovát, majd Újpalánkot. Sikerei miatt a császári sereg élén Badeni Lajos vonult ellene, aki visszaszorította Moldvába.

Az erdélyi fejedelemség (1690)

1690. április 15-én elhunyt I. Apafi Mihály. Kiskorú fiával szemben június 8-án II. Szulejmán szultán Thököly Imrét nevezte ki Erdély fejedelmévé. Vele szemben Teleki Mihály erdélyi és Heissler generális császári hadai védték Erdélyt: lezárták a hágókat, majd Zernyestnél letáboroztak. Thököly 15 ezres kuruc-román-török-tatár, zömében lovas hadával átkelt a járhatatlannak tekintett havasokon, majd augusztus 21-én hátbatámadta, és a zernyesti csatában legyőzte az erdélyi-császári hadakat. Teleki a csatában meghalt, Heissler fogságba esett (őt Thököly 1692 januárjában kicserélte az 1688 januárja óta házi őrizetben tartott Zrínyi Ilonára). Szeptember 22-én a keresztényszigeti országgyűlés fejedelemmé választotta Thököly Imrét, kimondta birtokai visszaadását, és honfűsította kurucait. Ezt követően Badeni Lajos tizenhat lovasezredével Belgrád alól Erdélybe vonult, ahonnan október végére kiszorította Thökölyt Havasalföldre, és elzárta előle a Felső-Magyarország felé vezető utat is. (Ugyanakkor ezzel sorsára hagyta Belgrádot, amelyet a török nagyvezír október 8-án elfoglalt.)

Emigráció (1691–1705)

1691 februárjában a havasalföldi vajda kiüzte országából Thököly kurucait, akik ekkor Vidin környékére húzódtak vissza. A török nyári hadjáratában részt vett, Temes vármegye területén nyomult előre, majd augusztus 19-én ott volt a szalánkeméni csatában is, amely **Köprülü** Musztafa vereségével és halálával végződött. Októberben még betört Gyula környékére, de kisebb portyák után kénytelen volt kivonulni az országból.

1696-ig az Al-Dunánál vett részt kisebb hadicselekményekben egy-egy török seregtest parancsnokaként.

1697 júniusában II. Musztafa szultán hadjáratot indított Magyarország visszafoglalására. Thökölyt ennek kapcsán azzal bízták meg, hogy Habsburg-ellenes felkelést robbantson ki a Tisza-vidéken. Július 1-jén azonban csak Hegyalján tört ki felkelés, amelyhez ráadásul csak a jobbágyok csatlakoztak, míg a nemesség a császári oldalra állt. Mire a 80 ezres szultáni sereg augusztus 19-én Pancsovánál megkezdte a Dunán való átkelést, a hegyaljai felkelést már vérbe fojtották. Szeptember 11-én Thököly is jelen volt a zentai súlyos török vereségnél, amelyben mintegy 30 ezer török fulladt a Tiszába, és elesett Elmasz Mehmed nagyvezír is.

1699-ben a karlócai béke értelmében Thökölyt és kurucait az Oszmán Birodalom határtól távol eső, belső területén telepítették le. Az 1704-es Thököly-párti erdélyi betöréstől eltekintve személye a későbbiekben már nem jutott érdemleges szerephez a magyarországi és erdélyi ügyekben.

1705. szeptember 13-án halt meg a kis-ázsiai İzmitben, és ott is temették el.

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC (1703-1711)

A **Rákóczi-szabadságharc** (1703–1711) a török uralom alól felszabadult Magyarország első jelentős szabadságharca volt a Habsburg abszolutizmus ellen. A II. Rákóczi Ferenc vezette küzdelem a rendi kiváltságok védelméért, a gazdasági és társadalmi fejlődésért folyt és végül az egyenlőtlen erőviszonyok, a kedvezőtlenülélő európai politikai helyzet és az ország belső társadalmi ellentmondásai miatt bukott el. A bukás

ellenére a szabadságharc megakadályozta Magyarország beépítését a Habsburg birodalomba, és az ország rendi alkotmánya, ha látszólagosan is, de fennmaradt.

A szabadságharc előzményei

I. Lipót császár uralkodása idején Magyarország török uralom alóli felszabadítása az 1699-es karlócai békével befejeződött. Az új állami berendezkedésben azonban a magyaroknak alig jutott szerep. Ezt belátva a magyar rendek már 1687-ben lemondtak a szabad királyválasztás jogáról és elfogadták a Habsburg-ház trónöröklését is. 1701-ben az önállósodni vágyó II. Apafi Mihályt elfogták és lemondatták erdélyi fejedelmi címéről. Erdélyt magát már 1690-ben, a Diploma Leopoldinummal önálló tartománnyá tették, kivonva ezzel Magyarország ellenőrzése alól.

A parasztságot elsősorban a háború szenvedései és a rendkívüli terhek fordították a Habsburg uralom ellen: 1697-ben Tokajban parasztfelkelés robbant ki, amit a császári és nemesi csapatok levertek. Azonban az udvar és a nemesség között is romlóban volt a kapcsolat, ugyanis a törököktől visszaszerzett területeken csak azoknak voltak hajlandóak birtokokat visszajuttatni, akik igazolni tudták jogosultságukat valamilyen dokumentummal, illetve képesek voltak megfizetni a birtok értékének 10%-át (fegyverváltás) az átvételért cserébe. Amennyiben ez nem sikerült, az udvar hitelezői és szállítói kapták meg a birtokokat. Az ügyeket intéző Újszerzeményi Bizottság (*Neoacquistica Commissio*) rendkívül népszerűtlenné vált a magyar nemesek körében. A végvári katonaságot menesztették, helyettük létrehozták a szerb Határőrvidéket az Oszmán Birodalom elleni védvonalként, és Magyarország dél felől való sakkban tartására.

A nemzetközi helyzet is kedvező volt: közeledett II. Károly spanyol király halála és vele a Habsburgok spanyol ágának kihalása, amely előreláthatóan francia–osztrák konfliktushoz vezetett. A franciák megpróbálták a hátszágukban lekötni az osztrák Habsburgokat, és felvették a kapcsolatot Rákóczival. Ő eleinte bizonytalan volt, de 1700 őszén Feriol örgróf az ura, XIV. Lajos nevében váratlanul felszólította, hogy álljon a magyarok élére és egyben biztosította a franciák jelentős pénz- és fegyvertámogatásáról. Rákóczi és Bercsényi Miklós gróf elérkezettnek látta az időt a felkelés kirobbantására.

1700. november 1-jén, éppen azon a napon, melyen II. Károly meghalt, Rákóczi levelet írt XIV. Lajosnak és külügyminiszterének: *„...Franciaország jóléte és érdeke, úgymond, azonos Magyarország jólétével és érdekeivel; a rendek elégedetlenek a bécsi udvar törvénytelen eljárásával; most inkább, mint bármikor, célt lehet érni, ha Franciaország és magyaroktól meg nem vonja segélyét...”*

A leveleket Longueval belga származású császári hadnagyra bízta, akit közel három éve ismert, s aki Felső-Magyarországról éppen hazafelé indult, Belgiumból pedig könnyűszerrel átutazhatott Párizsba. Ám Longueval, aki ismerte Rákóczi titkait, ezeket ismertette Béccsel. A kormány, többet akarván tudni, megengedte, hogy folytassa útját. Párizsban a kém átvette a külügyminiszter levelét, melyben Rákóczi számára pénz és katonai segítség küldését helyezte kilátásba. Újabb levélváltás következett 1701. február 11-én, amelyről a bécsi kormányzat is tudomást szerzett.

Longueval Linzben elfogatta magát. Április 18-án Rákóczi levelet kapott nagynénjétől Bécsből: Longuevalt elfogták, és magyar urak leveleit

találták nála. A lengyel határon fekvő nagysárosi kastélyból Rákóczi könnyen elmenekülhetett volna, de mégis beteg felesége oldalán várta be a császári katonákat, akik Solari tábornok vezetésével még aznap éjjel letartóztatták, és előbb Eperjesre, majd felsőbb parancsra Bécsújhelyre (Wiener-Neustadt) vitték. Itt ugyanabba a börtönbe zárták, ahonnan anyai nagyapját, Zrínyi Pétert 30 évvel azelőtt vérpadra hurcolták.

Hathetes fogság után hallgatták ki először. A kormány semmibe véve Rákóczi tiltakozását, osztrák urakból alkotta meg a rendkívüli törvényszéket – ugyanúgy, ahogy annak idején Zrínyiét és Frangepánét is. Ekkor a jezsuiták – valószínűleg francia közbenjárásra – felbérelték Gottfried Lehmann dragonyos kapitányt, aki zászlótartó öccsével együtt megszöktette a dragonyos közlegényi egyenruhával álcázott főurat. Rákóczi egy a császárhoz intézett levelet hagyott hátra, amiben kijelentette, hogy most is kész Magyarország törvényei szerint bíróság elé állni.

Börtönéből egyenesen Lengyelországba, a brezáni kastélyba menekült, ahol az időben elmenekülő Bercsényi várt rá. Rákóczi elvileg még itt is veszélyben volt a fejére kitűzött 10 000 forintnyi vérdíj miatt.

A harc kezdete

A spanyol örökösödési háború miatt Magyarországról a császári csapatok a Rajna mellé és Észak-Itáliába távoztak. A magyar korona területén nem maradt több, mint 30 000 katona. Rákóczi munkácsi uradalmában népmozgalom kezdődött, mely a támogatását kérte. A főnemes eleget tett kívánságuknak: 1703. május 6-án kiadta a „nemes és nemtelen” országlakosokat hadba hívó *brezáni kiáltványt*, azonban a parasztlázadás még így is kivívta a nemesség ellenállását. A felkelés május 21-én indult, a

felkelők a hónap végére elfoglalták a tiszaháti síkságot és várták Rákóczi érkezését. Rákóczi azonban nem jött, mert a francia segélypénzt és az ezen felfogadható zsoldosokat várta. Ezzel a szabadságharc a kezdeti lendület előnyét és mintegy két hónapot veszített. A szatmáriak Dolhánál Károlyi Sándor főispán vezérlete alatt június 7-én szét is verték a paraszti hadakat. Rákóczi attól tartott, hogy a további késlekedés megakadályozza terveit, ezért 1703. június 15-én az ország határánál egy Kliniec nevű faluban, Lawoczne mellett fogadta az Esze Tamás vezetése alatt megjelent paraszti csapatokat. Ez 200, puskával felfegyverzett gyalogost és 50 lovast jelentett. Rákóczi Vereckén keresztül érkezett Magyarországra és teljes serege körülbelül 3000 főből állt.

Július elején csatlakozott a sereghez a császári szolgálatból szökött Ocskay László és Borbély Balázs kisszámú, de jól felszerelt lovassal, majd megérkezett Bercsényi is mintegy 600 főnyi lengyel zsoldos csapattal. Rákóczi hadászati elképzelése az volt, hogy a kuruc sereg a Felső-Tisza vidék gyors felszabadítása után Észak-Magyarországon keresztül Bécs alá vonul és itt egyesül a nyugatról előnyomuló francia-bajor sereggel. A fő gondot eleinte az jelentette, hogy a nemesség nem akart csatlakozni Rákóczihoz, egy részük a kurucok elleni fegyveres harcot is felvállalta. A Tisztántúl meghódítására induló kuruc sereget Tiszabecsnél nemesi csapatok várták. Az átkelőnél július 14-én kirobbant csata kuruc győzelemmel végződött és mivel ez volt a szabadságharc első győztes ütközete, jelentős erkölcsi hatása is volt. Hiába intézte azonban a fejedelem Vásárosnaményból kiáltványait a szabolcsi nemességhez, ők tartózkodó álláspontra helyezkedtek. Rákóczinak az lett a feladata, hogy a felkelést megszabadítsa népi jellegétől. Ez csakhamar sikerült is, gyulaji pátensében megtiltotta a nemesek elleni támadásokat. A július 29-én bevett kállói vár

birtokában Rákóczi a hajdúk csatlakozását is ki tudta kényszeríteni. A sikereket látva megkezdődött a megyei birtokos nemesség felsorakozása Rákóczi mögé. Közben a parasztok is özőnlöttek zászlói alá, így a hadsereg létszámának növekedése súlyos társadalmi gondokat is előidézett. Az augusztus 28-án közzétett vetési pátens mentesítette a kuruc seregben harcoló jobbágyokat és azok családtagjait minden közteher és földesúri szolgáltatás alól, azonban a nemesek elégedetlensége nyomán szeptember 27-én módosított pátens már csak a harcoló jobbágyokra vonatkozott, a családtagokra nem. Így a vetési pátensek lehetővé tették a jobbágyok és nemesek közös harcát, azonban nem elégtették ki egyik felet sem. A probléma megoldatlanságának negatív hatása végigkísérte az egész szabadságharcot, de Rákóczi politikája eredményesnek bizonyult, mert a nemesi vezetés alá helyezett kuruc hadsereg jelentős sikereket ért el.

1703. szeptember 26-án már azt írhatta XIV. Lajosnak, hogy az ország egészen a Dunáig hatalmában van. 1705-re kezére került a Dunántúl nagy része is, úgyhogy a császáriak a Dráván túlra, a Határőrvidék és Dél-Erdély területére, illetve a nagyobb várakba szorultak vissza.

Az összecsapások

Rákóczi ekkor tette közzé *Recrudescunt vulnera inclytæ gentis Hungaræ (Fölszakadnak a nemes magyar nemzet sebei)* kezdetű kiáltványát, hogy igazolja ország-világ előtt a támadását. A császári udvar kénytelen volt tárgyalásba kezdeni vele, mint hadviselő féllel. Szerencsétlenségére 1704. augusztus 13-án a höchstädti csatában a Habsburg-csapatok legyőzték az osztrák–brit–holland–portugál–savoyai koalíció által kimerített franciák és bajorok egyesített seregeit. Bajorország

a szövetségesek kezébe került, így a trónra kiszemelt bajor fejedelem ahelyett, hogy Csehországon keresztül Rákóczi segítségére vonult volna, menekülni kényszerült. Rákóczi nehéz helyzetbe került. Adót nem vehetett ki, hiszen az ellenkezett a katonáinak tett ígéretével; nem várhatta el, hogy a nép szolgáljon is, fizessen is. A helyzet megoldására nagy mennyiségű rézpénzt veretett, bár ez Magyarországon IV. Béla kora óta ismeretlen volt. A pénzt, melyet az ezüstpengővel szemben kongónak, másként – „Pro libertate” felirata után – libertásnak neveztek, nehezen lehetett forgalomban tartani. A francia hadi segély rendszertelenül és egyre csökkenő mennyiségben jött, pénz hiányában Rákóczi pedig csak viszonylag kis méretű sereget tudott fenntartani. A köznemesi csapatok tízszer annyian voltak, mint a szabadságharcosok.

A küzdelem mindezek ellenére váltakozó szerencsével folyt. 1704. június 13-án Forgách Simon Koroncónál csatát veszített Heisterrel szemben. 1704 telén elfoglalta Érsekújvárat, de a hadisiker értékét lerontotta a hamarosan bekövetkezett nagyszombati vereség, ahol Rákóczi személyesen vezette a sereget Heister ellenében. Ezzel elveszett a fejedelem legszervezettebb gyalogsága. Ez a fegyvernem a tüzérséggel együtt viszonylag alacsony szinten képviselte magát a túlnyomórészt könnyűlovasságból álló magyar seregben, amely gyors portyákra, bravúros hadviselésre kiválóan alkalmas volt, ám sem várostromra, sem nyílt összecsapásokra nem lehetett hatékonyan felhasználni.

Éppen ezért a fejedelem és emberei kerülték a rendezett, nagy csatákat, és megkezdték a modern, jól felszerelt reguláris ezredek szervezését, ez azonban anyagiak híján kevés eredménnyel járt. Rákóczi elsősorban tekintélyes főurakból és birtokos nemesekből hozta létre a

tábornoki és brigadérosi kart. Közülük számosan kiváló csapattisztnek bizonyultak, de kellő hadvezéri tehetséggel csak kevesen rendelkeztek.

Rákóczit 1704. július 6-án az erdélyi rendek fejedelemmé választották, a császári főparancsnok, Rabutin pedig délre menekült, a forrongástól mindvégig elhatárolódó szász területekre.

1705. május 5-én meghalt Lipót, s utóda I. József lett. 1705. július 3-án. A fejedelem beszédet intézett Gyömrőn katonáihoz, melynek hatása a szabadságharc további katonai sikereiben mutatkozott meg. Az év végén a katonai erőegyensúlyt jól jellemzi, hogy miközben Rákóczi a zsibói csatával elvesztette Erdélyt, addig Vak Bottyán hadai meghódították a Dunántúlt. A szabadságharc ekkor érkezett tetőpontjára: 1705–1706-ban a kuruc hadsereg létszáma megközelítette a 70 000 főt.

Nemzetiségek és külhoni zsoldosok

A hazai nemzetiségek közül Rákóczi roppant kiterjedésű munkácsi és szentmiklósi uradalmának ruszin jobbágypai elsőként csatlakoztak a szabadságharchoz. Java részük a fejedelem udvari palotászerejében szolgált. A felvidéki városok német polgársága a szlovákok és románok többségével együtt szintén csatlakozott Rákóczihoz. A szepességi cipszerek Czelder Orbán, a felvidéki szlovákok pedig zömmel Révay Imre, Révay Gáspár, Thuróczy Gáspár és Szádeczky Gáspár gyalogezredeiben szolgáltak. Szlovák anyanyelvű volt a kassai bombagyártó üzem vezetője, Bácsmegey Ádám tüzér alezredes is. Az erdélyi románság legismertebb vezetője, Pintye Gligor mindjárt a felkelés kezdetén elesett Nagybányánál, de számos más román csapatparancsnokot említhetünk név szerint is, mint például Csurulya Jánost (Ion Ciurulea), Szudricsán (eredeti nevén Sunkár)

Istvánt és Hátszegi (Hatzogan) Markulyt, aki Nagyváradról szökött a kurucok közé. E három nemzetiség, illetve népcsoport csatlakozása természetesen azzal is összefüggött, hogy az általuk lakott részek képezték a szabadságharc bázisterületét. Emellé a szlovénok is csatlakoztak a szabadságharchoz, noha területük (a somogyi részek kivételével) szinte végig császári kézben volt, de Szentgotthárd és Muraszombat vidékén folytatott hadműveletek során sokan csatlakoztak a vendek közül a kurucokhoz. Utóbbi városnál 1704-ben Károlyi Sándort győzelmének kivívásánál a helyi lakosság is segédkezett, amely eddig is és később is sokat szenvedett az osztrák és a szerb csapatok átvonulásai okozta károktól.

Ezzel szemben a belső önállóságot élvező horvátok, az uralkodó által kiváltságolt szerbek (rácok) és az erdélyi szászok – bár megnyerésükre több kísérlet történt – mindvégig szemben álltak a kurucokkal. A kibékíthetetlennek látszó ellentétek háttérében az állt, hogy Rákóczi a horvátok és szerbek részére nem ígérhetett többet, mint amivel már eleve rendelkeztek, politikai megnyerésük így eleve sem kecsegtetett sok sikerrel. A török idők végvidéki harcaira emlékeztető (és végső soron ott is gyökerező) szerb–magyar (pontosabban a császári szolgálatban álló rác és a kuruc katonaság közötti) ellentétek pedig sorozatos összecsapásokhoz vezettek. A véres harcok **végig kísérték** a szabadságharc nyolc esztendejét, mérhetetlen szenvedést okozva ezzel az Alföld polgári lakosságának, a magyar és a szerb parasztságnak egyaránt. A kölcsönös bosszúhadjáratok közül említést érdemel a Pécs elleni kuruc és rác támadás (1704. február 1., illetve március 26.), a kurucok két bácskai hadjárata (1704, 1707) és a rácok kegyetlen öldöklése Kecskeméten (1707. április 3.). Kivételek persze a délszláv nemzetiségek között is akadtak: Vojnovich József Rákóczi horvát diplomatája, Rác Draguly pedig a kuruc hadsereg szerb ezredese lett. Az

erdélyi szászok közül pedig Arelt János beszercei bírót említhetjük, akit az erdélyi fejedelmi tanács szász tagjává választottak, s mindvégig kitartott Rákóczi oldalán.

A honi nemzetiségek mellett idegen zsoldosok (lengyelek, havasalföldi és moldvai románok, kisebb számban törökök, litvániai lípek és krími tatárok) is harcoltak a kuruc hadseregben. A poltavai csata után egy rövid időre svéd zsoldosok is csatlakoztak Rákóczihoz. A császári seregből átállt német tisztek egy része utóbb árulóvá lett, a Scharudi-zászlóalj például a nagyszombati csatában fordult a kurucok ellen, mások azonban halálukkal pecsételték meg Rákóczi iránti hűségüket, így Johann Eckstein ezredest például Veszprém elfoglalása (1709) után végeztette ki Heister tábornagy. A XIV. Lajos által küldött francia katonai tanácsadók szerepe jóval fontosabb volt egyébként nem túl magas létszámuknál. Ők elsősorban a reguláris egységeknél, a tüzérségnél és a műszaki csapatoknál tettek igen jó szolgálatot Rákóczi ügyének. Név szerint említhetjük itt Fierville le Hérissy lovagot, Louis Lemaire és François Damoiseau hadmérnök brigadérosokat és a Magyarországon nősült Rivière tüzér ezredest.

Tárgyalások

Rákóczi 1705. szeptember 20-án Szécsényben országgyűlést hívott össze, ahol a rendek konföderációra léptek, Rákóczit pedig Magyarország vezérlő fejedelmévé választották. A fejedelem mellé 25 tagú Szenátust, Sennyey István személyében pedig főkancellárt választottak. Elrendelték, hogy aki már egyszer fegyvert fogott a szabadságharcban, az a háború végéig köteles katonai szolgálatot teljesíteni, ami komoly feszültséget okozott az önkéntes hadsereg köreiben. Rendezték a különböző felekezetek

egymás közötti vitáit, döntést hozva a templomok hovatartozásáról, és megbízták Rákóczit és a Szenátust, hogy béketárgyalásokat folytasson.

Rákóczi 1705. november 11-én Zsibó mellett vereséget szenvedett, ezért ki kellett vonulnia Erdélyből (az udvarhű rendek az 1705/1706 fordulóján megtartott segesvári országgyűlésen ki is mondták trónfosztását). 1706 nyarán sikerült egy évre visszaszerezni a fejedelemséget, ám 1707-ben Erdély nagy része végleg elveszett. Ezalatt (1705. október 27-én) Nagyszombatban megindultak a béketárgyalások a szövetséges rendek és a császáriak közt. A protestáns Anglia és Hollandia követői támogatták a kiegyezés ügyét. A béke azonban két ok miatt sem jöhetett létre.

- Az egyik, hogy Bercsényi a szövetséges rendek bizottságának elnökeként ragaszkodott az Aranybulla 1687-ben eltörölt ellenállási jogának visszaállításához. Ebbe az udvar, ha csak törvényesíteni nem akarta a forradalmakat, nem mehetett bele.

- A másik vitás kérdés Erdély helyzete volt. Az osztrákok szemében ez volt a kulcs magyarországi uralmukhoz, amelyet a Diploma Leopoldinum és az Alvinciana resolutio biztosított számukra. Rákóczi viszont nem volt hajlandó lemondani az erdélyi fejedelem címéről.

Az ónodi országgyűlés

A kialakult helyzet megoldására Rákóczi országgyűlést hirdetett 1707. május 1-jére, az Ónod határában lévő mezőre. Az országgyűlésnek három lényeges programpontja volt: a gazdasági nehézségek leküzdése, a hadsereg és államszervezet megerősítése és – egyelőre titokban tartott programként – a Habsburg-ház trónfosztása. A május 31-én megnyitott, Rákóczi jelenlétében tartott országgyűlésen június 6-án véres inzultusba

fajuló vita kezdődött. A Turóc vármegyei követek – a megyei nemesség soraiból szerveződő békepárt szószólói – a rézpénzzel kapcsolatos vita során önző érdekek követésével gyanúsították meg a fejedelmet. Rákóczi elkeseredésében kilátásba helyezte lemondását. („Készebb vagyok megvonni magamat az ország egyik szegletében, mint hogy a várt köszönet helyett zsarnoknak mondjanak.”) Károlyi és Bercsényi felháborodásukban lekaszabták a turóci követeket és a fejedelmi hadak féltve Rákóczi életét, az országgyűlésre irányították ágyúikat. A véres közbizalom után az országgyűlés nagyjelentőségű határozatokat hozott. Megszavazták a közteherviselést – a fogalmat Rákóczi használta először anyanyelvünkön – amelyre a korabeli Európában is kevés példa volt. Az 1542-ben kivetett vagyonadótól eltekintve Magyarországon is ez volt az egyetlen alkalom, amikor a rendi országgyűlés törvényt hozott a nemesek adókötelezettségéről. Az országgyűlés törvénybe iktatta a kuruc hadsereg egységes katonai szabályzatát (Regulamentum Universale) is. Rákóczi 1707. május 13-án személyesen terjesztette a gyűlés elé a Habsburgok trónfosztásáról szóló törvényjavaslatot. A trónfosztásnak elsősorban külpolitikai okai voltak, XIV. Lajos ugyanis mindaddig azzal az ürüggyel tért ki a Rákóczival kötendő szövetségi szerződés elől, hogy nem szövetkezhet egy szuverén uralkodó lázadó alattvalójával. A trónfosztás elhárította a magyar–francia szövetség elől a legfőbb elvi akadályt, a Habsburg-házzal való béke esélyeit viszont már nem rontotta, mert már 1706-ban nyilvánvalóvá vált, hogy a Habsburg-házzal nem lehet elfogadható feltételekkel békét kötni. Bercsényi támogató beszéde a híres „*Eb ura a fakó! mai naptól fogva József nem királyunk!*” felkiáltással végződött. Ezzel megszűnt a kiegyezés lehetősége, de a franciákkal remélt szövetség sem jött létre. XIV. Lajos a függetlenség kikiáltása ellenére is vonakodott formális szövetségre lépni a fejedellemmel, és békekötésre

biztatta a csalódott Rákóczit. Az egyre romló hadi helyzeten az sem segíthetett, hogy a gyűlés bevezette a közteherviselést, és a parasztok lelkesedését sem fokozta, hogy hivatalosan is hajdúszabadságot ígértek a katonáskodóknak.

Az ónodi országgyűlés a trónfosztással **egyidőben** kimondta az interregnumot („országunkat király nélkül lenni jelentjük”) és megbízta Rákóczit a királyjelöléssel. Rákóczi olyan királyt akart, aki elegendő segítséget tud magával hozni a magyar trón védelmében, első jelöltje Miksa Emánuel bajor választófejedelem volt. Miksa ismert volt Magyarországon, így megválasztása könnyen keresztülvihető lett volna, de az országát nemrégiben elvesztő választó kitért a meghívás elől. A másik komolyan szóba kerülő jelölt Frigyes Vilmos porosz trónörökös volt, Poroszország azonban tagja volt a Bourbon-ellenes Hágai szövetségnek, így Frigyes nem fogadhatta el nyíltan a magyar koronát. Rákóczi egy sziléziai hadjárattal kívánta kieroszakolni a poroszok támogatását, de terve a kuruc tábornokok ellenállása miatt meghiúsult.

Fordulópont: a trencsényi csata és következményei

1708. augusztus 3-án Sigbert Heister és Pálffy János tábornokok Trencsén mellett megütköztek a kuruc sereggel. Rákóczi lova egy árok átugrása közben megbotlott és kitérte a nyakát. A fejedelem elájult; mivel halottnak hitték, a sereg demoralizálódott, a menetelésből érkező császári csapatok pedig könnyűszerrel szétverték a fejedelmi hadakat. Főként a gyalogság (így például a legjobban képzett és felszerelt alakulatok közé tartozó *palotás ezred*) szenvedett súlyos veszteségeket.

A kurucok vezetői megkezdték átpártolásukat a császáriakhoz, köztük a leghíresebb példa Ocskay Lászlóé és Bezerédj Imréné, akiket a kuruc csapatok később elfogtak és kivégeztek. Rákóczi 1707 óta folyamatosan visszaszorult, Bottyán János halála pedig 1709. szeptember végén újabb tehetséges hadvezérértől fosztotta meg. 1710. január 22-én Romhány és Érsekvadkert közt 2000 főnyi idegen zsoldossal döntetlen csatát vívott a császáriakkal. Mindenek tetejében egyre terjedt a pestis, főleg a rosszul élelmezett és ruházott kuruc táborban. Az ország kimerült, a fejedelem és emberei folyamatosan hátrálásra kényszerültek.

A vég

Mivel a franciákra többé nem támaszkodhatott, a fejedelem Nagy Péter orosz cárral próbált szövetséget kötni, melynek különösen Bercsényi volt szószólója. Itt sem járt sikerrel – a cár csak tehermentesíteni akarta magát délről a svédek ellen vívott északi háborúban –, így újabb béketárgyalásokra kényszerült. A császár Pálffy János tábornokra bízta ezek levezetését, Rákóczi pedig Károlyi Sándorra ruházta hadainak főparancsnokságát azzal a paranccsal, hogy minél tovább tartson ki.

A fejedelem csapatai már 1707-ben kiszorultak Erdélyből, 1710 végére Magyarországon pedig csupán Kassa, Ungvár, Munkács, Huszt, Kővár és Szatmárnémeti környéke volt uralma alatt. Az ország határain állt, nem volt többé hová visszavonulnia. Ezért 1711. február 21-én a Törökországban lévő Rodostóba ment el örökre.

A békekötés

Rákóczi távozásakor Károlyi Sándorra ruházta hadainak főparancsnokságát és Károlyi 1711. március 14-én – Rákóczi tudta nélkül – felesküdt József császárra. A néhány nappal később Husztra összehívott gyűlésen Rákóczi ismét deklarálta, hogy csak a szabadságharc vívmányainak elismerése után hajlandó tárgyalni. Károlyi erre a fejedelem beleegyezése nélkül Szatmárra rendi gyűlést hívott össze és elfogadtatta Pálffy békeajánlatát. Rákóczi erre megfosztotta Károlyit a főparancsnoki tisztségtől és április 18-án szenvedélyes hangú kiáltványt bocsátott ki, azonban Pálffy és Károlyi mindent elkövettek a béke megkötésének érdekében. A szatmári gyűlés határozatának értelmében Kassa városának kuruc őrsege április 26-án kapitulált, április 30-án Szatmár mellett, a majtényi mezőn pedig a még fegyverben lévő 12 000 felkelő is átadta zászlait a császáriaknak, s letéve a hűségesküt, ki-ki szabadon otthonaiba térhetett. Másnap, 1711. május 1-jén Nagykárolyban hitelesítették a békeokmány előzőleg (április 29-én) véglegesített szövegét is. A még ellenálló várak közül Kővár, Huszt és Ungvár őrsege május közepén, Munkács védői pedig június második felében szintén kapituláltak, és elfogadták a szatmári békét.

A béke ígéretet tett az alkotmány visszaállítására, a vallásszabadság biztosítására és az országgyűlés mihamarabbi összehívására, amnesztiát adott a szabadságharcban résztvevőknek, egyúttal intézkedett a magyarokat sértő intézmények és méltóságok eltörléséről. Az ellenállás és a szabad királyválasztás jogát nem állították vissza, külön magyar hadsereget sem hoztak létre. A jobbágyi sérelmeket sem rendezték, mindazonáltal elmondható, hogy a szatmári béke hatására Magyarország megmaradt rendi

dualizmusban a királlyal, azaz megőrizhette viszonylagos függetlenségét. Másik nézőpontból azonban a szatmári béke pontosan azokat a rendi kiváltságokat állította vissza, amelyeket Rákóczi állama eltörölni igyekezett, és ezzel megghiúsított egy modern társadalomszerkezetre való törekvést. Az utókort és a kortársakat egyaránt megosztotta annak megítélése, hogy Károlyi cselekedete árulás, vagy az egyetlen jó lépés volt.

A béke Rákóczira nézve a körülményekhez képest viszonylag kedvező volt. Kegyelmet biztosítottak neki, ha három héten belül leteszi a hűségesküt. Ha nem akarna az országban maradni, a hűségeskü letétele után Lengyelországba távozhat. Ő azonban ezt nem fogadta el. Nemzetközi biztosíték hiányában nem bízott az ígéretek teljesítésében, és nem is tartotta érvényesnek a szerződést, amelyet Pálffy I. József császár április 17-én bekövetkezett halála után, tehát a tőle nyert hatalom megszűntével kötött meg. Így aztán, míg ő Franciaországban majd az Oszmán Birodalomban keresett menedéket, birtokait felosztották az udvarhű nemesség körében.

A HABSBERG BIRODALOM ÉS MAGYARORSZÁG

Területi változások: A Habsburg Birodalom a 18. század közepén érte el legnagyobb területi kiterjedését.

1700 – kihalt a Habsburgok spanyol ága: Lombardia, spanyol Németalföld (Belgium)⇒ a Habsburg Birodalomhoz került.

Míg az 1699. évi karlócai béke értelmében a Temesköz még török fennhatóság alatt maradt, 1718 után (pozsareváci béke) – egész Magyarország⇒ a Habsburg Birodalomhoz került.

Területi gyarapodását Rzech Pospolita kárára is folytatta, mivel az első és harmadik felosztás során (1772, 1795) Galícia is a Habsburg Birodalomhoz került.

1775-ben Törökország már gyenge, így megszerzik Bukovinát.

Területveszteségei viszont nem jelentősek: **1763-Szilézia**⇒a poroszokhoz került. 1787 – elvesztették Belgiumot.

Ideiglenesen birtokolják Velencét + Isztria + Dalmácia (1805-ig).

A napóleoni háborúban sok területet elvesztettek, a nagyhatalmi státuszt is elvesztették, de 1815 után **helyreállították**.

A Magyar Királyság (a magyar koronaterületek) (Erdély nélkül) a Habsburg Birodalom 48%-át tette ki 1815-1848 között. Igazgatási szempontból három nagy egység különült el:

–Magyar Királyság (+ „csatolt részek”: Horvát-Szlavón-Dalmát **királyság**).

–Erdélyi Nagyfejedelemség

–Katonai Határőrvidék

Kormányzati szervek:

–Magyar Udvari Kancellária

–Helytartótanács (1780-as évektől, Budán **működött**).

–pesti Hétszemélyes Tábla – a legfőbb **bíróság**.

–Királyi tábla + Hétszemélyes Tábla = Királyi **kúria**.

–Magyar Udvari Kamara (**pénzügyek**).

–Magyar országgyűlés (kétkamarás) legalább három évente (hadiadó + hadsereg kiegészítés engedélyezésének joga).

A SZATMÁRI BÉKÉTŐL II. JÓZSEF HALÁLÁIG

Az 1711-1790 közötti időszakban új vonások jelentek meg az előző két századhoz képest. A nemzeti fejlődés időszaka volt ez – megszakadt a Habsburg-ellenes rendi és függetlenségi harcok sora.

Kompromisszum a magyar rendek és a bécsi udvar között:

–a Habsburgok lemondtak a nyílt önkényről

–a magyar nemesség pedig a függetlenség biztosítékáról (a szabad királyválasztásról és a független Erdélyről) mondott le.

Cserébe:

- a magyarok nádort választhattak
- országgyűlésre járhattak
- megvédehték földesúri privilégiumaikat

Az osztrák birodalom a 17-18. században nagyhatalommá vált. Ez Magyarország sorsát is befolyásolta. Az udvar fő célja – Magyarországot beilleszteni a birodalmi gépezetbe. Ebben a magyarországi rendiség hagyománya volt az akadály, mivel az abszolutisztikus uralkodás a divat. Fő feladat a török veszély megszűnésével: az ország újjászervezése, újjáépítése.

Benépesítés: Magyarország fele puszta, mocsár és láp. A népesség alig érte el a Mátyás-korabeli négymillió főt. A hódoltsági területen az összlakosság 1/5-e élt, főleg pásztorkodásból, kevés a megművelt föld.

A 18. században gyors benépesítési program zajlott, három forrása:

- belső vándorlás (északi és nyugati megyékből)
 - telepítés (svábok)
 - bevándorlás (szerbek)
- } A század végére több mint nyolcmillió már a lakosság

A magyarok aránya 50% alá esett, mert csak a természetes szaporulat volt jellemző.

A magyar főnemesség a Habsburg kormányzat fő támasza III. Károly (1711-40), I. Lipót fia. Magyarország igazgatására kormányzósékek szolgáltak.

1723 – létrehozták a Magyar Helytartótanácsot, élén a nádorral, vagy a helytartóval. Hatásköre: minden belső ügy, kivéve a pénzügy- és igazságszolgáltatás. A hadügy- és a külügy irányításába nem szóltak bele.

– ***Igazságügyi reform:***

- a) állandó bíróságok
- b) hétszemélyes tábla
- c) királyi tábla

– **Hadügyi reform:**

Állandó hadsereg: óriási a költsége az 1712-15-ös országgyűlés visszautasította a nemesek adófizetését, ezért ezt a hadiadót csak nem nemesek fizették.

Mivel III. Károly élete alkonyán sem rendelkezett fiú örökösrel, **endezni** akarta a trónutódlás kérdését: **Pragmatica Sanctio** – leányági öröklés. Az 1722-23-as pozsonyi országgyűlés fogadta el nagy nehezen Mária Terézia jogát a magyar trón örökléséhez. Ez uniót jelentett a többi Habsburg országgal:

– kölcsönös segítségnyújtás háború **esetén**,

– „együttbirtoklandó” a terület.

A magyar főnemesség ennek megerősítéséért a nemesi jogok és a jobbágyság feletti uralom megerősítését kapta.

Mária Terézia (1740-80)

Az első próbatétellel az ifjú uralkodónőnek már 1740-48-ban az osztrák örökösödési háború kirobbanásával kellett szembenéznie (II. Nagy Frigyes elragadta Sziléziát. Franciaország, Bajorország, Spanyolország a birodalom felosztását követelte).

Üres a kincstár + gyenge hadsereg ⇒ 1741. szeptember 11-én Mária Terézia a pozsonyi országgyűlésen a magyar rendektől kért segítséget: „Vitam et sanguinem pro rege nostro!” - Életünket és vérünket felséges asszonyunkért, koronánkért és hazánkért! – ajánlották a magyar főurak. Az év végére kb. 80 ezer fős magyar sereg kezdett többirányú támadást. Ennek ellenére Sziléziát nem kapta vissza, ebbe nem **nyugszik** bele ⇒ elindult a

„hétéves háború” (1756-63) Poroszország ellen, de Franciaország szövetségével és Oroszország támogatásával – ez is eredménytelen.

A 18. század '60-as éveikig – szívélyes a viszony a magyar rendekkel.

–címek **adományozása**,

–Szent István- és Mária Terézia-rend **alapítása**,

–Budán királyi palota **építése**,

–magyar és német főúri családok összeházásítása.

Vizont a '60-as évek – elhidegülés **kezdeté**: mivel Mária Terézia uralkodásában egyre több az abszolutisztikus vonás:

–a központi kormányzervek egyre több területre terjesztették ki a hatalmat; egyre ritkább a rendi országgyűlés **összehívása**.

–csökkent a rendek **súlya**.

–meg akarták szüntetni a nemesi adómentességet, de erős az ellenállás (pl. az 1764-65-ös országgyűlésen⇒1765-1790 között nem hívtak össze több országgyűlést, hanem rendeletekkel uralkodott).

A '60-70-es években a felvilágosodás eszméi terjedtek el, valójában Mária Terézia sohasem lett igazi híve, de a reformok szükségességét belátta:

– a közegészségügy **megszervezése**,

– az árvaügy és szegényellátás intézményes felkarolása.

1777– Ratio Educationis – oktatási reform – állami felügyelet, egységes iskolarendszer és tanügy igazgatás bevezetése.

Az 1700-as évek nyugalma és békéje kedvezett a mindennapos paraszti munkának. Sok jobbágy szökött vagy költözött a hódoltsági területre, mert a földesurak a század első felében még megbecsülték őket. A század közepén megtorpant a mozgáslehetőség, a jobbágyterhek újra nőttek:

– állami egyenes adó (hadiadó),

– portio (beszállásolás),

- fors pont (a katona holmijának átszállítása),
- robotterhek, majorsági gazdálkodás (több mint heti háromszor, + a hosszú fuvarok).

Sok a parasztfelkelés a 18. században:

- 1735 – a Maros mentén, majd 1753-ban is,
- 1755-ben **Horvátországban**,
- 1764 – a **Székelyföldön**,
- 1765 – a Dunántúlon.

Az udvar politikája a jobbágykérdés felé irányult: „Etetni kell a bárányt, ha nyírni is akarjuk”. A földesurak nem akarták, hogy az állam beleszóljon a jobbágy-földesúri viszonyba, ezért az ún. úrbéri viszony országgyűlési rendezését megghiúsították.

1767-ben Mária Terézia kiadta az **úrbéri rendeletet**, melyben rendeletileg szabályozta a jobbágytelkek nagyságát, és a telek használatáért járó terheket (megyéenként változott).

A nemesség tiltakozott, mégis 10 év alatt végrehajtatta és 1848-ig érvényben is volt egész Magyarországon, kivéve Erdélyt.

1765-től már anyja, Mária Terézia mellett társuralkodó volt **II. József (1780-90)** – a magyaroknál „Kalapos király”-ként ismert (mivel nem akart felesküdni a hitlevélre, nem koronáztatta meg magát a magyar Szentkoronával):

- a felvilágosodás **híve**,
- „mindent a népért, semmit a nép által” volt a fő **jelszava**,
- abszolutisztikus irányítást vezetett be.

Reformok:

1781 – egyházpolitikai reform: türelmi rendelet: a protestáns és görög keleti vallások egyenjogúsítása, (az egyház volt a leggazdagabb birtokos, uralta a szellemi életet; a szerzetesrendek által kezében volt a

nevelés, a cenzúra révén pedig az irodalom és a tudomány. Magyarország – Regnum Marianum (Szűz Mária országa), pedig a lakosság fele más vallású, ennek ellenére eddig tilos volt a szabad vallásgyakorlás és hivatalviselés).

– Egyházi helyett állami kézbe került a cenzúra – 1787.

– Feloszlatta azokat a szerzetes- és apácarendeket, melyek sem oktatással, sem betegápolással nem foglalkoztak. Vagyonukból állami papneveldeket szervezett.

Ezek a katolikus egyház szempontjából megszorító, korlátozó intézkedések az ún. „fordított Canossa-járás”-hoz vezettek, vagyis VI. Pius pápa 1782-ben felkereste II. Józsefet Bécsben, hogy személyesen közbenjárjon egyháza érdekében.

1783-85 között II. József **jobbágyrendeleteket** adott ki, melyek:

– biztosították a szabad **költözködést**,

– szabad **pályaválasztást**,

– megtiltották, hogy a parasztot nyomós ok nélkül megfosszák **telkétől**,

– eltörölte a jobbágy elnevezést, de nem törölte el magának a jobbágyságnak a rendszerét.

1784 – **Nyelvrendelet** – a latin helyett a németet tette meg hivatalossá: a közigazgatás, oktatás, bíróság terén. Magyarországon ennek ellenhatására kezd erősödni a magyar nyelv és irodalom fejlődése.

Közigazgatási reform – megszüntette a megyéket, és az országot 10 kerületre osztotta.

1784 – népszámlálás, a nemesi birtokok felmérése. Az ország átláthatóbbá tétele érdekében házszámokkal látták el a házakat, listákat készítettek a lakosságról. A nemesség heves ellenállásába ütközött ez az intézkedés.

A '80-as évekre összeomlott a reformok rendszere. 1788-ban orosz szövetségben háborút kezdtek a törökök ellen. Magyarországon a parasztok elégedetlenkedtek a háborús terhek miatt, a nemesség nyíltan szervezkedett. A hadseregben pestisjárvány tört ki \Rightarrow II. József is megbetegedett, a halálos ágynál visszavonta összes rendeletét, a türelmi és a jobbágyrendelet kivételével. Nem tudott megbirkózni a múlt visszahúzó erejével.

1790 februárjában meghalt II. József.

II. JÓZSEF HALÁLÁTÓL A „REFORMKOR” HAJNALÁIG (1830-IG)

II. József halála után (1790. február), öccse II. Lipót (1790-92) (Toszkána nagyhercege) került a trónra. Három felvilágosult politikai tendencia valósult meg Magyarországon:

- 1) a felvilágosult abszolutizmus (II. József halálával megbukott),
- 2) a felvilágosult rendi **törekvések**,
- 3) antifeudális reformmozgalom.

A 3 irányzat közéleti vitákban, röpiratokban, sajtóviták keretében volt jelen a közéletben.

1790 elején a jozefinista **rendszerre** \leftrightarrow egy nemesi-nemzeti visszahatás alakult ki + rendi mozgalom. Fel akarták számolni II. József reformjait:

- elégették a földmérések **anyagát**,
- leszedették a kúriákról a **házsámokat**,
- mivel úgy érezték, hogy a császár el akarta őket **németesíteni**, tüntetően magyarkodni kezdtek (divat a magyar zene, ruha, nyelv stb.).

1790. február 21. – Bécsből ismét **visszahozták** Budára a magyar Szent Koronát. Őrzésére a megyék egymást váltó, külön nemesi bandériumokat hoztak létre (titkos cél \rightarrow egy új nemzeti hadsereg magjának megteremtése).

1790 márciusában, Lipót júliusra Budára hívott össze országgyűlést (az első negyedszázad óta). A Habsburg Birodalomnak több háborús ellenfele volt ebben az időben:

- Poroszország,
- a Török Birodalom,
- a francia forradalom (rossz példája miatt).

Amikor Poroszország és Törökország közeledni látszott egymáshoz, Lipótnak engedményeket kellett tennie a magyar **nemességnek**: viták a magyarok között mit is követeljenek a királytól a koronázás fejében a hitlevélben (egyesek úgy vélték, hogy mivel II. József önkényuralmával megszegte a szerződést, a Habsburg-ház örökösödésének fonala megszakadt⇒vissza lehet térni a szabad királyválasztáshoz). Ezért külföldi támogatást is megpróbáltak szerezni (angolt, de főleg poroszt).

Hitlevél- és alkotmánytervezetek születtek országszerte pl. 1790 márciusában – Ócsai Balogh Péter kézírata.

– Hajnóczy József – a „polgári nemzeti állam” fogalmának első megjelenése (antifeudális reformer) egyik röpiratában. A nemesi rend megszlott: belső ellentét dúlt azok között, akik szerint „minden változtatás veszedelmes”↔reformerek.

Miután értesült Lipót a nemesi **alkotmány tervekről**, valamint a porosz kapcsolatról, megegyezett, és békét kötött II. Frigyes Vilmos porosz királlyal (1790. július 27.)⇒kihúzta a külpolitikai bázist a nemesi tervek alól.

– 1790 szeptember – osztrák-török fegyverszünet megkötése, továbbá

– belső „szövetségesek” **kereslse** – titkos rendőri és besúgóhálózat kiépítése; a szerbek felkarolása a magyarok ellensúlyozására (pl. 1790. szeptember 1-én az „Illír kongresszus” engedélyezése Temesváron).

Mindezek ellenére a nemesi-nemzeti mozgalom elérte, hogy 1790 novemberi pozsonyi **országgyűlésen** miután Sándor Lipót főherceget nádorrá választották, törvénybe foglalták Magyarország jogait:

1791/X. törvénycikk – Magyarország a Pragmatica Sanctio mellett is „szabad ország”, és „független, azaz semmi más országnak vagy népnek nincs alávetve”. Tovább a király nem kormányozhat rendeletekkel, csak az ország törvényének megfelelően, adót és újoncot pedig csak az országgyűlés megajánlásával szedhet”.

1791/XVI. törvénycikk – a magyar nyelv használható, fejleszteni és oktatni kell a gimnáziumokban és egyetemeken (bár a közigazgatási nyelv a latin, továbbra is).

1791/XXVI-XXVII. törvénycikk – a „protestáns és ortodox megtűrtből bevett vallás lett”.

Kilenc bizottságot szerveztek a további reformjavaslatok kidolgozására: pl. Kereskedelmi Bizottság. Azonban mire a bizottságok 1793 elejére kidolgozták terveiket, megváltozott a politikai helyzet:

–1792. február 7. – osztrák-porosz védelmi szövetség Franciaország ellen.

–1792. március 1. – Lipót meghalt. Utóda **I. Ferenc** (1792-1835) lett.

–1792. április 20. – francia hadüzenet a Habsburg Birodalomnak. Európai koalíció a forradalmi Franciaország ellen (1793 nyarától jakobinus diktatúra).

Magyar „jakobinus” mozgalom

Régebben Martinovics-féle összeesküvésnek nevezték (ők nem nevezték magukat „jakobinusoknak”, csak az ellenfeleik, mert ettől ijesztőbb minősítést nem találtak). „...Antifeudális reformerek, értelmiségiek, felvilágosult ellenzéki nemesek, akik most egy radikálisabb fejlődési szakaszba értek”.

Magyarországon a francia forradalom második szakaszának hírére a felvilágosult rendi mozgalom kezdett lefékeződni: a visszahúzó erők kezdtek fölénybe kerülni a reform híveivel szemben.

Közeledés a bécsi udvar és a magyar rendek között a közös veszéllyel szemben. Fokozatos szigorításokra került sor:

–1793 tavasz, ősz – a cenzúra erősítése, a sajtó korlátozása stb.

–radikalizálódott a harmadik mozgalom – az antifeudális reformerek **mozgalma**.

–titkos politikai szervezet létrehozása a cél.

1793 folyamán Pesten és Budán olvasóköroket és klubokat hoztak létre (pl. a budai kör – Hajnóczy József, Szentmarjay Ferenc, Verseggy Ferenc).

A mozgalom megszervezése **Martinovics Ignác** (1755-1795) (egyházi értelmiségi) nevéhez fűződik. Kétes a személyisége, de ez alapján nem lehet a mozgalmat megítélni. Kossuth szerint: „ez a mozgalom a magyar polgári-nemzeti átalakulás előfutára volt”.

1794 májusában egy összeesküvés megszervezéséhez fogott. Két titkos társaság alakult (Hajnóczy politikai elképzeléseit követte):

1)**Reformátorok Társasága** (a felvilágosult köznemesek által elfogadható elvek.

2)**Szabadság és Egyenlőség Társasága** (a hatalmat a nép kezébe adja a közvetlenül).

Elveit kátékban fogalmazták meg:

1)reformerek kátéja

2)„Az ember és polgár oktató könyvecskéje”.

A társaságoknak igazgatói is voltak:

1)gróf Sigray Jakab

2)Hajnóczy, Szentmarjay és Laczkovics János.

1794 nyár elején Martinovics Bécsbe ment, az igazgatók elkezdték a szervezést. Három hónap alatt kb. 200-300 tagot számláltak.

1794. július végén – a bécsi rendőrség letartóztatott Bécsben 20 „jakobinus” szervezkedéssel gyanúsított személyt. Köztük Martinovicsot is. Vallomást tett, sőt még több embert is bemártott.

Ennek nyomán letartóztatták: Hajnóczyt, Sigrayt és Batsányi János költőt.

Hütlenségi per – 1795. május végén került sor a perre, melynek ítélete: 42-ből 18 halálra ítélés, ebből hetet jóváhagyott a király, a többi életfogytiglan börtönbüntetést kapott.

1795. május 20. – a budai Vérmezőn kivégezték Martinovicsot és az igazgatókat. Majd 1795. június 3-án – Szolártsik Sándort és Őz Pált is.

Börtönbe zárták: Kazinczy Ferencet (itt írta meg a „Fogságom naplója” c. művet), Szentjóni Szabó Lászlót, Batsányi Jánost, Versegly Ferencet.

Bár 1795-ben Sándor Lipót felrobbant (baleset), (ő volt a magyar ügyekben a tanácsadó, és azt javasolta, hogy a magyaroknak káros lenne több felvilágosítás), I. Ferenc tartotta magát tanácsához uralkodása végéig, mert félt a francia forradalom során végbement eseményektől (Marie Antoinette lefejezése, stb.), ezért elfojtott minden földalatti mozgalmat (titkos rend, cenzúra stb.)⇒fellendült az ellenállás, még inkább a reformkor újításában nyilvánult meg.

MAGYARORSZÁG A NAPÓLEONI HÁBORÚBAN

Napóleon császárrá koronázása (1804. december 2.) után a Habsburg Birodalom is bekapcsolódott Oroszország oldalán a háborúba. Magyarország is kivette ebből a részét:

–viselte a ráeső terheket (területe Erdéllyel a Monarchia költségeinek 1/3-át és 110 ezer katonát, a hadsereg 55%-át tette ki, népessége 10,4 millió).

A hadi cselekmények távol zajlottak Magyarország határaitól, de a forradalmi Franciaországban zajló események veszélyei miatt a magyar nemesség támogatta Bécs harcát ellene.

1805 – Napóleon csapatai először érték el a magyar határokat, a franciák semlegességet ajánlottak Magyarországnak, de eredménytelenül, végül Napóleon nem döntötte meg a Habsburg Monarchiát.

Berzeviczy Gergely egy francia emlékiratot fogalmazott meg Napóleonhoz, a jobbágyok felszabadítását, polgári jellegű társadalmi és politikai reformok bevezetését javasolva⇒1809. május 15-én, Bécs elfoglalása után Napóleon kiáltványt intézett a magyarokhoz. Felszólította őket, hogy kiáltsák ki nemzeti függetlenségüket, de nem lett visszhangja a kiáltványnak. Napóleon Győrre nyomult, ahol megütközött a nemesi felkelőkkel, de vereséget szenvedtek. A háború évei alatt gazdasági **konjunktúra** kezdődött, felértékelődtek a mezőgazdasági és ipari termékek⇒értedemes termelni, mert ha más nem, a hadsereg nagy felvevőpiacot jelentett. Sok család emelkedett fel ebben az időben a kereskedelem révén.

Az 1811/12. évi országgyűlésen ismét kiéleződött az ellentét a magyar nemesség és Bécs között, pénzügyi válságban volt a birodalom, 11 milliós volt az osztrák államadósság; tömeges fedezetlen papírpénz volt forgalomban⇒értékének 1/5-re devalválta a pénzt, és újabbat bocsátottak ki a rendek megkérdése nélkül. Elégedetlenség tört ki⇒az udvar felfüggesztette a magyar rendi alkotmányt, és nem hívott össze többé rendi országgyűlést, hanem abszolutista módon kormányzott. Később még kétszer kért I. Ferenc segítséget a megújuló Napóleon elleni háborúhoz, amit a

rendek országgyűlési határozat nélkül is megadtak. Ünnepezték 1814. júniusában I. Ferenc diadalmas visszatérését, bár egyre több ellenérzés volt a nemesség lelkében Béccsel szemben, de még nem adtak annak hangot.

A MAGYAR REFORMMOZGALOM KIALAKULÁSA (1830-48)

Ez az időszak a polgári-nemzeti átalakuláshoz vezető, új politikai mozgalmak kibontakozásának időszaka, amely előkészítette a nagy változásokat.

A „jakobinus” mozgalom leverése után a politikai élet tere beszűkült; a gazdasági élet területén pedig dekonjunktúra figyelhető meg a napóleoni háborúk után. A függetlenségért és a társadalmi-nemzeti fejlődésért jó ideig főleg kulturális téren folyt a küzdelem (főleg az irodalomban). Politikummá vált a kulturális terület – a nyelvújítás. Fő alakja: **Kazinczy Ferenc**, akit halálra ítélték, de 7,5 év után kiszabadult.

1802 – **Széchenyi Ferenc** megalapította a Nemzeti Múzeumot.

Keszthelyen **Festetics György**, Szarvason pedig **Tessedik Sámuel** megalapozta a magyarországi mezőgazdasági szakoktatást. Fejlődött továbbá a:

- magyar színjátszás,
- magyar zene, verbunkos.

A kultúra fejlődése erősítette a nemzeti öntudatot.

1815 – bécsi kongresszus: a Szentszövetség – reakciós szövetség: az orosz cár, osztrák császár és a porosz király vezetésével – létrejött a feudális rendszer megerősítése, és a forradalom megelőzése céljából.

Az itáliai szabadságmozgalmak leveréséhez a bécsi udvarnak pénz és katona kellett, de a megyék nem adtak. I. Ferenc jobbnak látta az országgyűlést összehívni:

1825. évi országgyűlés – az alkotmány megerősítése és a gazdasági konjunktúra visszaállítása a téma. Reformokról nem esett szó.

1825. november 3. – Széchényi István felajánlotta egy évi jövedelmét (60 ezer ezüst forint) a Tudományos Akadémia létrehozására → Széchényi megjelenése a politika terén.

Bécsben elrendelték a 9 rendszeres bizottság munkájának felújítását (1828) – *Comissio Systematica*.

1831 – parasztfelkelés zajlott a Felvidéken. Kirobbanását az első nagy kolerajárvány siettette, melynek kb. 250 ezer áldozata volt Magyarországon. Zemplén megyében terjedt futótűzként → a nemesség egy része határozott reformpolitikát követelt.

Két jelszó vált elterjedté: a liberalizmus (szabadság), és a nacionalizmus. Így az 1832-36-os országgyűlés valóban reformországgyűlés volt.

Pozsonyban ült össze 1832. decemberében:

-Alsó táblájára 52 megye két-két küldöttet küldött,

-Felső tábla – minden főpap és főnemes tagja volt.

Az országgyűlés legnépesebb csoportja az ún. **országgyűlési ifjúság** (kb. 1,5 ezer).

Jobbágykérés: szabad egyezkedés útján urával a jobbágy megválthatta magát, nem kellett robotolnia, 1/9-et fizetnie, jobbágytelkével önállóan rendelkezhetett – ez volt az **önkéntes örökváltás**.

Ezt azonban nem sikerült keresztülvinni négy éven át, de a napirendről már nem került le többé a kérdés.

Négy nagyhatású politikus tűnt fel ezen az országgyűlésen:

- Wesselényi Miklós
- Kölcsey Ferenc
- Deák Ferenc
- Kossuth Lajos (zempléni ügyvéd) – Országgyűlési Tudósítások.

1835 – meghalt I. Ferenc, V. Ferdinánd (1835-48) került a trónra. Ő gyenge, alkalmatlan, a tényleges hatalom az ún. kamarilla kezében volt (főhercegekből és miniszterekből állt).

A reakció nyílt támadásba ment át: az aulikus (udvarhű) gróf Pálffy Fidelt nevezték ki kancellárrá, aki még magyarul sem tudott. Politikai pereket indított az országgyűlési ifjak ellen:

-Wesselényit „felségsértési per”-ben – 1839-ben 3 évi börtönre ítélték.

-Lovassy László 10 év börtönbüntetést kapott. A közvélemény nyomására amnesztiát kaptak néhány év letöltése után.

Az 1839-40-es országgyűlésen ismét napirenden volt az önkéntes örökváltság. További reformtörekvések: közteherviselés, a magyar nyelv államnyelvé tétele, vallásszabadság, stb.

1843-44 – elbukott a közteherviselés a „bocskorosok” miatt.

1844/II. törvénycikk – a magyar nyelv lett az államnyelv.

1844/III. törvénycikk – a protestáns vallásra való szabad áttérés

1844/VII. törvénycikk – egyesülés Erdéllyel, de ez csak 1848-ban következett be.

Egyre inkább bonyolódik a nemzetiségi kérdés: a 18. századi betelepítések nyomán csökkent a magyarok aránya: 1842 – Magyarország + Erdély + Horvátország = Magyar Királyság = 12 millió lakos, ebből 5 millió magyar, 2 millió román, 1,5 millió szlovák, 1-1 millió német és szerb, 1 millió horvát, ½ millió rutén.

Ezzel nem számoltak a magyar reformpolitikusok, nem biztosítottak demokratikus szabadságjogokat, ami majd az 1848-as forradalomkor megmutatkozik.

Jelentős fejlődés a gazdasági élet terén is:

– háromszorosára nőtt az iparúzó lakosság száma↔megnőtt a belső piac, megnőtt a külső áruforgalom.

– '30-40-es évek – vas –és textilipari újítások.

– első gőzmalmok, szesz- és cukorgyárak, nagyüzemi pálinkafőzdek.

– Duna és Tisza szabályozása (1846).

– 1846 – első vasútvonal Pest és Vác között.

– 1846. szeptember 24. – az első gőzhajó „Kisfaludy” vízrebocsátása a Balatonon.

– 1839 – a Lánchíd alapkövének letétele (10 év alatt épült).

– Középületek (Magyar Nemzeti Múzeum, Megyeháza, az első Takarékpénztár (1840), Kereskedelmi bank, szállodák, bérházak).

1841 – Iparegyesület – a magyar iparosítás ügyének védelmére, első elnöke Battyány Lajos.

1842 – első magyar ipari kiállítás.

Védegylet – a magyar védővámok bevezetését Bécs megakadályozta, ezért hozták létre ezt az egyesületet, hogy a magyar iparnak társadalmi mozgalommal teremtsen piacot.

A bécsi udvar (Metternich) ellentámadása:

– Kossuth menesztése a Pesti Hírlaptól

– Gróf Apponyi György kancellárrá és báró Jósika Samu erdélyi kancellárra bízzák az irányítást. (kitűzik zászlójukra a reformok véghezvitelét, adminisztrátori rendszer).

1846 vége – a Konzervatív Párt (kormánypárt), (Ausztriával való közösség. A régi rend konzerválása).

1847 tavasza – Egységes Ellenzéki Párt (Deák és Battyány) – Programját az Ellenzéki Nyilatkozatban fogalmazták meg. (Nehéz volt összehozni, mert egyetértettek a független kérdésében, de a belső reformok ütemét és végrehajtási módját illetően nem).

1847-48 – az utolsó rendi országgyűlés.

Bizottságok az örökváltság módozatainak megtárgyalására, közteherviselés helyett pedig a házi adó vállalása.

1846-48 – országos méretű inség, járványok.

'48-as forradalmak Európában elsöpörte a rendi országgyűléseket.

AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC

Magyarország újkori történetének egyik meghatározó eseménye, a nemzeti identitás egyik alapköve. Társadalmi reformjaival a polgári átalakulás megindítója, önvédelmi harcával a nemzeti mitológia részévé vált. Szerves része volt az 1848-as európai forradalmi hullámnak, azok közül viszont lényegében egyedül jutott el sikeres katonai ellenállásig. Eredményességét mi sem mutatja jobban, hogy csak a cári Oroszország beavatkozásával lehetett legyőzni, amelynek soha ekkora hadserege addig nem járt még külföldön.

Előzmények

Magyarország a török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc elbukása után erősen korlátozott, mégis meglévő önállóságot élvezve volt része a Habsburg Birodalomnak. Az 1723-ban elfogadott Pragmatica Sanctio törvényesen is rendezte a Habsburg uralkodó és a magyarországi rendek viszonyát. Az egyetlen komolyabb további előrelépést ezen a területen 1848-ig az 1791. évi X. törvénycikk jelentette, amely biztosította az ország jogi függetlenségét a birodalom többi tagállamával szemben.

Az országgyűlés megnyitója (August von Pettenkofen színezett litográfiája Borsos József festménye alapján)

Az 1848-as tavaszi átalakulás programja majdnem két évtizedes előkészítő munka eredménye. Bár a reformkori országgyűléseken nagyon kevés valódi változtatást sikerült elérni, de lehetőséget teremtettek arra, hogy a reformszellemű liberális nemesség kidolgozza a saját programját. Megjelenhettek az országos nyilvánosság színpadán a leendő forradalom vezetői: Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Széchenyi István, Szemere Bertalan, Eötvös József és mások.

Az 1847 novemberében Pozsonyban összeült – később utolsónak bizonyult – rendi országgyűlésen a reformpárti erők által létrehozott Ellenzéki Kör és a „fontolva haladókat” tömörítő Konzervatív Párt lépett föl határozott programmal. Utóbbiak jelentős mértékben bírták a bécsi udvari körök támogatását is. A téli hónapok során patthelyzet alakult ki, ebbe a helyzetbe hozott döntő fordulatot a február 22-ei párizsi forradalom híre. Kossuth Lajos március 3-án elmondott beszéde fogalmazta meg programszerűen az ellenzék követeléseit: jobbagyfelszabadítást, közteherviselést, népképviselői parlamentet és felelős kormányt. A Habsburg Birodalom másik felének pedig alkotmányt követelt, amelynek fontos szerepe lett a március 13-án bekövetkező bécsi forradalom kitörésében.

1848. március 15.

A végső lökést a reformok ügyében végül 1848. március 15-e jelentette, amikor a pesti radikális ifjúság vér nélkül érvényt szerzett az ún. 12 pontnak. Ezalatt Kossuth Bécsben tárgyalt a Habsburg vezetőkkel. V.

Ferdinánd először nem akarta szentesíteni a pozsonyi országgyűlésen előző nap megszavazott feliratot, azonban 16-án hajnalban - hallva a Pest-Budán történekről - kénytelen volt engedni.

1848. március 15-én a bécsi forradalom hírére magyar küldöttség indult a pozsonyi országgyűlésről a császári városba, s időközben Pesten is kitört a forradalom. Március 17-én V. Ferdinánd hozzájárulásával gróf Batthyány Lajos felelős magyar kormányt alakított.

A Batthyány-kormány és az áprilisi törvények

Március 23-án az országgyűlés felsőtábláján Batthyány Lajos, a március 17-én kinevezett miniszterelnök, kihirdette minisztériumának névsorát. Ezek ^[7] alapján:

Batthyány Lajos	elnök
Szemere Bertalan	belügyek
Kossuth Lajos	országos pénzügy
Deák Ferenc	igazságszolgáltatás és kegyelem
Mészáros Lázár	honvédelem
Klauzál Gábor	földművelés, ipar és kereskedelem
Széchenyi István	közmunka és közlekedésügy
Eötvös József	nevelés (majd az átnevezés miatt vallás és közoktatás)
Esterházy Pál	a Felség személye körüli miniszter

Az utolsó rendi országgyűlés által elfogadott áprilisi törvényeket az uralkodó, V. Ferdinánd április 11-én szentesítette. Ez fordulópontot jelentett a magyar történelemben, az ország gazdasági-politikai-kormányzási rendszere óriási változáson ment keresztül. Az áprilisi törvények alapján Magyarország csaknem független ország lett. Kimondták Magyarország és Erdély egyesülését. A törvények biztosították a polgári fejlődést, a felzárkózási lehetőséget nyugathoz. Megkezdődött a jobbágyrendszeren és a nemesi kiváltságokon alapuló feudális rendszer felszámolása. A jobbágyfelszabadítást is kitűzték, ennek módját azonban egyelőre nem rendezték.

Az új országgyűlés

Az első népképviselői országgyűlési választásokat, az áprilisban elfogadott V-ik törvénycikk alapján, június második felében tartották. A hivatalos megnyitóra július 5-én, Pesten került sor. Az országgyűlés a szabadságharc végéig együtt maradt, bár részben kicserélődött képviselői állománnyal. Az üléseket december 31-éig Pesten tartották.

Nemzetiségi kérdés

Az áprilisi törvények hiányosságai közé tartozott a jobbágyfelszabadítás halogatása és a nemzetiségi kérdés rendezetlensége. A magyar siker hatására a Magyarországon élő nemzetiségekben is feltámadt a nemzeti érzés. 1848-ban már nem elégedtek meg anyanyelvük kisebbségben való használatával. Magukat, mint külön nemzetet akarták elismertetni az ország határain belül. A magyar vezetők azonban erről hallani sem akartak. Szerintük anyanyelvüktől függetlenül országunk minden lakója az egységes magyar nemzet tagja.

A horvát országgyűlés ugyancsak szembehelyezkedett a magyar kormánnyal és nyíltan a bécsi udvart támogatta. (Megjegyzendő, hogy a horvátok évszázadok óta jelentős, a Monarchián belüli kiváltságokat élveztek.) A szerbek ugyanazt akarták mint a szlovákok. Ők Karlócán tartottak gyűlést. A magyar forradalommal való szembefordulásuk egyik fő okát épp a horvát előjogok képezték, a szerb vezetők szerették volna ezeket a maguk számára is megkapni, de nem így történt. Az erdélyi románok a román nemzet egyenjogúságát, a jobbágyok felszabadítását akarták. Ők Balázsfalván tartották gyűlésüket. A románok szembefordulásának fő oka az elmaradt jobbágyfelszabadításban kereshető.^[8] Ezt a magyar szándék szerint is napirendre kellett volna tűzni, de adminisztratív okok miatt (az erdélyi országgyűlés összehívásának nehézkes, késedelmes volta) erre még később került sor, mint Magyarországon. A szlovákok nyelvi egyenjogúságot, nemzeti jelvények használatát, úrbéri törvény földnélküliekre való kiterjesztését akarták. Liptószentmiklóson tartottak gyűlést. Egyedül a ruszinok és a szlovénok voltak azok, akik nem fordultak szembe a magyarokkal.

A szerb vezetők és a horvát országgyűlés egyaránt a bécsi udvarhoz fordult segítségért. Bécs mindent meg is tett az ellentétek kiélezése érdekében. A Habsburgok előbb titokban, majd nyíltan is támogatták a magyar forradalom ellen irányuló szerb felkelést és a horvátok támadását. A horvátok és a szerbek, akiknek területén határőrző egységek álltak már a 18. század óta, rendelkeztek bizonyos mértékű katonai tapasztalatokkal. A „*szerb kártyát*” az osztrákok a Rákóczi-szabadságharc során egyszer már kihasználták, de akkor még nem csináltak akkora vérfürdőt, mint 1848-49-ben. Még korábban a 16. században állította maga mellé a délvidéki szerbeket Ausztria, amikor azok 1526 végén Cserni Jován vezetésével

felkelést indították I. (Szapolyai) János ellen, akivel szemben a Habsburgok meg akarták szerezni a magyar trónt.

A horvát támadás

1848 nyarán az udvar elérkezettnek látta az időt, hogy Magyarországon is visszaállítsa teljhatalmát. A nyár végefelé felgyorsultak az események. Augusztus 31-én az uralkodó kiadott egy iratot, melyben kijelentette: ha a képviselőház nem vonja vissza az áprilisi törvényeket, katonai támadásra számíthat. Jellasics horvát bán és császári altábornagy ekkor már nyíltan a határátlépésre készült. A magyar kormány válaszul rohamtempóban szervezte a magyar honvédsereget. Batthyány legfontosabb feladatnak a horvát bán megállítását tartotta.

Szeptember 11-én Jellasics 35 000 főnyi seregével átlépte a Drávát, és fegyveres támadást indított a magyar kormány ellen. A magyar sereg folyamatosan visszavonult a túlerő elől, a közvetítőnek ajánlkozó István nádorral pedig Jellasics nem találkozott. A visszavonuló drávai sereg éléről Csány László leváltotta az ingatag hűségű Teleki Ádámot. A magyar sereg létszáma fokozatosan nőtt, de még így is jócskán elmaradt a horvátokétól. Bécsben már szövegezték a kiáltványt Magyarország alávetéséről.

Pákozdi csata

A magyar kormány a Dunántúlon népfelkelést hirdetett és mozgósította a nemzetőrséget. Kossuth ezzel egyidőben toborzóra indult az Alföldre (szeptember 24.). A magyar honvédsereg táborába érkezett országgyűlési küldöttek arra kényszerítették Móga János altábornagyot, a vonakodó főparancsnokot, hogy fölvegye a harcot az ellenséggel.

Szeptember 29-én Pákozd és Sukoró között a jórészt újoncokból álló magyar sereg visszaverte a horvátok támadását. Jellasics fegyverszünetet kért, amit visszavonulásra használt fel: Győrön át Bécs felé haladva elhagyta az országot. Ezzel kiszolgáltatott helyzetbe hozta a Karl Roth vezette hadműveleti jobbszárnyát: a székesfehérvári polgárok lefegyverezték a hátrahagyott horvát helyőrséget, majd Görgei, Perczel és Csapó Vilmos Ozoránál bekerítette, majd fegyverletételre kényszerítette. A támadás során a horvát inváziós haderő állományának 20%-át elveszítette.

A kormány lemondása és az OHB megalakulása

1848 szeptemberében lemond a kormány, Batthyány lemondása után az ország egy időre végrehajtó hatalom nélkül maradt. A végrehajtó hatalmat a szeptember 16-án alapított ideiglenes, majd az országgyűlés határozata alapján véglegesített Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) gyakorolta, amelynek feladata Batthyány védelmi intézkedéseinek vizsgálata és támogatása volt. A testület elnöke Kossuth Lajos volt. Szeptember végére a törvényhatóságokba kormánybiztosok kerültek, és a gazdaság átállt a haditermelésre. A szerbek felkelését nem sikerült elfojtani, a Bánság legfontosabb erődjai Arad és Temesvár kicsúszott a magyar igazgatás alól.

Október 3-án az uralkodó Lamberg halálhírére feloszlatta a magyar országgyűlést, Jellasicsot pedig Magyarország teljhatalmú királyi biztosává és a magyar fegyveres erők főparancsnokává nevezte ki.

Ez adta meg a jelt a magyar kormánynak eddig sem nagyon engedelmeskedő cs. kir. tiszteknek.

- A Délvidéken a szerbek felkelését nem sikerült elfojtani, a Bánság legfontosabb erődjei, Arad és Temesvár pedig császári kézen maradt, a várórségek csapatai sikeresen működtek együtt a szerbekkel. Velük szemben magyar kézen maradt Pétervárad, majd Eszék erődjét is biztosították, és a honvédsereg jelentős erőket összpontosított a térségben.

- Erdélyben kitört a román népfelkelés, amely gyakran véres mészárlásokba torkolt, csakúgy, mint a magyarok vezette bosszúhadjáratok. A reguláris erők részéről Puchner Antal erdélyi főhadparancsnok vezette erők és a beszterce-naszódi határőrök parancsnoka, Karl Urban erői, valamint a kicsiny Déva és Gyulafehérvár várai császári oldalon maradtak. Velük szemben elsősorban székely határőr gyalogezredek, a 11. (Székely) huszárezred 8 századából 6, illetve 2 honvédszászlóalj állhatott fel, ami a magyar félnek jelentős mennyiségbeli és minőségbeli hátrányt jelentett.

- Észak-Magyarországon Komárom és Lipótvár erődjét sikerült biztosítani, a szlovák nemezeti mozgalmak nem jelentettek komoly fenyegetést.

A bécsi forradalom

Október 6-án ismét forradalom tört ki Bécsben. A lakosság radikális része arra a hírre, hogy az udvari körök Jellasics támogatására a Richter gránátos-zászlóaljat kívánják Magyarország irányába útnak indítani, összecsapásokba keveredett a Hugo von Bredy tábornok, bécsi dandárparancsnok kötelékeivel. Latour gróf hadügyminisztert kalapácsütésekkel és szuronydöfésekkel meggyilkolták, majd egy

lámpavasra akasztották. Ezáltal rövid időre mind a császári erők központja, mind Jellasics politikai és katonai támogatottsága megszűnt. A magyar hadsereg azonban még további időt töltött a Lajta mentén, többször is megkísérelve a határ átlépését, ám ettől politikai és katonai megfontolások is visszatartották. Sokak értékelésében nem használta ki a kedvező lehetőséget, és nem vonult Bécs felmentésére. Ehelyett sikeresen megtisztította a Dunántúlt, és elfoglalta a fontosabb várak és az ország legfontosabb erődjait, Komáromot, Lipótvárat, Eszéket.

Az uralkodó Bécsből Olmützbe menekült, október 16-án Alfred Windisch-Grätz herceget nevezte ki valamennyi Itálián kívüli császári-királyi hadsereg főparancsnokává. Windisch-Grätz október 20-án érkezett Bécs falai alá, több rohamot is elrendelt a város ellen, amely 31-én került újra a császáriak kezére.

Schwechati csata

Jellasics Mosonnál megállt, hogy bevárja erősítéseit. A gyenge harcértékű horvát népfelkelőket hazaküldte, lovasságát és tüzérségét jelentős számban növelte. A Jellasics által vezetett császári sereg ekkor közel 30 000 főből és 99 lövegből állt. A szembenálló magyar sereg 27 000 fővel és 82 löveggel rendelkezett, de magas volt a frissen sorozott katonák száma - Pákozdtól tehát Jellasics javára megfordultak az erőviszonyok.

Október 30-án a Bécs melletti Schwechat falu közelében a Móga János vezette magyar sereg vereséget szenvedett a Windisch-Grätz és Jellasics által vezetett egyesült császári haderőtől, melynek azonban csak a horvát bán vezetése alatt álló alakulatai kerültek harcérintkezésbe a magyarokkal. Móga a csatában megsérült, majd lemondott a parancsnoki

posztról. Kossuth Görgei Artúrra bízta a sereg parancsnokságát, és tábornokká nevezte ki.

A székelyek felkelése

Erdélyben Berezeneczei László kormánybiztos október 16-ára összehívta az agyagfalvi székely népgyűlést. A kormánybiztos hívására 60 000 fegyveres székely gyűlt össze. A népgyűlés hitet tett a forradalom és a jobbágyfelszabadítás, valamint a románokkal és a szászokkal való együttműködés mellett. A székely csapatok azonban több kisebb győzelem után Gedeon császári tábornoktól vereséget szenvedtek, és seregük szétoszlott. Novemberre Erdély, és egyben Székelyföld nagy részét megszállták a császári hadak. Csupán Háromszék állt ellen november végén is, lekötve ezzel a császári hadak jelentős részét. A székelyek ellenállását Háromszéken Gál Sándor ezredes, Bede Mózes kormánybiztos és Gábor Áron vezette. Háromszék ellenállása, lehetővé tette, hogy a végveszélybe került 1848-1849-es forradalom és szabadságharc tovább folytatódjon.

A téli hadjárat

Kossuth és Görgei 1848 novemberében haditervet dolgozott ki az ország ellenséges támadás idején hatásos védelmét illetően, Görgei javaslatával ellentétben – ami a védelmi erők megerősített állásokba való összpontosítását szorgalmazta – Kossuth azon akarata érvényesült, miszerint az ország minél nagyobb részét meg kell óvni az újoncozás érdekében. Nyugat-Magyarország védelmét ekkor két, egymástól meglehetősen távol elhelyezkedő sereget látta el, az egyik Görgei Artúr fel-dunai hadserege kb. 28 000 fő és Perczel Mór kb. 10 000 fős serege.

1848 decemberében Ferdinánd császár helyét Ferenc József foglalta el. Magyar koronázott királynak 1849 ápr.14-ig Ferdinándot tekintették a magyarok (a feliratokat hozzá intézték). Ennek a közjogi kettős hatalomnak a megszüntetésére is szolgált az "Olmützi alkotmány", amelyben Magyarország tartományként a császári birodalom fennhatósága alá került volna. Az európai forradalmak többségét ekkorra már leverték, és Magyarországon is kezdtek megerősödni a forradalom ellenségei. A császári királyi seregek támadása december elején indult, Windisch-Grätz serege több hadoszlopban vonult fel az országban a főszereg kb. 55 000 katonája a fővezérrel együtt Görgői üldözésébe kezdett, cs.k. erők kb. 12 000 fő délről és nyugatról fenyegették Perczel seregét. Franz Schlick altábornagy Galíciából betört a felvidékre, elfoglalta Eperjest és Kassát, december 11-én megverte Pulszky Sándor csapatait. Görgői december közepén megütközött Windisch-Grätzcel, aki könnyűszerrel elsöpörte a magyar sereget, ami ettől függetlenül nem bomlott fel és rendezetten Győr felé hátrált. A várost azonban nem tartotta a magyar sereg – a rendkívüli hideg következtében a várost övező védműként szolgáló vizek és mocsarak annyira befagytak, hogy ágyúval is könnyen átkelhetek rajta – a császári seregek megérkezése előtt a fővárosba távozott. Kossuth tervei szerint Görgői és Perczel csapatai Buda előtt egyesültek volna, de Perczel Mórnál csatát veszített, embereinek egyharmada a csataterén vesztett. A vereség után az Országos Honvédelmi Bizottmány a főváros kiürítéséről döntött, a kormányzat Debrecenbe költözött. A haditanács január 2-án a magyar erők tisztántúli összpontosításáról döntött. Az új haditerv szerint feladták a Délvidéket és az ottani csapatokat felhozták a Közép-Tiszához, a Perczel-hadtest a Tisza vonalán foglalt helyet, miközben Görgői tábornok fel-dunai hadteste egy északnyugati irányú elterelő hadmozdulatokat hajtott végre. Január végére a magyar csapatok feladták Bácskát és a Bánságot, Kiss Ernő

vezette bántó hadtest is súlyos vereséget szenvedett. Windisch-Grätz Pest-Buda bevétele után berendezkedett a városban, délen a császári seregek megkezdték előrenyomulásukat Szeged és Arad felé. Görgői elterelő hadműveletei sikeresnek bizonyultak, Windisch-Grätz két hetet vesztegel, ez elég a magyar védelem megszilárdítására. Februárban Henryk Dembinski tábornokot nevezi ki Kossuth fővezérnek, 26-27-i kápolnai csatában a magyar sereg vereséget szenved, részben Dembinski hadvezéri alkalmatlanságának köszönhetően. Szemere Bertalan közreműködésével a tisztikar leváltja a fővezéri posztról.

Az országgyűlés Debrecenben

1849. január elejétől május 31-éig Debrecenben ülésezett az országgyűlés.

A tavaszi hadjárat

A dicsőséges tavaszi hadjárat jelképesen 1849. április 2-ától május 21-ig tartott, melynek során a magyar honvéd seregek óriási, ám nem teljes katonai sikert értek el. A terv a császári csapatok bekerítése és Komárom felmentése volt.

Előzmények

A honvéd seregek tavaszi hadjáratának két fontos előzménye volt: a császári csapatok kiűzése Erdélyből és a magyarországi csapatok összevonása. Erdély felmentése Bem József tábornok nevéhez köthető, aki rövid idő alatt rendet teremtett az erdélyi csapatoknál, majd decemberben megkezdte a harcokat és márciusra ki is űzte Puchner és Urbán csapatait Erdélyből. Erdély felmentésével a tavaszi hadjáratnak csak egy frontja

kellett összpontosítania. A csapatösszevonás nehézkesen, de végül sikerült Tiszafüred környékén. A kápolnai csatában (február 26–27) vesztes főparancsnok, Henryk Dembiński szerepét az elégedetlenség miatt előbb Vetter Antal ideiglenesen kinevezett fővezér (március 1.), majd Görgei Artúr (március 31.) vette át. A rendelkezésére álló I. II. III. és VII. hadtest körülbelül azonos számú gyalogost és lovast foglalt magába, mint Windisch-Grätz serege, azonban a tüzérség csekélyebb számú és fejletlenebb volt mint a császári csapatoké.

Haditerv

Görgei haditerve a császári csapatok bekerítésére irányult, melyet átkaroló hadművellettel kívánt elérni. A bekerítés egy elterelő hadművelet sikerességétől függött, melyet a VII. hadtestnek a főszereg látszatát keltve Hatvan környékén kellett végrehajtania. Eközben az I. II. és III. hadtesteknek kellett a Jászságon át megkerülnie az ellenséges sereget. A terv szerint a négy hadtestnek április 7-én egyesült támadást kellett intéznie a császári csapatok ellen, és siker esetén a főerőket elvágták volna Pesttől. A haditerv azonban kockázatos volt, hiszen amennyiben Windisch-Grätz tudomására jut, hogy a Hatvan környéki csapatok nem a főszereg, könnyen szétszórhatja azokat és bekerítheti a magyar csapatokat, illetve Debrecen ellen vonulhat, komolyabb ellenállás nélkül. A tervet elősegítette, hogy Windisch-Grätz március közepétől nem kapott megbízható jelentést a magyar főszereg hollétéről és mozgásairól, ezért szétszórta csapatait, melyeknek így túl nagy arcvonalon kellett volna harcolniuk az összpontosított magyar szereg ellen. Továbbá egy nagyon rosszul felbecsült csapatlétszám is nehezítette a császáriak dolgát: Beniczky Lajos 4-500 fővel bevette a felvidéki Losonc városát, ám a csapatok létszámát a várost védő

osztrák kapitány 6000 főre tette. Így Windisch-Grätz tartott egy esetleges északi átkarolástól is.

Végrehajtás

Április 1-jén a felderítésre kiküldött Schlick csapata vívott előőrscsatát Hatvannál, majd a másnap ideérkező teljes VII. hadtest Poeltenberg Ernő és Gáspár András vezetésével üldözi el őt innen Hatvan mögé. Schlick nem jutott érdemi információhoz, viszont a magyar csapatok is inkább csak morális sikert értek el. Ezután Gáspár ezredest tábornokká és hadtestparancsnokká nevezik ki.

Közben a másik három hadtest is a tervek szerint haladt és április 4-én az I. hadtest elérte Tápióbicskét. Klapka György azt hitte a faluban csak az ellenség poggyása van, ezért a nagy zsákmány reményében úgy döntött rajtaüt az ellenséges csapatokon. A faluban azonban Jellasics vezetésével egy egész dandár tartózkodott, mely ellentámadásával kavargást és nagy veszteséget okozott Klapka csapatainak, melyek fejvesztve menekültek a Tápió hídjához. A csata menetét Damjanich János III. hadtestének megérkezése fordította meg, amely a harmadik és kilencedik, Földváry Károly vezetése alatt álló honvédszászlóalj (a vörössipkások) hősiességének köszönhetően elűzte az ellenséget és megtisztította a falut (a most már újra harcoló Klapkával). Windisch-Grätz nem tájékoztatták kellőképpen a csatáról, aki így továbbra sem tudta a magyar főerők tartózkodási helyét. Emiatt újabb csapatot küld Hatvan térségébe április 5-én, amely most már bizonyossá teszi számára, hogy a főereg nem itt tartózkodik. Azt azonban továbbra sem sikerült megtudnia, hogy a főereg északról, vagy délről akarja őt átkarolni. Előbbi esetben Komárom

felmentése, utóbbiban pedig a Pest felé történő visszavonulás lehetőségének elvágása veszélyeztette őt. Ezért Schlick hadtestét Gödöllőhöz, Jellasicsét Isaszeghez, Wrbnáét pedig Váchoz rendeli és további három dandárral és egy hadosztállal megerősíti. Így a császári csapatok minden eshetőségre felkészülnek, azonban túl nagy, mintegy 54 km hosszú és 30 km mély arcvonalat vesznek föl, melyet egy nap alatt sem lehet teljesen összevonni. Görgei április 5-én előrenyomulást rendel el, melynek értelmében a VII. hadtestnek Aszódot és Bagot kell elfoglalnia, a III.-nak Kákán át Isaszegre, az I.-nek Isaszegre, balszárnyának Pécelre, míg a II.-nak Dány és Zsámbok térségébe kell jutnia. Ez jó elhelyezkedést, könnyen összpontosítható és kis (22X22 km-es) arcvonalat eredményez.

Április 6-án csapataink a számukra kijelölt helyekre érnek. Isaszeg térségében kezdődnek összecsapások, melyekben Damjanich, Klapka és Aulich hadtestei vesznek részt. A kezdetben támadó Klapka a felépő túlerő miatt teljesen visszavonul, így magára hagyja a segítségére érkezett Damjanichot, aki azonban tartja állásait. A támadásba lendülő Damjanich és Aulich jobb szárnyuk biztosítását Gáspár VII. hadtestétől várják, ő azonban nem értesül a fejleményekről, ezért tétlenül vár. Ezt kihasználva Windisch-Grätz Schlick hadosztályával oldalba támadja Damjanichot, aki így kénytelen súlyos veszteségek árán visszavonulni. Ekkor kétséges a csata kimenetele, azonban Görgei 3 óra környékén már az eloszló füst miatt átlátja a helyzetet és rendezzi a sorokat: Aulichot előreküldi, Klapkát meggyőzi, hogy visszavonulás helyett támadjon és hírt kap róla, hogy Gáspár is támadásba lendült a jobbszárnyon. Ekkor látja, hogy lehet győzni és erről tájékoztatja az egyre reménytelenebb helyzetben lévő Damjanichot is, aki ezért 11-ig kitart és harcol Schlick ellen – igaz eredménytelenül. Közben a balszárnyon 7 óra fele Klapka és Aulich beveszik Isaszeget és

messzire űzik az ellenséget. Windisch-Grätz 9 óra körül visszavonulást rendel el, mert tart attól, hogy a balszárnyon elvágjuk őt Pesttől. Ekkor Klapka és Aulich Damjanich segítségére sietnek, aki így késő este végül le tudja győzni Schlicket. Így végül is a kétséges kimenetelű isaszegi csata magyar győzelemmel ér véget.

Új haditerv

Az új haditervet Görgei április 7-én dolgozta ki. Ennek lényege szintén egy átkarolási hadművelet, de ezúttal valóban észak felől, Vácon, Léván át Komárom irányába. A főszereg vonul északra, Pest előterében a II. hadtest és még egy hadosztály marad. A főerők célja Komárom felmentése és ezzel a Pest-Budára összpontosított császári hadak bekerítése. Közben a pesti seregeknek elterelő támadásokat kell indítaniuk azt a látszatot keltve, hogy Görgei valódi célja Pest bevétele. Komárom felszabadításával, a bekerítés elkerülése végett a császáriak kénytelenek lettek volna feladni a fővárost és Bécs felé menekülni. A terv ismét azt a kockázatot rejtette magában, hogy amennyiben kiderül, hogy Pest előtt csak kisebb csapatok maradtak, azokat a császáriak elsöpörhették volna és így fordított bekerítés áll elő. Azonban elősegíti, hogy a felvidéki hadakat is Pestre összpontosították a császáriak.

Győzelem

Április 10-én újultak ki a harcok, amikor Windisch-Grätz felderítőcsapatokat küld a Pest előtti erők számának meghatározására, azonban ezek nem járnak sikerrel. Szintén 10-én érik el a magyar csapatok Vácot. Damjanich a nagy véráldozat elkerülésére bekerítéssel próbálkozik, azonban az előreküldött dandár a sűrű ködben eltéved. Így csak egy

irányból történik támadás, amelyben a várost védő erők parancsnoka, Götz meghal. Földváry Károly és a vörössipkások ismét kitüntetik magukat, így a győzelem nem kérdéses a jóval kisebb létszámú császáriak ellen. A vereség után azonban a császáriaknak nagyjából pontos képük van a magyar főerőkről. Ezután Windisch-Grätzet a fővezéri poszton Welden felváltja, de ő is azt hiszi, hogy a magyar seregek célpontja Buda. A főserg ezután a tavaszi hadjárat legszebb győzelmét Nagysallónál április 19-én, és eléri az ostromlott Komáromot. Komárom felmentése ugyan sikerül (komáromi csata, április 22–23.), de a császári vezetés időben észbe kapott, illetve a magyar seregek az Ipolyon, a Garamon és a Vágon is át kellett kelnie, ami komoly idővesztéssel járt, ezért a bekerítés már elmaradt. Április 23-án bevonul az első huszár a kiürített pesti utcákra.

A Szemere-kormány

Szemere Bertalan - Miniszterelnök és belügyminiszter -Ellenzéki Párt, Vukovics Sebő - Igazságügy-miniszter Ellenzéki Párt, Horváth Mihály - Vallás- és közoktatásügyi miniszter pártonkívüli, Duschek Ferenc - Pénzügyminiszter, Batthyány Kázmér - Földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi miniszter és külügyminiszter Ellenzéki Párt, Mészáros Lázár - Hadügyminiszter (ideiglenesen), Görgey Artúr — Hadügyminiszter 1849. május 7-július 7., Aulich Lajos — Hadügyminiszter 1849. július 14-től Békepárt, Csány László - Közlekedésügyi miniszter Ellenzéki Párt,

A nemzetiségek a szabadságharcban

A nemzetiségek közül elsősorban a horvátok, szerbek és románok harcoltak császári oldalon; nemzeti törekvéseik mögött a Határőrvidék katonai erejét tudták kiállítani. A németek, szlovákok, zsidók, ruszinok, szlovénok, bunyevácok többségében magyar oldalon harcoltak. Az összehasonlítás azonban igen nehéz: a magyar hadsereg egyik legkiválóbb tábornoka, Damjanich János aradi vértanú és Vukovics Sebő kormánybiztos szerb származásúak voltak, Knezich Károly horvát, Móga János altábornagy pedig román. A hazai németiségből került ki a honvédsereg két kiváló tábornoka, Poeltenberg Ernő és Aulich Lajos, ugyanakkor a császáriaknál kiváló lovassági parancsnok Franz Ottinger és a később a cs. kir. sereg fővezéréig előlépő Benedek Lajos is soproni születésűek voltak. Ezenkívül a magyar nemzetiségűek sem harcoltak mindig magyar oldalon, például a peremartoni br. Bechtold Fülöp.

A szabadságharc bukása

Az orosz intervenció

1849. június közepén Rüdiger és Paszkievics vezetésével több oszlopban közel 200 000 fős orosz hadsereg tört Magyarországra. A magyar vezetés így képtelen volt tartós ellenállásra képes fegyveres erőt állítani az orosz intervenció elé. A két nagyhatalom összefogása megpecsételte a magyar forradalom és szabadságharc sorsát.

Az országgyűlés utolsó ülései

Az országgyűlés július 2-án újból Pestre költözött, majd július második felében Szegeden, végül – már csak néhány fő részvételével – augusztus 11-én Aradon tartották.

Az utolsó napok

A szabadságharc sorsa abban a pillanatban eldőlt, amikor az oroszok a magyar határt átlépték, de a válság bekövetkezéséig még pár hónap eltelt. A temesvári csatai vereség után azonban már csak két lehetőség maradt. Vagy harcol tovább a magyar sereg minden remény és cél nélkül, amíg utolsó szálig elvérzik, vagy leteszi a fegyvert, miután a hadjárat viselésére elégséges eszközei sincsenek. Görgei haditanácsot tartott vezéreivel és tisztjeivel s a fegyver letetésére szánta el magát. Churloff orosz tábornok seregéből Katlaroff huszárkapitány és gróf Rüdiger tüzér hadnagy már július 21-én felkeresték Görgeit Rimaszombatnál azzal az ajánlattal, hogy tegye le a fegyvert. A tiszteknek és a legénységnek teljes szabadságot biztosított ez az ajánlat. Görgei választ gróf Batthyány László és egy tiszt vitte meg Churloffnak. Görgei tudatta, hogy egyezség esetén nemcsak a sereget, hanem a lakosságot is biztosítani kívánja. Megüzente Görgei azt is, hogy a magyar nemzet az események mostani állása szerint szívesen látná, ha Szent István koronáját valamelyik orosz nagyherceg viselné. Nemsokára egy Boryné nevű özvegy is felkereste Görgeit Rüdiger tábornok megbízásából a fegyverletételre vonatkozólag. A tárgyalások meg is kezdődtek.

Világosi fegyverletétel

Az utolsó jelentősebb harcképes seregetest, a Görgei vezette feldunai hadsereg feltétel nélküli fegyverletételére 1849. augusztus 13-án került sor Világosnál, az orosz Fjodor Vasziljevics Rüdiger tábornok csapatai előtt. Sok kisebb magyar csapat ettől külön tette le a fegyvert.

Megtorlás

A forradalom alig fejeződött be, a császáriak mindjárt megkezdtek a megtorlást. Haynau, a magyarországi osztrák főparancsnok felállította a haditörvényszéket, melyek több száz tisztet és polgári személyt ítéltek halálra és még többet várfogságba. A foglyul ejtett katonák közül a magyarokat, székelyeket, lengyeleket és németeket erőszakkal besorozták az osztrák hadseregbe, a más nemzetiségűeket hazaengedték. 1849. október 6-án Aradon kivégezték a magyar forradalom 13 tábornokát, az aradi vértanúkat. Ugyanezen a napon főbe lőtték Batthyány Lajos első magyar miniszterelnököt is, majd október 25-én Kazinczy Lajost. A forradalom után a császáriak nem teljesítették a nemzetiségeknek tett ígéreteiket, ők is el kellett hogy szenvedjék a forradalom leverése utáni önkényuralmi rendszert.

ÖNKÉNYURALOM, EMIGRÁCIÓ, KIEGYEZÉS (1849-67)

A véreskezű katonai diktatúrát 1850-ben „polgári” kormányzat váltotta fel. A budai helytartóság élére Karl Geringer báró került (1851-ig).

Helyére Albrecht főherceg, a császár nagybátyja került, aki inkább értett a katonáskodáshoz, mint a polgári igazgatáshoz.

A Habsburgok célja ugyanaz, mint eddig: Magyarországot erővel is akár, de végleg beolvasztani az egységes és központosított „összmonarchiába”.

1851. december 31. – közzétették a „kormányzati alapelveket”, melyben megfogalmazódik az 1849-es olmützi alkotmány visszavonása és a pátensekkel (császári rendeletekkel történő kormányzás, vagyis = önkényuralom).

Bach-rendszer

Magyarország beolvasztásához elvi alapot az ún. jogeljátszási elmélet szolgáltatta, ezért Magyarországot, mint meghódított tartományt kezelték.

Első lépés: a történelmi Magyarország területének felszabdalása:

- különválasztják Erdélyt
- Horvátországot (Szlavóniával és Fiumével)
- Határőrvidék
- Délvidék→szerb vajdaság

De, mindezzel nem a nemzetiségek követeléseinek tettek eleget. Pulszky Ferenc: „a nemzetiségek ugyanazt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül”.

Csengeri Antal: „minden nemzetiség egyenlő jogot kapott arra, hogy németté legyen”.

A maradék Magyarországot 5 kerületre osztották:

- 1) Buda
- 2) Pozsony
- 3) Sopron
- 4) Kassa
- 5) Nagyvárad székhellyel.

A kerületek élén főispánok álltak. A rendszer kiépítője Alexander Bach báró, birodalmi belügyminiszter. A rendszer lényege:

- titkos rend
- besúgóhálózat
- bürokrácia (Bach-huszárok) – zsinóros ruhába bújtatott német és cseh hivatalnokok
- hivatalos nyelv – német
- szellemi, irodalmi élet – cenzúra

Az önkényuralom legnagyobb következménye:

- a '48-as reform-lendület megtorpan
- a '48-as nemzedék vérpadra, börtönbe, emigrációba szakadt vagy elhallgatott→kivonult a politikai életből = passzív ellenállás. (Vörösmarty: „és tél va, és csen, és halál”).

1861. február 4. – 1865. június 26. „Schmerlingi provizórium”.

1865. április 16. – a Pesti Naplóban megjelent Deák Húsvéti cikke.

A KIEGYEZÉS RENDSZERE

1867. május 29. – az országgyűlés megszavazza a kiegyezést⇒Dualizmus.

1867 – Ferenc József magyar miniszterelnökké és honvédelmi miniszterré nevezte ki gróf Andrássy Gyulát ('48-as huszárkatona).

1867. június 8. – Ferenc Józsefet magyar királlyá koronázzák.

–Vannak közös ügyek – közös védelem (hadügy): de a hadsereg vezénylete, az uralkodó kezében

–Pénzügy: közös költségek

–Külügy (a magyar miniszterek kinevezésének joga a királyoké).

–Létrehozzák a delegációkat (küldöttségeket): 60-60 tagot delegál Magyarország és Ausztria,

–Elfogadják a közös ügyek költségvetését (a tárgyalásokat a pénzügy, a hadügy és a külügyminiszter vezeti).

- Gazdasági kötelezettségek: Ausztria – 70%; Magyarország – 30%.
- Közös vámrendszer: – a védővámok kérdésében először nem tudtak megegyezni (Ausztria ipari jellegű, Magyarország mezőgazdasági).
- Magyarországnak az lett volna az érdeke, hogy szabadon exportálhasson gabonát.
- Ausztriának meg épp nyugatra kellettek a védővámok, hogy nyugatról nem áramoljon a sok ipari termék (végül is nyugatra nyitottak határt – a magyarok győztek)!

Mi legyen a pénzzel?

–egy közös jegybankot állítanak fel, közös pénzrendszert vezetnek be.

1878 – létrejön az Osztrák-Magyar Bank.

–Előszentesítési jog– az országgyűlés előtt napirendre tűz egy kérdés megtárgyalását, megkérdezi az uralkodót.

Nemzetiségi kérdés – a forradalom bukása annak volt köszönhető, hogy az osztrákok a maguk oldalára állították a nemzetiségeket.

⇒létrejön a horvát-magyar kiegyezés az osztrák-monarchia mintájára (Magyarország és Horvátország államközösséget alkot, de belügyi tekintetben saját törvényhozással és kormányzattal bír). Ezen kívül:

- Elismerte a horvátok nemzeti és területi különváltását
- Belső önkormányzás: belügy, vallás- és közoktatásügy, igazságügy (ezekben a kérdésekben a törvényeket a horvát országgyűlés hozta).
- A horvát végrehajtó hatalom élén a horvát bán állt, de a horvát bánt a magyar miniszterelnök ellenjegyzésével a magyar király választotta.
- A hadsereg (Bécs), pénzügy és gazdaság kérdése a magyar országgyűlés hatáskörébe tartozott, ahová a horvátok 40 képviselőt küldtek.

- A közigazgatás nyelve a horvát.
- Fiume – külön közigazgatási egység, amely közvetlenül a Magyar Királyság alá tartozott, kormányzó irányította.

/Magyar nemesség – '48-ban nem azért mondtak le a hazáról, hogy most feldarabolják Magyarországot hat önálló nemzet alkotja – ezek területi autonómiát követelnek/

1868 – nemzetiségi törvény:

- Bevezetik a politikai nemzet fogalmát (politikai tekintetben Magyarországon csak magyarok élnek = a központi állami hivatalos szervek nyelve a magyar).
- 20%-a nemzetiségi nyelvhasználat.
- Minden polgár amilyen nyelven beadványt intézett valamilyen hivatalnál, olyan nyelven kell választ kapnia.
- A törvény kötelezővé tette, hogy az államnak gondoskodnia kell az oktatásról a nemzetiségek nyelvén.
- Az egyházak belső autonómiát élveztek (pont ezek az egyházak voltak a nemzetiségek fő bástyái).

1879 –törvény kötelezte a népiskolákban a magyar nyelv oktatását (nagy felháborodás←a nemzetiségek nagy része nem beszélt magyarul).

Fő politikai kérdés: a kiegyezéshez való viszonyulás, mivel fogadtatása Magyarországon nem egyértelmű. (Kossuth: az Osztrák-Magyar-Monarchiának nincs jövője, s ha Magyarország sorsát ehhez az államalakulathoz köti, ő is menthetetlenül elpusztul. Deák: „Senki sem mondja, hogy a kiegyezés ideális helyzet, de a realitásokat figyelembe véve ezt kell tenni”).

1867 után két nagy csoport jön létre:

- 1) Deák-párt – támogatja a kiegyezést (jelentős többség a parlamentben).

- 2) Balközép – elfogadja, de módosítani akarta –Tisza Kálmán – „bihari pontok”.
- 3) Szélsőbal – kevés képviselő (Irányi Dániel, Böszörményi László) a '48-as alapokra helyezkedtek.
- 1) Polgári jogrendszer – szabadság és egyenlőség a törvény előtt.
- 2) Elégedetlen a kiegyezés formájával és szilárd biztosítékot kívánt arra nézve, hogy Magyarország különállása megmaradjon.
- 3) Élénk kapcsolatban állnak Kossuthal, de Deák ezt nem ismerte el saját pártjának, mert kevés képviselője volt (hamar feloszlik).

1868/38 törvénycikk – a népoktatásról szóló törvény:

- 6-12 évig tankötelezettség.
- Tanfelügyelőség.
- A tanítói állás betöltését képesítéshez kötötte, és állami tanítóképző intézeteket állított fel.
- Az oktatás nyelve az, amelyet az adott községben a lakosság többsége beszélt; (1869 –61% férfi, és 76% nő analfabéta).

Kegyúri jog – a magyar királyok apostoli királyok és joguk van a püspökök kinevezéséhez.

Gazdaság:

'48/49 után Magyarország fejletlen agrárország;

'67-ben létrejönnek a fejlődés feltételei. Liberális gazdaság feltétele – rend, biztonság, stabil politikai rendszer→ez a kiegyezéssel megvalósul.

Vasútépítés – központ Pest (az első vasutak magánkézben voltak).

1873 – véget ér a vasútépítési láz, visszaesnek a befektetések; ezt a magántársaságok nem bírják, mert csak olyan vasutat tudnak üzemeltetni, ami nyereséges. Az állam kénytelen kézbe venni a vasutakat.

- A '80-as években felvásárolják a magáncégektől a vasútvonalakat – létrejön a MÁV (Baross Gábor a létrehozója).

- A vasút révén az ország minden részébe behatolt a tőke.
- Közúti közlekedés.
- Fiume←Budapest-Fiume vasútvonal.
- Fejlődik a postaszolgálat.
- Megjelenik a telefon (távbeszélő) –1881 – Puskás Tivadar az első telefonközpont megalkotója.
- Malomipar – Magyarország első a világon (de! fejlődik a szeszipar, a dohányipar, a húsipar).

A politikai viszonyok bizonytalanná váltak:

- A Deák-párt felbomlott.
- Andrássy 1871-ben a monarchia külügyminisztere lett, a miniszterelnök Lónyay Menyhért lett.

1875 – Szabad elvű párt (1875-1905): Balközép + Deák-párt.

1875-1890 – 15 éven át a kormány elnöke Tisza Kálmán→a kiegyezés rendszerének megszilárdulása.

Ellenfelei: „Tisza úgy beszél, mint egy óriás, és úgy cselekszik, mint egy törpe”.

Támasza – a volt középbirtokos nemesség→dzsentrí→ellepték a minisztériumokat, központi intézményeket stb.

Intézkedései:

- Cselédtörvény.
- Csendőrség.
- Nemzetiségi mozgalmak erőszakos elfojtása.
- Németbarát külpolitika (félnek a pánszlávizmustól).

(1879 – Németország és a Monarchia = kettős szövetség, 1882 + Olaszország = hármas szövetség).

1883 – segítségnyújtási szerződés Romániával. Aktív oroszellenes balkáni politika – de nincs értelme, mert a bel- és külpolitika feltételei nem adottak.

Élénk külpolitika→haderőreform.

Tisza 1889-ben terjesztette be a törvényjavaslatát→óriási vita robbant ki + utcai tüntetések, melyet Rudolf trónörökös öngyilkosságának híre csendesített le. Tisza politikai helyzete megrendült→Bécs is csalódott benne→nemcsak az Apponyi-vezette Mérsékelt Ellenzék és a Függetlenségi Párt volt elégedetlen vele, de a kormánypárt is.

1890 – benyújtotta lemondását.

a monarchia válsága

tisza kálmánál egy korszak – a konszolidáció periódusa – ért véget. a millenniumi ragyogás, a századvég, és a századelő gazdasági társadalmi, kulturális gyarapodása ellenére egyre inkább nyilvánvalóvá vált a politikai válság időszaka.

nincs olyan politikus, aki tartósan biztosította volna a nyugalmat. megváltozott helyzet→új feszültségek:

- 1) ausztria és magyarország közjogi viszony
- 2) a hatalmi elit belső ellentétei
- 3) nemzeti és nemzetiségi kérdés
- 4) munkás és parasztkérdés

} Román Nemzeti Párt –
Vasile Lucacin–
Memorandum Per

← = politikai válság

nincs olyan politikai program, amely mindenkit kielégítene⇒kormányválságok.

1890. március 15. – 1892. november 19. – gróf szapáry gyula kormány.

baross gábor – folytatta a közlekedés modernizálását.

csáky albin – egyházpolitikai reform.

wekerle sándor – valutareform:

1892→ezüst valuta helyett→arany valuta (feleannyi névértékű).

a forintot és krajcárt→korona és fillér.

szilágyi dezső – igazságügy miniszter – vasárnapi munkaszünet, ipari és gyári balesetbiztos.

szapáry – közigazgatási reform – a központosítás híve.

1892 – nemzeti párt: apponyi albert és a szabadelvűek egy része + konzervatívok.

1890 – csáky albin – „elkeresztelési rendelet” – tiltja a vegyes házasságokban született gyerekek katolikussá keresztelését.

polgári házasság és állami anyakönyv – túl radikális még nem fogadják el.

a hentzi-szobor koszorúzási ügye sodorja el szapáryt.

wekerle sándor i. – 1892. november 19. – 1895. január 15.

pénzügyminiszter is, már három kormánya lett, és miniszterelnök is volt háromszor (1905 (másodsor); 1917 (harmadszor)). nevéhez fűződik az államháztartás egyensúlyának helyreállítása. eredményes pénzügyi és közigazgatási politikáját dicséri a millenniumi előkészületek felgyorsulása, a középítkezések, az infrastruktúra fejlesztése budapesten és a vidéki városokban→lettek a külföldi tőkebefektetések.

– szabad verseny gazdaság.

de: az agrármozgalmak kezeléséhez hiányzott belőle a szociális érzék, nem hajlott az engedményekre. ebből következik, lásd a hódmezővásárhelyi parasztmozgalom letörése a szántó kovács jános elleni per.

– ragaszkodott a magyarok felsőbbségéhez, nem alkuszik a nemzetiségekkel (1893/94-ben válaszol a románok, szlovákok és szerbek vezetői egyességet kötöttek).

– 1894. március 20. – kossuth lajos 92 éves korában meghalt turinban. az uralkodó megtiltja az állami gyászt, hogy a főhivatalnokok és katonai vezérkar részt vegyen a temetésen⇒a

kormányt a közvélemény kegyeletsértéssel vádolt + bécs túl liberálisnak tartja a kormányt⇒követelik lemondásukat (a főváros által rendezett temetés tüntetésnek számított, visszatér Kossuth Ferenc, de a további következményei elmaradtak).

1894/31. törvénycikk – a kötelező polgári házasság melyet a bíróság felbonthatott.

1894/32. törvénycikk – a vegyes házasságban született gyerekek vallása: „a fiúk apjuk, a lányok anyjuk vallását követik”. de! mód volt a reverzálisra is, előzetes írásos megegyezés.

1894/33. törvénycikk – kötelező állami anyakönyvezés, mely a belügyminiszter felügyelete alatt folyt.

1895/42. törvénycikk – a zsidó vallás recepciója (bevett vallás).

Bánffy Dezső báró – 1895. január 15. – 1899. február 26.

a dualizmus válságjelenségei, a „nemzeti” kérdések, és az egyházpolitikai viták megosztották a politikai elitet⇒felértékelődtek a 67-es alapú ellenzékiek, akik a magyar állameszme és a nemzeti érdekek jobb érvényesítését szorgalmazták. kevés eredeti gondolattal rendelkezett, türelmetlen, sovíniszta, rideg adminisztrátor. pénzügyminisztere lukács lászló a wekerle- alapokat építette tovább⇒a parlamenti politikai harcok ellenére a gazdasági növekedés folytatódik, sok építkezés, fejlesztés zajlik. a kormánnyal elégedetten a felső és alsó népréteg is→még sincs látványos bukás, mivel

- támogatja a szabadelvű párt
- az udvar
- millennium

⇒a Bánffy-kormány első két éve az évforduló ünnepélyessége jegyében telt, mindenki elfogadta a treuga dei „isten békéje” állapotát.

Millennium

1895. december 31-én éjfélkor harangszóval kezdődik az ünnepi év.

1896. április 21. – millenniumi deklaráció

május 2. – a millenniumi kiállítás megnyitója (vázasligetben)

(kb. 200 pavilon – historizált – eklektikus a legnagyobb az iparcsarnok).

a sugárút végén készült el a millenniumi emlékmű. Zala György szobrász Árpád fejedelem és a hét vezér szoborcsoport.

- átadták a nagykerutát, a ferenc józsef hidat, a kontinens első földalatti villamos vonalát, városligetet.
- folytatódott a várpalota újjáépítése, az új országház építése, és a rakpart kialakítása.

az „isten békéje” azonban csak átmeneti. a század végén már látványosak az ellentétek:

- türelmetlenebbé váltak az agráriusok, mozgalmuk kiszélesedett (mivel közeledett a vám és kerületi szövetség megújításának ideje magyarország és ausztria között).
- nemzetiségi kérdés.

bánffy újításai:

1897/33. törvénycikk – bűnvádi perrendtartás: esküdtszéki bíraskodás minden büntetetre.

– ludovika akadémia – felsőfokú honvédképző.

1897 után a kormány nem hoz ésszerű döntéseket, csak a nyers hatalmi erő konzervatív alkalmazása.

1895. január – katolikus néppárt (konzervatív 67-es ellenzéki). elnöke: zichy nándor gróf.

1898. i. törvénycikk – „szükség törvény”: egy évre hosszabbította meg a vámközösséget. de kötelezte a kormányokat, hogy 1898. május 1-ig terjesszék a parlament elé a tíz évre szóló tervezetet. viták dúltak mindkét

parlamentben⇒az uralkodó berekesztette a reichstatot (osztrák birodalmi gyűlés). házszabályai szerint az új ülészsakra már nem érvényesek a kormány régi javaslatai⇒a szeptember végén összeülő új osztrák törvényhozás elé új tervezetet kellett betervezni.

magyar ellenzék: mivel az év végéig már nincs elég idő az új terv elfogadására, így magától „előáll” az önálló vámterület. de! a két kormány megegyezik a közös vámterület fenntartásában: 1898. augusztus 4. „ischli klauzula” (záradék): 1903-ig törvényi szabályozás nélkül is fennmarad a közös vámterület. ez komoly politikai ellenállást váltott ki: 1898. októbertől a nagy obstrukció vette kezdetét, melyet az ismétlődő házszabály szigorítási javaslatok tovább erősítettek.

1898 ősz – kormány↔ellenzék:

- parlamenti pártiak
- sajtóviták
- személyeskedés és vádaskodás
- párbajok

1899 – új házszabály törvény.

1899. február közepén lemondott bánffy. bekövetkezett az ex lex állapot: az első elfogadott költségvetés nélküli év.

széll kálmán – „széll-csendje”– 1899. február – 1903. június.

az új kormány vállalta a régi házszabályok lényeges pontjainak megtartását, a gazdasági viszony rendezését ausztriával, az agráriusok egyes követeléseinek teljesítését stb. egy időre lecsillapodtak a kedélyek.

széll kálmán jelszava a bemutatkozó beszédében: „törvény, jog és igazság”.

intézkedések:

- eltörölték az őrlési forgalmat
- kúriai bíraskodás (1899/15 törvénycikk)

- szabályozták az összeférhetetlenség eseteit: a képviselők nem vállalhattak az állammal gazdasági, üzleti töké érdekeltséget (bankok stb.).

a kormány átmeneti sikerét fokozta a nemzeti pártiak belépése a kormánypartba. vezérük: apponyi albert, 1901-ben a képviselőház elnöke lett.

a kortársak szerint széll kálmán ellenzéknek jobban udvarolt, mint saját pártjának. nagyon mély a válság a „széll-csend” nem tart sokáig.

idemnitást – az új költségvetés elfogadásáig a kormány az előző év költségének keretén belül intézkedett – fogadtatott el, majd magát a költséget és az újonc megajánlást.

a közös vám- és kereskedelmi közösséget érvényben tartották 1907. december 31-ig.

az osztrák-magyar bank szabadalmát pedig 1910 végéig hosszabbították meg. a kvóta mintegy 2%-al növekedett magyarország számára.

1901 – szabadelvű párt választási győzelme. belső ellentétek (az újoncozás kérdése miatt) felszínre törése miatt elbukott a széll-kormány is.

khuen-héderváry károly gróf – i. – 1903 – (két hónap).

20 éven át horvát bán. nem tehetséges, de pontos, nyugodt és rutinos. többször bizonyította a dualizmus iránti hűségét→az udvar és a tiszacsoport bizalmasává vált.

ferenc józsef 1903. szeptember 17-én kiadta a chlopyi hadparancsát, melyben ragaszkodott a közös hadsereg fenntartásához, illetve a monarchia „néptörzseihez” sorolta a magyarokat is.

⇒felháborodás a magyar politikai követelményekben.

szeptember 26. – a szabadelvű párt megalakította az ún. „kilences bizottságot”, a katonai és nemzeti javaslatok kidolgozására. a kormány lemondott.

tisza istván gróf. i. – 1903-1905, ii. 1913-1917.

– az ellenzék megrendszabályozása, „erős kéz” politikája↔harcias ellenzék⇒látványos összeütközések. az ellenzék elővette az obstrukció fegyverét, tiszta kérte a délutáni ülések bevezetését.

1904. november 19. – vezérlő bizottság, az ellenzék koalíciója. elnöke kossuth ferenc, de tényleges vezető apponyi.

1904. december 3. – az ellenzék tört-zúzott a parlamentben. fel kellett oszlatni, és új választást kiírni.

1905. januári választás – az ellenzéki koalíció győzelme. ⇒tiszta elbizonytalanodik⇒1905. február 1. – beadja lemondását, de az uralkodó nem fogadta el. az ellenzéki koalíción belül is előjönnek az ellentétek, a kormányalakítási tárgyalások csődöt mondtak.

ferenc józsef – 1905. június 18. – „darabout-kormány” – felmentette tiszát és fejeváry géza bárót (testőrsége parancsnoka) nevezte ki miniszterelnökké.

a „darabout-kormány” – két szakasza:

1. a tiszta közvetlen utasításai szerinti közvetítés a korona és az új parlamenti többség között.

1905. szeptember 12-én fejeváry lemondott, de október 16-án újra őt nevezi ki ferenc józsef.

2. már nem közvetítő, megkísérel egy saját párt, a haladó párt megalakítását, mert parlamenti többséget akar.

kristoffy józsef (belügyminiszter) – választójogi reformjait és a „kilences bizottság” mérsékelt katonai-nemzeti javaslatait teszi programja középpontjába.

a vámszövetség felmondását kategorikusan elvetette.

ígéretei a mezőgazdaság és ipar állami támogatását.

- széleskörű szociálpolitikát

- a városok támogatását.

egyezség a szociáldemokrata párt (budapest, 1890. december) vezetőjével, garami ernővel (kilátásba helyezi a választójog kiszélesítését).

kristóffy-garami paktum

1905. október 30. – a szabadelvű párt szembefordul fejeváry és kristóffy programjával, mert a választójog kiszélesítésével a „szélsőséges” irányzatok kiszélesednének, s ez veszélybe sodorná az osztrák magyar monarchiát.

az új parlamenti többség sem támogatja, a megyékben felerősödött a „nemzeti ellenállás”.

1906 – feloszlott a szabadelvű párt, a kormány lemondott.

agrármozgalmak.

1. – 1891. május 1. – orosházi megmozdulás, majd eddig jeladásukra békés, csanád, csongrád megyék is „viharsarok”.

1894. – hódmezővásárhelyi megmozdulás.

április 23. vezetője: szántó kovács jános. következménye: ostromállapot az alföldön.

1890-e évek második fele – várkonyi istván – szabolcs, szatmár.

1909. – megalakul nagyatádi szabó istván kisgazdapártja.

udvar↔koalíció „vezérlőbizottság”⇒1906 tavasza, titkos megegyezés (bécs diadala).

áprilisi paktum:

- a koalíció lemondott a hadseregre vonatkozó nemzetközi követeléseiről
- meghosszabbítja a vámközösséget
- az új választások lebonyolítását
- mérsékelt választási reformokat helyezett kilátásba⇒ez helyreállította az alkotmányosságot, kormányzati válságot, de

egyben elhintette az új politikai közjogi ellentétek magvait a koalíción belül.

wekerle sándor – koalíciós miniszterelnök.

gróf andrássy gyula gróf – vallás és közoktatásügyi miniszter.

kossuth ferenc – kereskedelmi.

darányi ignác – földművelődésügyi.

polónyi géza – igazságügyi.

koalíció: függetlenségi többségi párt, alkotmány párt, katolikus néppárt.

ők győztek a választásokon (1906), mivel a szabadelvű párt feloszlott.

1906. október 28-29. – rákóczi és zrinyi ilona hazahozatala, gyáscsopás temetése a kassai dóm kriptájában. + thököly imrét a késmárki evangélikus templomban helyezték el.

az új kormány helyzetét több tényező fenyegette:

- a munkás- és parasztszervezetek.
- az 1907-ben lejáró vámszövetségi-szerződés megújítása.
- a véderőreform.
- szociális és nemzetiségi kérdések.

rosszul kezelnek minden kérdést:

- csendőrökkel verik le a megmozdulást, a vezetők perbe fogása, cselédtörvény (1907/45. törvénycikk).
- a vámszövetség helyett vámszerződést javasolt a kormány, de bécs felháborodott. az uralkodó elfogása és 1907-ben újabb 10 évre meghosszabbítják a vámszerződést→a magyar kormány hozzájárult a kvóta újabb 2%-os emeléséhez.

magyarosítási politika:

1867 – magyarország lakosságának kb. 50 %-a volt magyar.

1910 – magyarország lakosságának kb. 54 %-a⇒a magyarosítás nem tekinthető számottevőnek.

lex apponyi – 1907 – népiskolai törvényszervezet + vasúti szolgálati rendtartásról⇒”horvát obstrukció”⇒horvátországi belpolitikai feszültség.

1908. felerősödik a koalíción belüli ellentétek⇒a koalíció bomlása. (pl. polónyi géza 1908. december 11-én nyilvánosságra hozta az 1906-os áprilisi paktumot, andrássy belügyminiszter betérjeszti a parlamentbe a plurális választójogi reformot)⇒minden 24 éves férfi kapna választójogot, de adócenzus és iskolai végzettség alapján egyesek 3,2 vagy 1 szavazat. az analfabéták 12-en 1 szavazat.

1908 tavasza – függetlenségi párt

függetlenségi párt

48-as balpárt

1906. – 10 – több gazda- és parasztpárt létrejötte:

1906. – magyarországi független szocialista paraszt párt (áchim lászló andrás). (1911-ig működött, áchim meggyilkolásáig).

nagyatádi szabó istván – országos függetlenségi és 48-as gazdapárt 1909. november 29-én alakult.

1908. – országos földműves párt (pokróc ferenc és ecsedi gábor).

1908. – nyugat-magyarországi agrárpárt.

munkásmozgalmak: megnőtt a szakszervezetek taglétszáma. politikai követeléseik: általános, egyenlő, titkos választójog.

a koalíció bomlásához hozzájárult még a bankkérdés is: 1910 végén lejárt volna az osztrák magyar bank szabadalma – vita: hosszabbítsák meg, vagy hozzanak létre önálló nemzeti bankot.

1910. január – ismét khuen-méderváry károly (a szabadelvű párt egykori tagja, és az 1907-től alakult nemzeti társaskör tagja) grófot bízta meg az uralkodó kormányalakításra. de! a tényleges hatalom tiszta istván kezében van.

1910. február – tiszta istván – nemeti munkaspárt⇒(nemzeti társaskör + alkotmánypárt). célja: a dualista rendszer megőrzése. mérsékelt kormányzati reformjavaslatok – hamar zátonyra futottak.

tisza jelentősége:

- felismerte, hogy a belpolitikában megnőtt a társadalmi kérdések súlya↔a közjogi ügyek perifériára kerültek.
- megváltozott a külpolitikai helyzet.
- felismerte a dualista rendszert fenyegető veszélyeket:
 - a monarchia külpolitikai helyzetének gyengülését
 - a demokratikus és szocialista mozgalmat
 - a nemzetiségi kérdés megoldatlanságát.

a nemzeti munkapárt első feladata az új választások kiírása:

– 1910 – a nemzeti munkapárt átütő sikere.

ezek voltak az utolsó választások a dualizmus történetében. 1915-ben a világháború miatt elhalasztották, majd az őszirózsás forradalom felszámolta a kétkamarás parlamentet.

külpolitika

a háborús feszültség erősödése

1878 óta – bosznia és hercegovina „ideiglenes megszállása”, de valójában végleges ott-tartózkodásra rendezkedett be. ehhez szükség van a jogi (alkotmányos) alapokra, az „annektálásra”.

1908 – isztambulban lezajlott az ifjútörök forradalom→a monarchia fél, hogy a török állam visszaköveteli a két tartományt.

1908. szeptember – megegyezés oroszországgal: elfogadják az annexiót, cserébe a monarchia támogatja oroszországot a tengerszorosokon élvezett. megélnékül a diplomácia, gyorsul a fegyverkezés.

- balkán – háborús tűzfészekké vált.

monarchia + németország↔balkáni kisállamok nemzeti törekvései.

németország másik célja – az afrikai partvidék megszerzése.

1911-től már voltak fegyveres konfliktusok.

két hatalmi tömb:

központi hatalmak ↔ antant-hatalmak

németország

franciaország + oroszország (1894)

monarchia

anglia

1912 tavasza – i. balkán-háború.

törökország ↔ balkán-szövetség: bulgária, szerbia, görögország és montenegró.

1912. november – a szövetség döntő győzelme. londoni békekonferencia ⇒ bulgária kapta a legtöbb területet, létrehozzák albániát, a többiek + románia követeléseit figyelmen kívül hagyják ⇒

ii. balkán-háború – 1913 nyara:

bulgária ↔ új szövetség: szerbia, görögország + románia.

⇒ bulgária veresége + törökország is sok területet vesz vissza.

július – bukaresti béketárgyalások – 1913. augusztus 10. – szerbia és románia sok területet kap. ezalatt a monarchiában volt háborús párt és békepárt is (részt vegyenek-e bulgária oldalán a háborúban?) – de a külügyminiszter, berchtold és tizza is a semlegesség mellett érvel.

⇒ a békék új konfliktusok magvát hintették el, illetve tovább érezték oroszországgal és a monarchia közötti ellentéteket.

ilyen körülmények között a monarchia hadszervezése + tizza + a nemzeti munkapárt szükségesnek tartották a véderő fejlesztését.

1912 tavasza – a miniszterelnök lukács lászló (eddig pénzügyminiszter), majd házelnökcsere 1912. május 22-én tizza istván.

1912. május 23-án általános politikai sztrájk budapesten, tizza házelnöksége és céljai ellen. („vérvörös csütörtök”).

1912. június 4. – az ellenzék nem kap felszólítási jogot. a renitenskedő ellenzéki képviselők kivezettetése a parlamentből:

- a véderőjavaslat elfogadása
- a háború esetére szóló kivételes intézkedések, és hadiszolgáltatásokról szóló törvény.

a kormány intézkedései, rendeletei:

- egyesületek, gyűlések betiltása
- a köztársasági propaganda tiltása
- 1913. április – új választási törvény: 1913/xiv. törvénycikk (1874-es helyett):
 - lejjebb vitte a műveltségi cenzust;
 - középiskolai végzettségnél 24, lejjebb 30 évestől kap szavazójogot.
 - az adó- és vagyon cenzus marad.
 - budapest + 25 városban titkos és listás szavazás.
 - a választókerületek megváltoztatása.
 - sztrájkjog korlátozása
 - 1914 – új sajtótörvény (a '48. évi törvény revíziója).

1913 nyarán lemond lukács és ismét tiszta istván (désy-lukács per: désy zoltán ellenzéki politikus 1912. május. lukácsot „európa legnagyobb panamistájának” nevezte. per – 1913. június 3. – lukács nagyot hibázott).

1911 – köztársasági mozgalom: nagy györgy hódmezővásárhelyi ügyvéd, 1911. október – magyar köztársaság című lap.

1912. szeptember 7. – budapesten megalakult a magyar köztársasági párt. a kormány fellép ellenük:

1913/34 törvénycikk – a királyság intézményének védelméről szóló törvény; megtiltotta a köztársaság eszmét és mozgalmat.

1910-es évek eleje:

- politikai mozgalom az általános, egyenlő, titkos választójogért
- kormányellenes demonstrációk, népgyűlések
- nőtt a szakszervezetek taglétszáma (több mint 100 ezer)

⇒számottevő társadalmi tényező.

1914. június 6. – országos polgári radikális párt.

nemzetiségi politika (tísa István).

tísa felismeri a nemzetek erejét⇒engedményeket tart célravezetőnek.

konzolidálja a horvátokkal és a románokkal (román nemzeti párt) a kormányzat viszonyát.

tísa román orientációja, mert Németország is ezt a politikát folytatja.

1912 – tísa tárgyalásokat kezd a román nemzeti párt vezetőivel, akik túl sokat követelnek, de tísa nem adja meg.

még a világháború kitörése után is próbál tárgyalni, de román hadba lépése után befejezni az alkudozást.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

A világháború kiváltó oka – szarajevói merénylet – 1914. június 28. – Ferenc Ferdinánd és neje Chotek Zsófia meggyilkolása.

A merénylő, Gavrilo Princip (Belgrádban tanuló szerb diák), az „Ifjú Bosznia” mozgalom tagja. „Egyesülés vagy halál”, „Fekete Kéz” – titkos szervezetek, akik kapcsolatban álltak a katonai hírszerzéssel, így tudtak a boszniai útról.

10⁰⁰ – Nedeljko Cabrinovic – bomba – nem sikerül.

10⁵⁰ – Princip – két lövés.

T. ellenzi a hadüzeneteket Szerbiának, de a hadvezetés és Németország szorgalmazza azt→július 13. – T. feladja nézeteit, és vállalja a háborút.

Felgyorsulnak az események:

1914. július 28. – Osztrák Magyar Monarchia hadat üzen Szerbiának.
Augusztus 1. – Németország Oroszországnak.
Augusztus 2. – Németország ultimátuma Belgiumnak, melyben a csapatok áthaladását kéri Franciaország megtámadásához.
Augusztus 3. – a belga kormány elutasítása. Németország hadüzenete Franciaországnak.
Augusztus 4. – hadiállapot Belgrád és Magyarország között.
Augusztus 6. – Osztrák Magyar Monarchia hadüzenete Oroszországnak. Szerbia Németországnak, Montenegro a Monarchiának.
Augusztus 11. – Franciaország hadüzenete a Monarchiának.
Augusztus 12. – Anglia és a Monarchia közötti hadiállapot.
Augusztus 23. – Japán belép az antantba.
Október 28. – Törökország megtámadta a Fekete-tengeri orosz kikötőket.
November 12. Törökország csatlakozik a központi hatalomhoz, belép a háborúba. Kitér az első világháború.

Célok:

Németország – katonai erőfölény Európában

Gyarmatok szerzése, illetve Európában Belgrád, Észak-Franciaország, a kongresszusi Lengyelország és a Baltikum – de még vita milyen formában – bekebelezés vagy csak vazallus államként – ?

Naumann (liberális képviselő) – 1915 – Mitteleuropa című könyv: Németország központú közép-európai államszövetség.

Bethmann-Hollweg (kancellár) – nagy német birodalom létrehozását.

Osztrák Magyar Monarchia – Balkáni gazdasági politikai befolyás megőrzése.

Egy Belgrád központú délszláv állam létrejöttének megakadályozása.

A dualista rendszer megtartása (magyar politikusok).

Törökország – birodalmi területeinek megőrzése.

Bulgária – később lép be – Szerbiától akar revánsot venni a II. Balkán-háborús veszteségei miatt.

Antant: Oroszország, Franciaország + Szerbia és Montenegró.

– a Monarchia és Németország katonai hatalmi erejének megtörése, területeinek csonkítása:

Franciaország: Elzász Lotaringiát akarja Németországtól.

Oroszország: tengerszorosok és ázsiai területek. Lengyel területek, melyek most Németország vagy a Monarchián belül vannak⇒egységes lengyel tartomány az orosz birodalom keretében. Szerbia növelése←Bosznia, Hercegovina, Dalmácia hozzátartásával.

Anglia – status quo fenntartása a kontinensen:

- Németországnak nem szabad túlságosan meggyengülni.
- Oroszországgal szemben szükséges a Habsburg birodalom fenntartása.

VILLÁMHÁBORÚS TERVEK, KUDARCOK

1914 – a központi hatalmak Alfred von Schkiefen „villámháborús” tervét fogadták el, és erre építették hadműveleti stratégiájukat.

Terv:

Németország→Belgrádon és Luxemburgon keresztül lerohanja Párizst→Franciaország megadja magát.

Németország→a keleti frontra vonul és az osztrák-magyar hadsereggel döntő győzelem az oroszok felett (még a tél beállta előtt). Szerbia – ezek után gyerekjáték.

Vilmos császár: „mire a falevelek lehullanak, katonáink már itthon lesznek”.

Osztrák-Magyar-Monarchia→mozgósítás→a haderő 1/5-e a szerb, 4/5-e a keleti frontra.

Szerb front – állóháború

Keleti front – védekezésre rendezkedtek be, de olyan ellentámadással, hogy az orosz had ne tudjon felsorakozni a frontvonalon.

Nem sikerül a villámháborús terv:

Franciaország gyorsan mozgósít + angol csapatok→állóháború alakult ki.

Súlypont a keleti frontra – a gyors sikerek itt is elmaradtak.

Osztrák-Magyar hadsereg támadása Szerbiára:

első – drinai csata – 1914. augusztus 12-23. – vereség.

1914 őszén újabb támadás – újabb vereség⇒csökken a harci kedv.

Keleti front – Oroszország nagyobb haderőt mozgósít a vártnál⇒vereség

Galíciában, betörték Kelet-Magyarországba.

Német + osztrák-magyar csapat→1914. novemberében sikerült útját állniuk a Krakkó és Berlin felé tartó oroszoknak.

1915. március 22. – az orosz csapatok bevették Przemyslt, 120 ezer katona fogságba esett.

1915. elejétől a Kárpátokban négy hónapon át folyt a harc. Az osztrák-magyar haderő nem ismeri a hegyi harcmodort⇒800 ezer katonát vesztenek.⇒A háború első időszakában a Monarchiának volt a legnagyobb hatalmi vesztesége. A háború kitörésekor 500 ezer katonája (22-32 évesek) volt a Monarchiának.

Mozgósítás→1,5 millió/ebből elején több mint a fele megsemmisült⇒évesek újra-kiképzése, mozgósítása→ millió, de nem megfelelő a felszerelésük, élelmezésük.

A villámháború kudarca→állóháború→nagy ember és gazdasági veszteségek→a háború elhúzódása.

Központi hatalom fő frontja – a keleti.

1915. július 3. – visszafoglalják Przemyslt, Lemberget; Varsót, Breszt-Litovszkot elfoglalják.

1915. május – Olaszország hadba lépése az antant oldalán.

1916 elején Montenegrót és Albánia északi részét.

1916 – a keleti sikerek után a nyugatin akarták eldönteni a háborút.

1916. február – Verduni csata – nagy veszteségek mindkét oldalon, kifulladás a német támadás.

1916. június – Bruszilovi áttörés két szakaszon is. (nyugati győzelme az antantnak).

1916. augusztus 27. – Románia hadba lépése, amely súlyosbítja a Monarchia helyzetét. Az antant elismerte Románia jogát Erdélyre, illetve a Tiszán túli területek nagy részére, Bukovinára, és a Bánság egy részére. Három román hadsereg tört be Erdélybe. Német csapatok jöttek a Monarchia segítségére. Mackensen német tábornagy irányításával kitűzték Erdélyből a román csapatot, sőt Románia nagy részét, Bukarestet is elfoglalták. A Monarchia katonai összeomlását tehát a németek akadályozták meg.

1916. – Bécsben és Budapesten terjed a háború befejezésének gondolata. Egyre nehezebb az utánpótlás előteremtése + nemzetek törekvései új államok kialakítására. A hadseregben szolgált szláv, román katonák gyengítik a hadsereg teljesítményét (demoralizálódás). A németek nem akarnak békét→tengeralattjáró háború megindítását sürgetik.→1917. február 1-től.

1917. április 6. – USA is belép a háborúba.

A HÁTORSZÁG

Életbe léptek a „hadiszolgálatról” és a „háború esetére szóló kivételes intézkedések”.⇒

– Kárpátalja és Délvidék→kormánybiztosi intézetet vezettek be:

- sajtócenzúrát
 - statáriumot
 - internálást
- } Korlátozták a politikai szabadság jogokat

– A gyárak→hadipar szolgálatába.

– Állatállomány militarizálása

– Fedezet nélküli pénz kibocsátás→nagyobb infláció

– nagy a mezőgazdasági termelés⇒élelmiszerhiány⇒jegyrendszer (1915-től).

– Az országgyűlés folytatta munkáját, az ellenzék kezdetben támogatta a kormányt, de egyre nagyobb a feszültség, elégedetlenség.

1915 végén gróf Károlyi Mihály (függetlenségi párti politikus) már megkérdőjelezi a háború értelmét.

1916 nyarán Károlyi egyesítette az ellenzéki pártokat – Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt. A dualizmus megszűnt→perszonálunió, a háború befejezése. Tisza már nem tudja érvényesíteni akarátát.

1916. november 21. – meghalt Ferenc József⇒IV. Károly + Bourbon Zita hercegnő (1911).

1916. december 30. – Károly magyar királlyá koronázása.

IV. Károly: „Mindent meg akarok tenni, hogy mielőbb elmúljanak a háború áldozatai és borzalmai”.

1917. február 13. IV. Károly Erdődy Tibort Svájcba küldte Sixtus pármai herceghez, az Osztrák-Magyar-Monarchia különbéke javaslatával Kudarc⇒II. Vilmos német császárnak már augusztusban levelet ír, hogy fejezzék be a háborút, mert félt a vereségtől.

1917. június közepe Tisza távozásra kényszerült.⇒ gróf Eszterházy Móric alakít kormányt (a demokratikus választójog programjával alakult). De nem sokáig:

1917. augusztus – Wekerle-kormány ismét (már nem reális, sok kudarc éri).
A Monarchia bomlásának folyamata megállíthatatlan (1917. február – oroszországi forradalom→köztársaság kikiáltása, cárizmus megdöntése, a Monarchia is követeli a békét + demokratikus átalakulásokat).

A MONARCHIA SZÉTESÉSE

1917. november 7. (október 25.) – a bolsevik forradalom Oroszországban→szocialista hatalomátvétel.

A háború kitörésekor a nemzetek nem akarják a Monarchia szétesését, önállósodását. A birodalmon belüli autonómia, illetve kulturális és nyelvi jogok.

Nyugat – a Monarchiára szükség van, mint „ütköző” nagyhatalom Oroszországgal szemben.

Később felerősödött a nemzeti eszme:

– különböző délszláv államok létrehozásának tervei:

– nagyhorvát vagy (Trumbiő és Supilo)

– Szerbia központú

1915. július – a cseh emigráció Svájcban, Tomas Masaryk és Eduard Beneš

– a független csehszlovák állam gondolata.

Genf – a cseh külföldi bizottsághoz csatlakozott Milan Rastislav Stefanik is.

1916 végétől új szervek:

– Cseh Szövetség

– Jugoszláv Klub

Románok – Románia hadba lépése után a cél: csatlakozni az anyaországhoz.

A hadi események után kieleveződik a helyzet Magyarország és Románia között.

1917-18 – hasonló folyamatok a többi nemzet körében. A Monarchiától független állam létrehozásának gondolata:

- Csehszlovákia
 - Belgrád központú délszláv
 - Önálló lengyel állam (1917 folyamán)
- } Biztatás 1918. január 8. –
Wilson – 14 pontos jegyzéke.

A Monarchia gazdasági és katonai helyzetének meggyengülése (négy fronton harcolt).

1917. június végén Bruszilov vezetésével ismét orosz offenzíva a keleti fronton: Lemberg térségében, majd július végén a románokkal együtt Moldvában. Nagy haderőt kötött le. A központi hatalmak csak Olaszországban sikeresek.

1917. november 7. – Rapalló – megalakul az antanthatalmak Legfelsőbb Haditanácsa, mely november végén – Versailles-ban ült össze: Anglia, Franciaország, Olaszország és USA képviselőinek részvételével.

1918. április – megszervezték a nyugati front egységes parancsnokságát, Foch tábornokkal az élen.

1917. december – Breszt-Litovszkban béketárgyalások kezdődtek.

1918. március 3. – breszti béke (központi hatalmak ↔ Oroszország).

1918. március 5. – béke Romániával: (nyersanyagforrásokat kaptak a központi hatalmak, cserébe Besszarábiát adták).

1918 tavasz – Németország kudarcot vall a nyugati fronton, Franciaország ellen, a Monarchia Olaszország ellen.

Elszakadási mozgalmak:

1918. április 8. – Róma-kongresszusa:

- jugoszláv
- csehszlovák
- lengyel
- szerb
- erdélyi románok politikai és nemzeti bizottságai

1918. május 15. – hasonló Prágában.

1918. június – Párizsban létrejött a nagyromán program – Vasik Lucain és Octavian Goga – követelték Erdély, Bánát és Bukovina Romániához csatolását.

1918. szeptember 29. – Bulgária fegyverszünetet köt.

1918. október 4. – Berlin és Bécs is fegyverszünetet kért, és a Wilson-i elveket kérték a béketárgyalások alapjául.

De a helyzet már más⇒így béketárgyalások helyett békediktátumok kerültek előtérbe. Megszűnt a háború előtti feltételek visszaállításának lehetősége, mindenben az antant akarata érvényesült.

1918. október 16. – császári manifesztum:

Ausztria szövetséges állammá alakult át. Ezt mindenki elveti→cél a Monarchia felosztása.

1918. október 7. – a varsói régenstanács, s Párizsban a Lengyel Nemzeti Tanács→önálló Lengyelország.

1918. október 14. – Csehszlovákia emigrációs kormánya. Elnök: Masaryk.

1918. október 28. – Prágában is átvették a hatalmat.

1918. október 29. – Zágrábban a szábor kimondta az 1868. évi horvát kiegyezésről szóló törvény érvénytelenítését és csatlakozását a szlovének, horvát és szerbek közös államához.

1918. október 31. – a szlovén nemzeti tanács Ljubljánában.+

1918. november 1. – a boszniai nemzeti tanács Szarajevóban.